

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCSA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS, DR. KLINGER ANDRÁS,
DR. MELLÁR TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke), NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

76. ÉVFOLYAM 11. SZÁM

1998. NOVEMBER

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. Benet Iván kandidátus, c. egyetemi tanár, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet tudományos osztályvezetője; *Dr. Frey Mária* kandidátus, a Munkaügyi Kutató Intézet tudományos főmunkatársa; *Gábrriel Katalin*, a Központi Statisztikai Hivatal tanácsosa; *Dr. Hüttl Antónia*, a Miniszterelnöki Hivatal főtanácsadója; *Dr. Mellár Tamás* kandidátus, habil. egyetemi tanár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke; *Dr. Lakatos Miklós*, a KSH főosztályvezető-helyettese; *Dr. Rappai Gábor* kandidátus, a Janus Pannonius Tudományegyetem docense; *Dr. Sipos András*, Budapest Főváros Levéltárának főlevél-tárosa; *Szegedi Zoltán*, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem docense.

*

Lakatos Judit, a KSH főosztályvezetője; *Mináry Borbála*, a KSH főlőadója.; *Nádudvari Zoltán*, a KSH főtanácsosa; *Szász Kálmán* kandidátus, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főmunkatársa.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Mellár Tamás
1916 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1998
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345-6528
Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6212
E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapképesítő postahivatalnál és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219-98636, 021-42795 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft
Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

Az infláció a gazdaságpolitika szolgálatában. – <i>Mellár Tamás – Rappai Gábor</i>	885
Adók az Európai Unióban és Magyarországon. – <i>Gábrriel Katalin – Hüttl Antónia</i>	897

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

A munkanélküliek ellátása. (I.) – <i>Dr. Frey Mária</i>	916
Finnország az Európai Unióban. – <i>Benet Iván</i>	928

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

Közegészségügy és várospolitikai Budapest, 1873–1914. – <i>Sipos András</i>	941
---	-----

SZEMLE

Az adatvédelmi biztos 1997. évi országgyűlési beszámolójáról. – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	960
Magyar szakirodalom	
Dr. Kozma Ferenc: A körültekintő vállalkozás. (<i>Szegedi Zoltán</i>)	963

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Szervezeti hírek – Közlemények	965
--------------------------------------	-----

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom	
EU-szeminárium a külkereskedelmi statisztikáról. (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	967

Hartell, J. G. – Swinnen, J. F. M.: A mezőgazdasági árak és a kereskedelempolitika eszköztrendszere. (<i>Szász Kálmán</i>).....	969
Boskin, M. J. –Dulberger, E. R. – Gordon, R. J.: Fogyasztói árak, fogyasztói árindex és a megélhetési költség. (<i>Mináry Borbála</i>)	970
Brugger, P.: Hivatalos adatok az oktatásról, a tudományról és a kultúráról. (<i>Lakatos Judit</i>)	972
Bibliográfia.....	973

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

AZ INFLÁCIÓ A GAZDASÁGPOLITIKA SZOLGÁLATÁBAN

MELLÁR TAMÁS – RAPPAI GÁBOR

Az inflációval kapcsolatban leggyakrabban mind az elméleti, mind az empirikus vizsgálatok alapvetően két kérdésre, az infláció okaira, illetve az infláció időbeli alakulásának magyarázatára koncentrálnak. Az infláció okait, illetve fő tényezőit tekintve általában három területet emelnek ki: a keresleti oldalú tényezőket; a költségelemeket (kínálati oldalú elemek) és a külső sokkhatásokat. ([1], [4], [10]) Az infláció időbeli alakulása tekintetében pedig a reálgazdasági hatásokat; a konjunktúra ciklus (az infláció és a munkanélküliség közötti átváltás) jellegét; a gazdaságpolitikai beavatkozások természetét, illetve az inflációs várakozások változását szokták elemezni. ([2], [9])

Jelen tanulmányunkban egy harmadik elemzési területet jelölünk ki, az infláció (pontosabban a fogyasztói árindex) összetevőinek, fő alkotóelemeinek vizsgálatát. Azt kutatjuk, hogy:

- miként és miért úgy alakulnak az aggregált fogyasztói árindex (hétköznapi használatban az infláció) fő alkotóelemei, az egyes kiadási (termék-, illetve szolgáltatás-) főcsoportok árindexei az egészhez képest;
- vajon azonos módon terhelődik-e az áremelkedés az egyes csoportokra, vagy valamilyen átváltás (trade off), illetve tovagyrúzó (spill-over) hatás fedezhető fel köztük;
- mekkora szerepe van az árindex alkotóelemei ezen sajátos mozgásának kialakulásában a kormányzati gazdaságpolitikának, illetve a piaczgazdasági működésre való áttérésnek.

Ezekre a kérdésekre nem elméleti elemzés vagy matematikai modellezés, hanem empirikus, statisztikai–ökonometriai vizsgálat segítségével kísérünk meg választ találni. Természetesen nem feltételeztük, hogy egy ilyen típusú vizsgálat minden szempontból kielégítő magyarázattal szolgálhat a gazdaságpolitikai akcióknak és az árindex alakulásának kapcsolatára, ám úgy gondoljuk, hogy a kutatás így is új megvilágításba helyezheti az eddig csak kevéssé árnyaltan vizsgált kérdéskört.

Módszertani alapvetés

A tanulmány egyértelműen módszertani indíttatású, ezért az itt alkalmazott módszereket röviden bemutatjuk. A használt módszerek semmiképpen sem nevezhetők újdonságoknak, leírásuk ennek megfelelően tömör, és mindössze a téma korrekt megértését célozza.

A *fogyasztói árindex* tartalma és meghatározása közismert.¹ A vizsgálatunk szempontjából fontos megállapításokat az alábbiakban foglalhatjuk össze:

– a fogyasztói árindex a háztartások által a saját felhasználásra vásárolt termékek és szolgáltatások árváltozását tükrözi, nem tartalmazza az ingatlanok árának, a biztosítási díjak, kamatok mértékének változását; így bizonyos mértékig a vagyontételek „árától” mentes;

– az árindex mérésének alapja az ún. fogyasztói kosár, amely 160 árucsoportból, ezeken belül 1600 reprezentáns (termék és szolgáltatás) árából tevődik össze; az árucsoportok 7 kiadási főcsoportba rendezettek, ezek: élelmiszerek, szeszes italok és dohányárúk, ruházatkodási cikkek, tartós fogyasztási cikkek, háztartási energia, egyéb cikkek és üzemanyagok, szolgáltatások, és e kiadási főcsoportok árindexen belüli súlya évről évre változik, a változás mértéke azonban nem számottevő;²

– az árindex Laspeyres-szemléletű, vagyis a bázisidőszaki (előző éves) fogyasztási volumeneket használja súlyként, aminek vizsgálatunk szempontjából mindössze az a jelentősége, hogy a kereslet árrugalmasságát csak késleltetve jelzi.

E tanulmány a hét kiadási főcsoport fogyasztói árindexének együttmozgását vizsgálja, és választ kíván adni arra a kérdésre, vajon párhuzamosan és egységesen (természetesen sztochasztikus értelemben) alakultak-e az egyes főcsoportokon belül a fogyasztói árak.

Az idősorok közötti együttmozgás (esetleges ok-okozati viszony) feltárása igényli az idősort generáló folyamat (Data Generating Process – DGP) előzetes feltárását. Ennek részeként meghatározandó az idősor összetettsége (integráltsága), illetve alkotórészeinek típusa és ezek összefüggései. A sztochasztikus folyamat stacionárius voltának tesztelésére vonatkozó próbákat, a különböző egységgyökteszteket kimerítően tárgyalja [6], amely alapján a különböző típusú folyamatok specifikációja során alkalmazható teszteljárások jellemzőit az 1. táblában foglaljuk össze.

1. tábla

<i>A sztochasztikus folyamatok specifikációs tesztjei</i>		
A folyamat neve	A folyamat formája	Próba
AR1	$x_t = \rho x_{t-1} + \varepsilon_t$	Dickey–Fuller-féle (DF) ρ , DF τ
AR1MU	$x_t = \alpha + \rho x_{t-1} + \varepsilon_t$	DF ρ_μ , DF τ_μ
ARIT	$x_t = \alpha + \beta t + \rho x_{t-1} + \varepsilon_t$	DF Φ
ARMA	$x_t = \rho x_{t-1} + \varepsilon_t + \theta \varepsilon_{t-1}$	ADF (bővített DF)
ARMAMU	$x_t = \mu + \rho x_{t-1} + \varepsilon_t + \theta \varepsilon_{t-1}$	ADF (Schmidt-féle korrekció)

Az előzőknek megfelelően az empirikus árindexidősorok (aggregált, illetve kiadási főcsoportra vonatkozó) esetében elsőként tesztelni fogjuk a stacionaritás hipotézisét. Amennyiben az idősorok nem tekinthetők várható értékükben stacionáriusnak (konstansnak), úgy – preconcepcióknak megfelelően – kimondható, hogy az árváltozás mértéke nem tekinthető hosszú távon állandónak. Ebben az esetben meg kell vizsgálnunk, hogy mely változók vannak ok-okozati kapcsolatban egymással, vagyis milyen nem stacioner változó hatása tükröződik az aggregált, illetve szeparált árindexekben. Mindez igényli az idősorok együttmozgásának elemzését.

¹ Pontos leírását a Fogyasztói árindex füzetek 38. KSH kiadvány (Budapest, 1998. 28 old.) 25–27. old. adja.

² Érdekes vizsgálat lenne – talán egyszer el fogjuk végezni – az egyes kiadási főcsoportok súlya változásának vizsgálata. Jelen tanulmányban a súlyok változásának hatásától eltekintettünk.

Az idősorok közötti oksági kapcsolatok kimutatása a folyamat sztochasztikus jellegéből adódóan igényli a *kointegráció* fogalmának bevezetését. [7] Ha az idősorok mindegyike várható értékében stacionárius, akkor a két idősor közötti sztochasztikus kapcsolat szorosságát mérhetjük (tesztelhetjük) korrelációs mérőszámmal (tipikusan lineáris korrelációs együtthatóval, illetve ezen alapuló próbával). A gazdasági idősorok esetében általában kimutatható, hogy nem teljesül a várható érték vonatkozásában a stacionáriuság feltevése, az idősorok általában integrált folyamatból származnak (empirikus úton kimutatható, hogy a gazdasági idősorok túlnyomó része első-, illetve másodrendű integrált folyamatból származik). Amennyiben az idősorok azonos rendű integráltak, akkor a véletlen bolyongást követő komponensek összefügghetnek, ezáltal olyan lineáris kombinációk is létezhetnek, melyek az előbb említettél alacsonyabb rendű integráltak. Ebben az esetben beszélhetünk az idősorok közös trendjéről vagy más szóval kointegrált idősori rendszerről.

Definíció szerint, amennyiben X_t olyan idősorok vektora, melyek mindegyike d -ed rendű integrált, és van olyan $\alpha \neq 0$ vektor, mellyel képzett $z_t = \alpha' X_t$ lineáris kombináció $(d-b)$ -ed rendű integrált, ahol $b > 0$, akkor X_t komponensei d, b rendű kointegráltak. A definíciót formalizálva, ha X_t valamennyi komponense $I(d)$, és létezik $\alpha \neq 0$ kointegráló vektor, mellyel $z_t = \alpha' X_t \sim I(d-b)$, $b > 0$, akkor $X_t \sim CI(d, b)$. Tökéletesen kointegrálnak nevezünk egy idősori rendszert, amennyiben $d=b$, vagyis ha $z_t \sim I(0)$. (Ez utóbbi eset fordul elő például akkor, amikor két elsőrendű integrált idősor kombinációja stacionárius.)

Egy rendszer statikus egyensúlyban van, ha a változóknak van olyan lineáris kombinációja, melynek összértéke várható értékében állandó. Dinamikus értelemben az egyensúly úgy értelmezhető, hogy a változók lineáris kombinációja egy stacionárius pont megadott környezetében mozog, ahova a gazdaságban ható erők rendszeresen „visszajuttatják” az indikátorok értékét. A dinamikus egyensúly vizsgálata igényli az ún. hibakorrekciós modell vizsgálatát. A hibakorrekciós modell értelmében az előző időpontban bekövetkezett egyensúlytalanság a következő időpillanatra egy negatív visszacsatolás következtében korrigálódik. (Az árindexek esetében ez – kicsit egyszerűsítve – úgy értelmezhető, hogy egy túlfűtött inflációs periódus a gazdaságban ható erők (esetleg a gazdaságpolitika?) visszajuttatják az árindexek értékét az egyensúlyi szintre.)

Definíció szerint felírható a hibakorrekciós mechanizmus, ha létezik a következő összefüggés:

$$A(B)(I - B)X_t = -\gamma z_{t-1} + u_t$$

ahol:

- u_t – fehér zaj,
- I – egységmátrix,
- $A(B)$ – a modell együtthatómátrix polinomja ($A(0)=I$),
- B – a késleltetési operátor,
- $z_{t-1} = \alpha' X_{t-1}$, és $\gamma \neq 0$ – a visszacsatolási paraméter.

Bizonyítható, hogy minden $CI(1,1)$ kointegrált rendszerhez található hibakorrekciós mechanizmus.

Elsőrendű integrált idősorok esetében a modell egyszerűbb formában írható fel:

$$A(B)\Delta X_t = -\gamma z_{t-1} + u_t$$

Mindez két változó esetében:

$$\Delta Y_t = \alpha \Delta X_t + \gamma(Y_{t-1} - \beta X_{t-1}) + \varepsilon_t,$$

ahol látható, hogy amennyiben Y_t és X_t elsőrendű kointegráltak, akkor az egyenlet valamennyi változója stacionárius, így az egyenlet valós hatásokat tükröz. A hatások közül β a hosszú távú, α pedig a rövid távú kapcsolatot mutatja.

Az adatbázis

A fogyasztói árindex vizsgálata során az index havi bontású idősorát alkalmaztuk, vagyis az „éves infláció havi bontású” idősorát. Ezen értékek megmutatják, hogy az elmúlt 12 hónapban milyen mértékben emelkedtek a fogyasztói árak az egyes főcsoportokban, illetve együttesen. (Mivel az adatsor vélelmezhetően 12 periódusú szezonalitást tartalmaz, ezért a modellekben a szezonálisan tisztított értékekkel számoltunk.)

A vizsgálat adatbázisául az 1989. január és 1998. június közötti időszakot választottuk. Tettük ezt egyrészt azért, mert megítélésünk szerint az 1989. év már feltétlenül a „piacgazdaság” periódusához számítható (legalábbis az áremelkedések szempontjából), másrészt azért, mert a sztochasztikus idősorelemzési eljárások adatigénye meglehetősen nagy, a szezonális tisztítás ugyanakkor – ezzel ellentétes hatást kiváltva – rövidíti az idősorok hosszát. (Az időszak végső dátuma a tanulmány írásakor ismeretes utolsó adat időpontja.) A nyolc idősor 1989. január és 1998. június közötti 114 értékét az ábra mutatja be.

A háztartási energia főcsoport árindexében mutatkozó hatalmas szórás kissé nehezíti az árindexek alakulásának elemzését, de jól látható három alapvető jelenség:

1. valamennyi árindex valamilyen (kisebb-nagyobb mértékű) hullámozást mutat, amelyen belül a helyi maximumok 1991 nyarán–őszén és 1995 nyarán–őszén mutathatók ki; ezek két sokkszerű gazdaságpolitikai intézkedéscsomagnak tudhatók be: az 1991. évi új törvények (csőd-, pénzügyi és számviteli törvény) restriktív hatásának, illetve az 1995. márciusi ún. Bokros-csomagot követő visszafogásnak;

2. az előbbi „főszabálytól” eltekintve, az egyes főcsoportok árindexei korántsem esnek egybe, változásuk nem nevezhető „párhuzamosnak”;

3. a tartós fogyasztási cikkek relatíve alacsony árindexe az egész időszakban; ennek magyarázata a külkereskedelem liberalizálása miatti ugrásszerű kínálatnövekedés, illetve a rendszerváltás kezdeti időszakában koncentráltan megvalósult áremelkedés.

Az éves fogyasztói árindexek elemzése

Elsőként tekintünk át az éves szinten aggregált inflációs adatokat. Érdekes az éves fogyasztói árindexeket kiadási főcsoportok szerinti bontásban (lásd a 2. táblát) tanulmányozni.

A 2. tábla önmagában is érdekes, még érdekesebb, ha a 3. és a 4. „segédtáblát” is figyelembe vesszük, azaz megállapítjuk, hogy az egyes kiadási főcsoportok árindexei nagyobbak, vagy kisebbek az összesen árindexnél, illetve, hogy az eltérés mértéke alapján hogyan alakul a főcsoportok sorrendje.

A 3. táblából látható, hogy például a tartós fogyasztási cikkek árainak emelkedése 1989-et kivéve valamennyi évben kisebb mértékű volt, mint az aggregált árnövekedés. Majdnem teljesen fordított változás figyelhető meg a háztartásienergia-árak vonatkozása-

sában. Tehát erőteljes arányváltozás ment végbe, amelynek „vesztése” a tartós fogyasztási cikkek csoportja volt, „nyertese” pedig a háztartási energia. A változás magyarázata minden bizonnyal jövedelem- és árugalmaságuk nagy különbségében keresendő. A rendszerváltás után bekövetkezett jelentős és többé-kevésbé tartós jövedelemcsökkenés erőteljesebben fogta vissza a rugalmas keresletű tartós fogyasztási cikkek, mint a háztartási energia fogyasztását. S ugyancsak ilyen irányú elmozdulást eredményezett az árliberalizálás és a központi árintézkedések sorozata is: az erőteljesen árugalmas cikkek esetében már kis áremelkedés hatására is túlkínálat lépett fel, míg az alacsony rugalmasságú cikkekénél sokkal nagyobb volt a „terhelhetőség”.

2. tábla

*A fogyasztói árindexek százalékos növekedése
az előző évihez viszonyítva kiadási főcsoportok szerint*

Kiadási főcsoport	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.*
	évben									
Élelmiszerek	17,7	35,2	21,9	19,4	29,2	23,4	31,1	17,3	17,5	18,6
Szeszes italok, dohányárúk	11,1	30,7	25,1	19,6	18,6	16,4	20,1	26,6	18,9	15,9
Ruházati cikkek	18,2	23,3	32,1	23,0	16,7	16,1	20,2	25,6	18,7	14,8
Tartós fogyasztási cikkek	17,6	20,8	31,7	14,3	11,0	11,8	24,0	19,2	8,5	8,4
Háztartási energia	11,4	27,6	81,0	43,2	20,3	11,7	50,0	32,5	29,9	22,3
Egyéb cikkek, üzemanyagok	22,4	28,9	43,4	27,2	21,6	19,0	27,3	25,7	16,1	11,5
Szolgáltatások	16,6	25,6	41,9	26,0	24,1	20,3	26,0	26,4	19,2	16,9
<i>Összesen</i>	<i>17,0</i>	<i>28,9</i>	<i>35,0</i>	<i>23,0</i>	<i>22,5</i>	<i>18,8</i>	<i>28,2</i>	<i>23,6</i>	<i>18,3</i>	<i>16,2</i>

* Itt és a továbbiakban az év első hat havi fogyasztói árindexe alapján becstülve.

Forrás. Magyar statisztikai évkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 315 old.; Fogyasztói árindex füzetek 38. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1998. 20 old.

3. tábla

*Az egyes kiadási főcsoportok árindexének összehasonlítása
a fogyasztói árindexszel*

Kiadási főcsoport	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.*
	évben									
Élelmiszerek	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
Szeszes italok, dohányárúk	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-
Ruházati cikkek	+	-	-	0	-	-	-	+	+	-
Tartós fogyasztási cikkek	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Háztartási energia	-	-	+	+	-	-	+	+	+	+
Egyéb cikkek, üzemanyagok	+	0	+	+	-	+	-	+	-	-
Szolgáltatások	-	-	+	+	+	+	-	+	+	+

Megjegyzés. A táblában „+” jelöli, ha az adott kiadási főcsoport árnövekedése nagyobb mértékű; „0”, ha azonos ütemű; és „-”, ha alacsonyabb mértékű volt, mint az éves infláció.

Talán még többet mutat a 4. táblában a kiadási főcsoportok árnövekedés szerinti sorrendje.

4. tábla

Az egyes kiadási főcsoportok árnövekedés szerinti rangszáma

Kiadási főcsoport	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.*
	évben									
Élelmiszerek	3	1	7	6	1	1	2	7	5	2
Szeszes italok, dohányárúk	7	2	6	5	5	4	7	2	3	4
Ruházati cikkek	2	6	4	4	6	5	6	5	4	5
Tartós fogyasztási cikkek	4	7	5	7	7	6	5	6	7	7
Háztartási energia	6	4	1	1	4	7	1	1	1	1
Egyéb cikkek, üzemanyagok	1	3	2	2	3	3	3	4	6	6
Szolgáltatások	5	5	3	3	2	2	4	3	2	3

A 4. tábla elemeinek értelmezése a következő: például 1989-ben a kiadási főcsoportok közül legnagyobb mértékben az egyéb termékek és üzemanyagok főcsoport árai emelkedtek, a legkevésbé a szeszes italok és dohányárúk főcsoporté. Szinte hihetetlen, hogy e kétes dicsőségű „listavezető” helyezést a kilencvenes években csak az élelmiszereknek, illetve csak a háztartási energiának sikerült elérnie. Ezt a jelenséget is lehet – legalább részlegesen – az imént említett rugalmatlansági különbségekkel, például az élelmiszer és az energia áremelkedésének vonatkozásában magyarázni: a mindennapi életfeltételek megteremtéséhez ezek a javak elengedhetetlenek, tehát mind a piaci, mind a központi áremelést az érintettek nagyrészt kénytelenek voltak elfogadni. Kérdéses azonban, hogy hasonló megfontolások alapján a szeszes italok és dohányárúk vajon miért nem kerültek előkelőbb helyre a rangsorban.

E jelenség alaposabb elemzéséhez meghatároztuk a kiadási főcsoportok éves árindexei közötti rangkorrelációs együtthatók mátrixát. (Lásd az 5. táblát.) A csoportok közötti együttmozgás, illetve ellentétes irányú mozgás ugyanis fontos információkat hordoz.

5. tábla

A kiadási főcsoportok éves árindexei közötti rangkorrelációs együtthatók mátrixa

Kiadási főcsoport	Élelmiszerek	Szeszes italok, dohányárúk	Ruházati cikkek	Tartós fogyasztási cikkek	Háztartási energia	Egyéb cikkek, üzemanyagok	Szolgáltatások
Élelmiszerek	1,000						
Szeszes italok, dohányárúk	-0,060	1,000					
Ruházati cikkek	-0,443	-0,362	1,000				
Tartós fogyasztási cikkek	-0,141	-0,686	0,508	1,000			
Háztartási energia	-0,611	0,090	-0,147	-0,244	1,000		
Egyéb cikkek, üzemanyagok	-0,041	-0,572	0,320	0,598	-0,435	1,000	
Szolgáltatások	-0,156	0,213	-0,188	-0,462	0,149	-0,455	1,000

A mátrixban dőlt számokkal jelöltük az 5 százalékos szinten szignifikáns együtthatóértékeket. Anélkül, hogy az éves adatokból és a meglehetősen egyszerű módszertani apparátus eredményeiből messzemenő következtetéseket vonnánk le, kijelenthetjük, hogy jelentős negatív irányú kapcsolat mutatható ki (értsd a fenti értelemben) az élelmiszerek,

valamint a háztartási energia, illetve a szeszes italok és dohányárúk, valamint a tartós fogyasztási cikkek áremelkedési üteme között. Ez első látásra azt sugallja, hogy e kiadási főcsoportok árának együttes erőteljes emelését a gazdaságpolitikai beavatkozásoknak mind ez idáig sikerült elkerülni. Ez a magyarázat azonban igen gyenge lábakon áll, hiszen mindkét ellentétesen mozgó pár esetében az egyik fél (az élelmiszer, illetve a tartós fogyasztási cikkek) árai majdnem teljesen liberalizáltak, míg a másik fél (a háztartási energia, illetve a szeszes italok és dohányárúk) árait erőteljesen befolyásolták a központi ár- és adóintézkedések. Ezért tehát sokkal inkább úgy lehet érvelni, hogy a központi intézkedések által érintett termékcsoportok árainak emelkedését ellentételező, azt mérséklő tényezőt a liberalizált termékcsoportok adják.

Az eddigieknél árnyaltabb megközelítést a havi bontású idősorok adnak.

A havi bontású inflációs adatok elemzése

Elsőként tekintünk át az egyes kiadási főcsoportok, illetve az aggregált árindex DGP-jét tesztelő próbák eredményeit, amelyeket a 6. táblában foglaltunk össze.

6. tábla

Az egyes kiadási főcsoportok árindexének DF τ -próbája

Kiadási főcsoport	Az eredeti idősor	Az első differencia
	alapján	
Élelmiszerek	-0,503	-7,586
Szeszes italok és dohányárúk	-0,453	-8,946
Ruházati cikkek	-0,709	-8,841
Tartós fogyasztási cikkek	-0,736	-9,323
Háztartási energia	-1,070	-7,801
Egyéb cikkek és üzemanyagok	-0,622	-9,252
Szolgáltatások	-0,245	-7,957
<i>Fogyasztói árindex</i>	<i>-0,220</i>	<i>-7,615</i>

Jól láthatóan valamennyi idősor elsőrendű integráltnak tekinthető, így értelmet nyer az idősorok kointegráltságának (tökéletes kointegráltságának) tesztelése. Az alkalmazandó próba (az egyedi idősorok jellegéből adódóan a hagyományos, illetve az általánosított Dickey–Fuller-teszt (Dickey–Fuller Test – DF; Augmented Dickey–Fuller Test – ADF) lesz.

Az idősorok kointegráltságának tesztelését két szempontból végeztük el:

1. melyik kiadási főcsoport árindexe tekinthető együttmozgónak az aggregált fogyasztói árindexszel?
2. mely kiadási főcsoportok árindexei között mutatható ki hibakorrekciós mechanizmus?

A DF-próba és az ADF-próba eredményeit a 7. tábla mutatja be. Látható, hogy az egyes kiadási főcsoportok és az aggregált infláció között kevés esetben volt kimutatható együttmozgás. E némiképp meglepő megállapítás magyarázata, hogy az egyes főcsoportok árai szinte teljesen különböző inflációs stratégiák hatására alakultak, vagyis a gazdaságpolitika a közöttük történő különbségtételt tudatos eszközként használta.

7. tábla

Az aggregált árindex és a kiadási főcsoportok
árindexeinek együttmozgása

Kiadási főcsoport	DF τ -próba	ADF τ -próba
Élelmiszerek	-1,906	-2,746
Szeszes italok és dohányárúk	-2,567	-3,507
Ruházati cikkek	-2,534	-2,686
Tartós fogyasztási cikkek	-3,179	-3,076
Háztartási energia	-2,341	-2,826
Egyéb cikkek és üzemanyagok	-3,411	-3,186
Szolgáltatások	-2,240	-2,753

Megjegyzés. Az 5 százalékos szinten szignifikáns kointegrációt mutató értékek dőlt számokkal jelölve.

A kiadási főcsoportok egymás közötti kointegrációjának „próbaérték-mátrixát” a 8. tábla tartalmazza.

8. tábla

DF-próba és az ADF-próba empirikus értékei

Kiadási főcsoportok	Élelmiszerek	Szeszes italok, dohányárúk	Ruházati cikkek	Tartós fogyasztási cikkek	Háztartási energia	Egyéb cikkek, üzem- anyagok
	DF-próba					
Szeszes italok, dohányárúk	-2,066					
Ruházati cikkek	-2,125	-3,058				
Tartós fogyasztási cikkek	-2,197	-2,748	-2,082			
Háztartási energia	-4,211	-2,483	-2,448	-2,495		
Egyéb cikkek, üzemanyagok	-2,201	-2,813	-2,700	-3,918	-2,697	
Szolgáltatások	-2,122	-2,524	-3,179	-2,408	-3,513	-3,184
	ADF-próba					
Szeszes italok, dohányárúk	-2,424					
Ruházati cikkek	-2,472	-3,304				
Tartós fogyasztási cikkek	-2,731	-3,336	-2,233			
Háztartási energia	-4,575	-3,091	-2,751	-2,342		
Egyéb cikkek, üzemanyagok	-2,756	-3,323	-3,039	-2,367	-3,012	
Szolgáltatások	-2,607	-3,327	-2,361	-1,973	-3,254	-2,666

A 8. táblából kitűnik, hogy egyértelműen kimutatható együttmozgás csak

- az élelmiszerek, valamint a háztartási energia,
- a háztartási energia, valamint a szolgáltatások

főcsoportok között mutatható ki.

Felírhatók a hibakorrekciós mechanizmusokat leíró modellek a korábban bemutatott formában, azaz:

$$\Delta Y_t = \alpha \Delta X_t + \gamma (Y_{t-1} - \beta X_{t-1}) + \varepsilon_t$$

Az élelmiszerek és a háztartási energia közötti kapcsolatot leíró modell:

$$\Delta P_{ELEM_t} = 0,005\Delta P_{ENERG_t} + 0,013(P_{ELEM_{t-1}} - 1,790P_{ENERG_{t-1}}) + \varepsilon_t$$

A szolgáltatások és a háztartási energia közötti hibakorrekció modellje:

$$\Delta P_{SZOLG_t} = 0,058\Delta P_{ENERG_t} - 0,002(P_{SZOLG_{t-1}} + 47,825P_{ENERG_{t-1}}) + \varepsilon_t$$

A második hibakorrekciós modell paraméterei meglehetősen nehezen értelmezhetők. Ráadásul a kapcsolat közgazdasági magyarázata is nehézségeket okoz, mert a szolgáltatásoknál két hatás érvényesül egyidejűleg: a struktúraváltás következtében növekedés, térnyerés, a magas jövedelem- és árrugalmasság miatt pedig kontraciklikus mozgás, ezért nem adható egyértelmű magyarázat a háztartásienergia-árakkal való kapcsolatára, bár annyi feltétlenül megemlítendő, hogy az energiaárak hosszú távon erőteljesen árfelhajtó hatást gyakorolnak a szolgáltatások tekintetében.

Az *élelmiszerek* és a *háztartási energia* esetében sokkal egyértelműbb a helyzet. Itt a hibakorrekciós modell alapján a következő állítások fogalmazhatók meg: a rövid távú hatást tekintve az energiaárak csak kismértékben épülnek be az élelmiszerárakba. Hosszú távon vizsgálva a jelenséget megállapíthatjuk, hogy a két főcsoport árindexe között negatív kapcsolat mutatható ki, vagyis az egyik emelkedése a másik visszafogásához vezet.

Az élelmiszer és a háztartási energia áralakulása közötti átváltás magyarázata során abból indulunk ki, hogy a fogyasztói árindex ciklikus mozgást végez (ahogy ez az ábrán is látható), mégpedig a gazdaságpolitika négyéves ciklusainak megfelelően. A választások utáni két évben az infláció a restriktív politikának megfelelően emelkedik, ugyanis ezen a módon akarják és tudják a döntéshozók a reáljövedelmeket és az aggregált keresletet korlátozni. A választásokat megelőző két évben pedig az infláció mérséklődik annak megfelelően, hogy a gazdaságpolitika engedékennyé válik, mert nincs szükség a kiáramló jövedelmek és vásárlóerő „elinflálására”.³

Az energiaárak erőteljesen az inflációval egy irányba mozognak, bár sokkal nagyobb ingadozással. Az együttmozgást az az empirikus kapcsolat is jól bizonyítja, amelynek értelmében Magyarországon az elmúlt nyolc év adatai alapján az energiaárak minden 1 százalékos emelkedése a fogyasztói árindex átlagosan 0,4 százalékos növekedését idézte elő. [1] Az energiaárakat a kormányzat hatósági áras körben közvetlenül, vagy az árfolyam, az adók és az indexálási szabályok változtatása révén közvetve szabályozza. Jól mutatja ezt a központi árintézkedéseknek tulajdonítható infláció és a háztartási energia árindexe alakulása közötti kapcsolat.

A 9. tábla adataival kapcsolatban pontosítanunk kell. Két esetben az energiaárak jobban nőttek, mint amit a központi intézkedések indokoltak volna. Egyrészt 1992-ben van eltérés, amelyet az 1991-es nagy áremelkedés tovagyrűző hatása idézett elő, másrészt pedig 1997–1998-ban, ami viszont az energiaszektor privatizációja után bevezetett árképlet alkalmazásának a következménye.

A háztartásienergia-árakkal ellentétesen mozgó élelmiszerárak magyarázatát nem a komplementaritásban kell keresni. Tehát nem arról van szó, hogy amikor a kormányzat nem tudja, vagy nem akarja az árszínvonal emelkedését az energiára terhelni, akkor (a

³ Ennek a mechanizmusnak egy részletesebb leírása és empirikus alátámasztása megtalálható [9] tanulmányában.

változatosság kedvéért) az élelmiszerre terheli. Sokkal inkább az ellenkezőjéről van szó: amikor a kormányzat nem akarja az infláció növelésével csökkenteni a reáljövedelmeket (vagyis amikor nincs visszafogás), akkor emelkednek erőteljesebben az élelmiszerek árai; és fordítva: az erőteljes visszafogás (tehát a magas infláció és a csökkenő reáljövedelmek) időszakában jóval kisebb mértékűvé válik az élelmiszerárak emelkedése. Ezt a kapcsolatot jól mutatja a 9. tábla, ahol látható az élelmiszerek árindexe és a reálbérek, reáljövedelmek indexei közötti pozitív kapcsolat.

9. tábla

Az árindexek és a keresetek alakulása az előző évihez viszonyítva

Év	Fogyasztói	Hatósági intézkedések	Háztartási energia	Élelmiszer-	Nominál át- lagkereset-	Reálkereset-	Reál- jövedelem-
	árindex növekedése			index növekedése			
1989	17,0	..	11,4	17,7	18,2	0,9	3,4
1990	28,9	15,4	27,6	35,2	24,1	-3,7	-1,8
1991	35,0	13,7	81,0	21,9	25,5	-7,0	-1,7
1992	23,0	5,3	43,2	19,4	21,3	-1,4	-3,5
1993	22,5	5,8	20,3	29,2	17,7	-3,9	-4,7
1994	18,8	4,1	11,7	23,4	27,3	7,2	2,7
1995	28,2	10,1	50,0	31,1	12,6	-12,8	-5,3
1996	23,6	6,0	32,5	17,3	17,4	-5,0	-0,1
1997*	18,3	4,1	29,9	17,5	22,0	3,0	1,0
1998**	16,2	3,6	22,3	18,6	16,0	2,0	..

* Előzetes adat.

** Becslés.

Forrás: A Központi Statisztikai Hivatal, illetve a hatósági intézkedések vonatkozásában [1].

Ez a kapcsolat nem igazolja a bérek inflációt gerjesztő hatását, hiszen itt nem a bérek emelkedése idézi elő az infláció növekedését, hanem az infláció emelkedése a reálbérek csökkenését. S nem csak akkor, s nem azért, mert a nominálbérek vagy -jövedelmek nagyon megnöttek, hanem azért és akkor, amiért és amikor a gazdaságpolitika egyensúlyteremtő beavatkozása ezt szükségessé teszi. Jól látható a 9. táblában, hogy a nominálbérek és a fogyasztói árak alakulása között nincs szoros pozitív kapcsolat.⁴

Elméleti szempontból is megválaszolásra vár az a jelenség, hogy vajon miért emelkednek az élelmiszerárak az átlagnál gyorsabban a jó konjunktúra időszakában, amikor a reáljövedelmek emelkednek, hiszen ezek jövedelemrugalmassága köztudottan alacsony. E helyütt most csak három lehetséges választ, illetve hipotézist fogalmazunk meg:

– a rendszerváltás utáni átmeneti időszakban olyan nagy jövedelemcsökkenés következett be, hogy emiatt az élelmiszerek is jövedelemrugalmassá váltak, ennek azonban ellentmondani látszik az a tény, hogy a jó konjunktúrájú években rendre kisebb az élelmiszerek részaránya a fogyasztásból (lásd a 10. táblát);

– a jövedelmek növekedésével erősen változik az élelmiszer-fogyasztás összetétele, és a magasabb árú, nagyobb árdinamikájú termékek felé tolódik el a kereslet;

– a nem regisztrált, fekete- (szürke-) gazdaság játszik egyfajta puffer szerepet (rossz konjunktúrában többet vásárolnak ezeken a piacokon), ami hatást gyakorol az árak alakulására.

⁴ Egyébként hasonló megállapításra jutott [1] és [4] is a bérek inflációt gerjesztő szerepe tekintetében.

10. tábla

A fogyasztói árindex súlyrendszerének alakulása főcsoportok szerint, 1989-1998.

Kiadási főcsoport	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.**
	évben								
Élelmiszerek	40,6*	38,6*	28,0	26,8	26,6	27,4	28,4	28,6	27,6
Szeszes italok, dohányárúk	..	..	12,3	10,7	10,3	9,6	9,6	9,0	8,9
Ruházati cikkek	8,7	8,2	8,3	8,6	8,5	7,8	7,5	6,3	6,2
Tartós fogyasztási cikkek	10,7	12,1	10,2	8,4	7,8	8,1	7,4	6,2	5,9
Háztartási energia	17,0*	19,0*	4,8	6,6	7,7	6,9	6,5	8,0	8,5
Egyéb cikkek, üzemanyagok	17,5	16,2	16,8	17,3	17,5	17,5	17,2	17,0	17,1
Szolgáltatások	5,5*	5,9*	19,6	21,6	21,6	22,7	23,4	24,9	25,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

*Közvetlenül nem hasonlíthatók össze a későbbi évekkal az eltérő főcsoportbeosztás miatt.

**Becslés.

A kérdés megválaszolásához további empirikus vizsgálatokra van szükség. Módszertani szempontból ez többek között az oksági kapcsolatok feltárását is igényli.

IRODALOM

- [1] *Czikotai János*: A magyarországi inflációs folyamat főbb determinációi. (Kézirat.)
 [2] *Csermely Ágnes*: Az inflációs célkitűzés rendszere. *Közgazdasági Szemle*. 1997. évi 3. sz. 233–253. old.
 [3] *Engle, R. F. – Granger, C. W. J.*: Co-integration and error correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*. 1987. évi 2. sz. 251–276. old.
 [4] *Ékes Ildikó*: Az infláció okai Magyarországon. *Statistikai Szemle*. 1998. évi 4–5. sz. 358–374. old.
 [5] *Hendry, D. F.*: Econometric modelling with cointegrated variables: An overview. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 1986. évi 2. sz. 201–212. old.
 [6] *Hunyadi László*: Egységgyökök és tesztjeik. *Sigma*. 1994. évi 3. sz. 135–164. old.
 [7] *Kovács Erzsébet*: Idősorok kointegrációja. *Statistikai Szemle*. 1989. évi 6. sz. 599–619. old.
 [8] *Kőrösi Gábor – Máttyás László – Székely István*: Gyakorlati ökonometria. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1990. 481 old.
 [9] *Mellár Tamás*: Makrogazdasági célok, gazdaságpolitikai ciklusok. *Sigma*. 1997. évi 4. sz. 111–130. old.
 [10] *Simon András*: Az infláció tényezői 1990-95-ben. Magyar Nemzeti Bank. Füzetek 1. Budapest. 1996. 10 old.

TÁRGYSZÓ: Infláció. Fogyasztói árindex.

SUMMARY

The authors examine the elements and main components of the inflation (to be more precise those of the consumer price index) on the basis of the data of the period between January, 1989 and June, 1998. The authors search for an answer to the question how and why the main components of the aggregate consumer price index and the price indices of the individual main expenditure groups are developing as compared to the whole.

The study examines the synchronism (co-movement) of the consumer price indices of the two main expenditure groups and analyses if consumer prices have developed parallelly within the individual main groups.

The exploration of the synchronism of the time series is carried out by the pre-exploration of the Data Generating Process. As a part of this the authors determine the integrity and the type of the components of the time series and the interrelations between them.

To demonstrate the causal relations between time series, the authors introduce the term of co-integration and they carry out the testing of the co-integration of time series applying the DF test and the ADF test.

Finally, the inflation data are analysed in monthly breakdown. As a general conclusion it can be ascertained that the inflation generating effect of the wages is not justified, there is no close positive connection between the development of the nominal wages and the consumer prices.

ADÓK AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

GÁBRIEL KATALIN – HÜTTL ANTÓNIA

Az adó mint a magánszektorok és az állam közötti jövedelem- és vagyonosztzkodás mértékének és módjának kifejeződése, fontosságának megfelelően a gazdasági elemzések egyik kedvelt témája. Jelen tanulmány az adózás néhány olyan vetületével foglalkozik, amelyek Magyarország közelgő EU-tagságával kapcsolatban kerülnek előtérbe: így az adórendszerek gazdasági unió belüli harmonizálásával, az adók mértéke és a versenyképesség kapcsolatával, az adóstatistikáknak a EU közös gazdaságpolitikája megalapozásában betöltött szerepével. Módszertani kérdéseket tekintve a tanulmány összefoglalóan bemutatja az adók fogalmára és osztályozására vonatkozó érvényes EU-szabályozást.

AZ ADÓHARMONIZÁLÁS ÉS AKADÁLYAI AZ EU-BAN

Az Európai Unió olyan politikai és gazdasági közösség, ahol – bár a kapcsolatok erősítését eredendően politikai szempontok határozták meg – az integráció eddigi történetében dominálnak a gazdasági jellegű eredmények.

A szakirodalom a regionális gazdasági társulások fejlődésében a gazdasági integráció öt fokozatát szokta elkülöníteni. Ezek:

- szabadkereskedelmi övezet,
- vámunió,
- közös piac,
- egységes piac,¹
- pénzügyi unió.

E formációk közül egyedül a szabadkereskedelmi társulás, valamint a teljes gazdasági és pénzügyi unió jelent hosszabb távon is stabilan fenntartható együttműködést, a köztes formációk mind átmenetiek abban az értelemben, hogy az érdekek vagy az integráció erősítése vagy a széthúzás irányába mutatnak. Az EU már a Római Szerződésben deklarálta a közös piac megalakítását, lehetővé téve az áruk, a szolgáltatások, a munkaerő és a tőke szabad mozgását. Az egységes piac annyival lép túl ezen az integrációs szakaszon,

¹ Szinonimaként használják a belső piac és a gazdasági unió elnevezéseket is.

hogy a jogi lehetőség biztosítása mellett gondoskodik a piac egységesítését akadályozó technikai és egyéb korlátok lebontásáról. Ezen a téren jelentős volt az előrehaladás, például a szabványosítás terén, ugyanakkor az adóharmonizálás kérdésében még lényeges elmaradások tapasztalhatók.

Az Európai Monetáris Unió 1999. évi megalakulásával az országok egy csoportjára nézve megvalósul a pénzügyi unió, míg a kívül maradtak hosszabb-rövidebb időre felmentést kapnak a pénzügyi unió előírásainak teljesítése alól. A piaci folyamatok összenövése mellett az integráció erősödésével egyre inkább elkerülhetetlenné válik, hogy a tagországok a makrogazdasági politikákat is összehangolják. Az egységes piac működtetéséhez többnyire elegendők az időnkénti konzultációk a fő gazdaságpolitikai irányvonalak egyeztetéséről, a pénzügyi unió viszont nem működik a gazdaságpolitikai – elsősorban a monetáris és fiskális – eszközök tételes összehangolása nélkül.

Mint már említettük, az adózási rendszerek harmonizálása az integráció eddig kevésbé sikeres területei közé tartozik. Az ismételt próbálkozások a tagországok éles ellenállásába ütköztek, mivel az adózás a nemzeti fiskális politika szuverenitása szempontjából legérzékenyebb kérdések közé tartozik. Jelenleg a tagországok adózási rendszerei meglehetősen különböznek mind az adótípusok, mind az adóalapok és az adókulcsok tekintetében. Lényegesen eltérő az adózási fegyelem, más módon és eszközökkel hajtják be az adókat.

Az adóharmonizáció útját-módját tekintve az EU-ban két széles körben elterjedt nézet létezik. Az egyik az adózási rendszerek felülről vezérelt szabványosítását, kiegyenlítését szorgalmazza annak figyelembevételével, hogy a közösség egészének szintjén milyen adózási típusok, alapok és mértékek kívánatosak, melyek torzítják legkevésbé a piaci egyensúlyt, ugyanakkor melyek segítik elő legjobban a társadalmi jólét maximalizálását. Ez a megközelítés az Unió közös céljait az egyes tagországok egyéni céljai elé helyezi. A másik megközelítés az adózási feltételeket a termelés egyéb körülményeihez hasonlóan a piacok regionális különbségei közé sorolja. Ebből ered az a következtetés, hogy az adózási rendszerek különbözőségeit a verseny önmaga fogja megszüntetni, a teljes politikai és gazdasági integráció előbb-utóbb kikényszeríti azok teljes egységesítését. A termelési tevékenység helye szerint kivetett adók közötti különbségek ugyanis hasonló hatást fejtenek ki a termelés allokációjára, mint a termelési tényezők – a munkaerő és a tőke – hatékonysága, termelékenységük közötti eltérések, mivel a magas adókulcsokkal és széles adóalappal rendelkező országok versenyhátrányba kerülnek, és emiatt az adók csökkentésére kényszerülnek. Ugyanakkor az adók túlzott csökkentésének gátat szab a költségvetés, az állami kiadások forrásigénye. A két szempont szükségképpen a konvergencia felé tolja az adórendszereket.

Az adóharmonizáció módja és üteme végső soron az integráció jövőjére vonatkozó két forgatókönyv közötti választástól függ, tehát attól, hogy mennyiben kell a teljes integráció megteremtését külön eszközökkel siettetni, és mennyiben fog az magától megvalósulni.² Amennyiben az EU az adók kérdésében továbbra is a lassabb, fokozatos konvergencia útját követi, akkor várható, hogy még hosszú ideig fennmaradnak a nemzeti államok illetékességébe tartozó, erősen eltérő adórendszerek.

² Hasonló megfontolások kísérték végig a közös pénz létrejöttének menetét. Ebben a kérdésben sokáig az elképzelés uralkodott, hogy a reálgazdaságok integrálódásával párhuzamosan a tagországok között a valutaárfolyamok ingadozása fokozatosan csökken, majd megszűnik, vagyis magától kialakul az egységes fizetőeszköz. Ezzel szemben a kilencvenes években nyert teret az a feltevés, hogy a folyamatok lassan konvergálnak, és ezért a monetáris unió létrejöttét külön eszközökkel kell elősegíteni.

KÖZVETLEN ÉS KÖZVETETT ADÓK

A klasszikus szakirodalom elterjedten alkalmazza a közvetett és a közvetlen adók szerinti megkülönböztetést. A közvetett adók lényegében megfelelnek a termékadóknak, a közvetlen adók pedig fogalmilag a jövedelemadókhöz állnak közel. Az elnevezés az adóviselőre utal, arra, hogy érdemben kit terhel az adó. A termékadónál tulajdonképpen nem mutatható ki, hogy annak terheit – a keresleti és kínálati árak egyensúlyi pontjának eltolásával – a termelő vagy a felhasználó viseli, ezért azok közvetetten befolyásolják a kínálat és a kereslet alakulását. A jövedelemadók közvetlen adók, mivel azok közvetlenül a jövedelem tulajdonosát terhelik, annak gazdasági magatartására gyakorolnak hatást.³

A közvetett adókat vagy az eredet, vagy pedig a rendeltetés helye szerint lehet kivetni. A nemzetközi kereskedelemben a közvetett adókat a rendeltetés helyén, a fogyasztó országban vetik ki. Vámunió belül azonban üzleti célú beszerzések esetén is csak meg lehetőségesen körülményesen lehet alkalmazni a rendeltetés helye szerinti adózást. Vámhatárok nélkül a végső – egyéni és közösségi – fogyasztásra vásárolt jóságokra pedig nem is érvényesíthető más, csak az eredet szerinti adózás. Ezért a vámunióban korlátozott eredet szerinti adózást alkalmaznak, ez a vámunió belül az eredet szerinti, a külvilág felé a rendeltetés helye szerinti adózást jelent. Ebben az esetben gondoskodni kell arról, hogyan lehet a vámunió tagországaiban az eredet helyén beszedett adókat a fogyasztás, a rendeltetés helyére eljuttatni.⁴

Az Európai Unió deklarált törekvéseinek középpontjában az adósemlegesség és a közvetett adók harmonizációja áll. A közvetlen adók tekintetében nincs célul kitűzve a rendszer belátható időn belüli teljes egységesítése.

A közvetett adók közül a költségvetési bevételt és a piacot befolyásoló hatását illetően az áfa harmonizációja jelenti a legnagyobb feladatot. Az EU-ban a kilencvenes évek elején a vámunió megalakulásakor – hangsúlyozottan csak átmenetinek tekintett – áfa elszámolási rendszert vezettek be. Az elszámolás lényegében az áruk útjának fizikai nyomon követésén alapul. Az árut kísérő okmány szolgál az adófizetés igazolására és a visszaigénylés érvényesítésére. Az ehhez szükséges adóadminisztráció hatalmas terheket ró a vállalkozásokra, hiszen ismerniük kell mindazon tagországok áfa-szabályait, amelyekkel kereskedelmi kapcsolatban állnak. Különösen a kisvállalkozások számára jelent ez magas fajlagos költséget, ezért az áfa jelenlegi rendszere számottevően akadályozza a versenyfeltételek kiegyenlítését. Egyes számítások szerint a vállalkozások adóelszámolással kapcsolatos költségei az adó összegének mintegy 20 százalékát teszik ki. Ugyanakkor a rendszer bonyolultsága széles körben lehetővé teszi az adófizetés elkerülését. Becslések szerint évente közel 700 milliárd ECU-t tesz ki az EU-ban a termék- és szolgáltatás-értékesítés után be nem fizetett áfa.

A közelmúltban elfogadott program szerint⁵ az Unión belüli forgalomba kerülő áruk után az áfát továbbra is az eredet helyén szedik be. A beszedett adó azonban a jelenlegi gyakorlattal szemben nem tételes elszámolással kerül a rendeltetés helyére, a fogadó ország állami költségvetésének bevételei közé, hanem az áfa újraelosztása makrogazdasági

³ Ahogy a későbbiekben még szó lesz róla, újabban a statisztikai módszertan már nem használja a közvetett és a közvetlen adók szerinti osztályozást, mivel ezek közgazdasági értelemben nem tisztán elkülönülő kategóriák.

⁴ Ez áll összhangban a nemzetközi kereskedelemben általánosan alkalmazott rendeltetési elvvel, vagyis azzal, hogy az adó azon ország bevétele, ahol a fogyasztók, az adózott termék és szolgáltatás felhasználói rezidensek.

⁵ A Common System of Value-added Tax (VAT). A Programme for the Single Market COM(96) 328 final, 22. 07. 1996.

statisztikákon fog alapulni. Bár a változtatást csak a jövő évezred elejére tervezik bevezetni, azonban az erre felkészülés már most is hallatlan nagy munkát igényel a statisztikai szolgálatok részéről. Valójában arról van szó, hogy az egyes országok statisztikai szolgálatainak igen részletes, megbízható és gyorsan rendelkezésre álló statisztikákat kell készíteniük a végső felhasználás minden olyan tételéről, amelyet áfa terhel. Ennek érdekében újra kell tervezni többek között a háztartási kiadásoknak, a kiskereskedelmi forgalomnak, a költségvetési intézmények, pénzintézetek tevékenységének, a beruházásoknak statisztikai adatgyűjtési, megfigyelési rendszerét. Emellett a statisztikusok körében igen erősek a kételyek, hogy a statisztikai szolgálat egyáltalán alkalmassá tehető-e az adóalapok kellő időben történő megfelelően bizonylatolt előállítására.

A következőkben először röviden összefoglaljuk a legfontosabb adófajtákra vonatkozó EU-szabályozási elveket és annak magyarországi megfeleltetését, majd számszerűen is összehasonlítjuk a magyar adók szintjét és összetételét az EU-tagországokéval.

A közvetett adók között meghatározó nagyságot képviselnek a hozzáadottérték-adó (áfa) és a jövedéki, fogyasztási adók. Az EU tagországaiban többnyire a hatvanas évek során vált általánossá a hozzáadott érték szerinti forgalmi adózás. Előnye, hogy érzékeny a termelés vertikális integrációjára, ezért nem fejt ki ellenősztönzést, például a beszállító kisvállalatok hálózatára szervezett termeléssel szemben. A tagországok adókulcsai lényegesen különböznek, többnyire kétkulcsos rendszert alkalmaznak.⁶ A kedvezményes kulcsú termékek és szolgáltatások körét a termék- és szolgáltatásosztályozás Kombinált Nomenklatúrája alapján jelölik ki.⁷

Fogyasztási adót tipikusan olyan termékekre vetnek ki, amelyeknek viszonylag nagy a részesedésük a lakossági fogyasztásban, ugyanakkor alacsony az árrugalmasságuk. Az alapvető cél a költségvetési bevételek biztosítása, bár másodlagosan felmerülnek egészségügyi, környezetvédelmi szempontok is. Az adóztatott öt termékcsoport: a szénhidrogének, a feldolgozott dohány, az égetett szesz, a bor és a sör.

A termékadórendszer Magyarországon alapelveiben, konstrukciójában meg egyezik az EU-ban alkalmazott rendszerrel, a mértékek azonban egyes területeken jelentősen eltérnek. Az EU és Magyarország közötti vámunió létrejötte után a magas áfa-kulcsok miatt a magyar termékek jelentős piaci hátrányba kerülhetnek, hiszen a vámuniót alkotó országok egységes piacán az „export” mint gazdasági kategória megszűnik. A hazánkba külföldre szállított termékek magukkal viszik a magas belföldi adót, az import-termékek viszont a származási országok szerinti alacsonyabb adóterhelés miatt árelőnybe kerülnek. Ez közvetlen versenyhátrányt jelent mindazon felhasználás (közvetlen lakossági, illetve kormányzati fogyasztás és beruházás) esetén, ahol nem igényelhető vissza az áfa. Néhány árucsoportra, például a dohánytermékekre ugyanakkor Magyarországon alacsonyabb a jövedéki adók mértéke, mint az EU-minimum.

A közvetlen adók közül a vállalkozások adóztatása érdemel kiemelt figyelmet, hiszen ez befolyásolja a tőkebefektetések országonkénti megtérülését, ezért az adózás eltérései a tőkepiacot torzíthatják. A társasági adózás eltérései megmutatkozhatnak:

- az adóalapok meghatározásában (itt elsősorban a nem jogi társulások megítélésében vannak eltérések);
- az adókedvezmények, adómentességek körében;

⁶ A hozzáadottérték-adózás alapelveit az Európai Közösségek Tanácsának 1977/388. sz. hatodik direktívája szabályozza.

⁷ 1999. január 1-jétől Magyarország is áttér a termékadózásnál a Combined Nomenclature (CN) alkalmazására.

- az adókulcsok nagyságában;
- a társasági adók és a részvényesek személyi jövedelemadózásának kombinációjában.

A jövedelemadók esetén az adókulcsok harmonizálása önmagában nem ad megoldást, az adóalap és az adókedvezmények köre fontosabb ösztönző, mint maga az adó mértéke. Lényeges szempont például, hogy milyen összegben lehet az értékcsökkenést a költségek között elszámolni.

Az EU-ban várhatóan csak a társasági adó minimális mértékét fogják a közösség szintjén előírni. A feltevések szerint az ennél magasabb adómértékek a tőkebefektetők ellenérdekeltsége miatt – előbb-utóbb – önmaguktól megszűnnek. A hazai adórendszerben a leányvállalatok osztlékának 20 százalékos forrásadó-terhelése nem konform az EU-szabályozással, mivel a tagországokban a leányvállalatok által a tulajdonosaik részére fizetett osztlék nem adóztatható, a konszolidált eredmény után az anyavállalat adózik.

Az adók tényleges szintje és struktúrája mind a költségvetési bevételek, mind a termelés versenyképessége szempontjából kiemelt gazdaságpolitikai kérdés. Az adókulcsok nagysága önmagában kevés információt ad a különböző gazdasági alanyok és folyamatok tényleges adóterheiről, mivel azt az adóalap, az adókedvezmények mértéke és az adóbehajtási fegyelem nagymértékben befolyásolja. A tényleges adómértékeket összefoglalóan a nemzetgazdaságban megtermelt összes jövedelem és a bruttó hazai termék alapján számított adóösszeg, az ún. implicit adóterhelés fejezi ki.

1. tábla

Az implicit adóterhelés az EU-ban és Magyarországon

Adóterhek	1992		1993		1996
	EU-átlag	Magyarország	EU-átlag	Magyarország	Magyarország
	a GDP százalékában				
Termék- és termelési adók összesen	13,11	17,98	13,22	19,16	18,10
Ebből:					
EU-nak fizetett	0,97		0,91		
hozáadottérték-adó (áfa)	7,21	5,97	7,27	8,08	7,52
fogyasztási adó	2,95	5,67	3,00	4,18	3,24
Jövedelem- és vagyonadók	16,38	10,21	16,39	9,91	9,97
Ebből:					
vállalkozások jövedelemadója	1,61	2,23	1,76	1,81	1,85
háztartások jövedelemadói	14,17	6,99	14,0	7,32	7,17
<i>Összesen</i>	<i>29,49</i>	<i>28,19</i>	<i>29,61</i>	<i>29,07</i>	<i>28,07</i>

Forrás: National accounts ESA, 1983–1994. EUROSTAT. ECSC–EC–EAEC. Brussels–Luxembourg. 1996.

Az 1. tábla adatai azt jelzik, hogy a magyar gazdaság implicit adóterhelése összességében valamivel alacsonyabb, mint az EU átlaga. A tendencia tartósnak mutatkozik, bár 1993-ban a magyar gazdaságban az összesített adóarányok – átmenetileg – megközelítették az EU átlagos mértékét.

Lényegesen eltér viszont a magyar és az EU-adószervezet. Nálunk a termelés adóztatása jóval erőteljesebb, azaz magasabb a közvetett adók aránya, viszont a jövedelemadók részesedése az összes adóbevételből az EU-átlagnak csupán fele. Elsősorban a háztartá-

sok által fizetett személyi jövedelemadó aránya tűnik alacsonynak. A magyar termelési adók magas arányát részben a termelési adók között elszámolt vámok magyarázzák. Az 1990-es évek közepén Magyarországon a vámok és importilletékek tették ki a GDP-arányos adóbevétel 3,5–4 százalékát. A vámok 2000-ig várható csökkenése nyomán a magyar adószervezet közelíteni fog az EU adóstruktúrájához.

Magyarországon a termelési adókon belül igen magas az egyéb adók aránya. Tekintettel arra, hogy ezek az egyéb adók 1996-ban 3,7 százalékát tették ki a GDP-nek (és 1992 óta a GDP 0,6 százalékát kitevő mértékben emelkedtek), a hazai termelés versenyképességének javítása érdekében érdemes lenne ezen adókat is ésszerűsíteni, és lehetőség szerint a jövedelemadókkal kiváltani. Ráadásul, ezek évenkénti és ágazatonkénti igen erőteljes ingadozása erősen zavarja a gazdálkodói magatartást és az üzleti előrelátást.

Az alacsony implicit adóterhelés nem feltétlenül mond ellent annak a közismert állításnak, hogy nemzetközi viszonylatban a magyar adókulcsok magasak. Elsősorban a forgalmi adó kulcsa magas, amit a következő tábla illusztrál.

2. tábla

A hozzáadottérték-adó kulcsai az EU-ban és Magyarországon, 1995

Ország	Legalacsonyabb	Kedvezményes	Normatív
	kulcs (százalék)		
Ausztria	-	10	20
Belgium	0	1-12	20,5
Dánia	0	-	25
Egyesült Királyság	0	8	17,5
Finnország	0	5-12	22
Franciaország	-	5,5	18,6
Görögország	-	4-8	18
Hollandia	-	6	17,5
Írország	0	2,5-12,5	21
Luxemburg	-	3-12	15
<i>Magyarország</i>	<i>0</i>	<i>12</i>	<i>25</i>
Németország	-	7	15
Olaszország	-	4-13	19
Portugália	0	5	16
Spanyolország	-	4-7	16
Svédország	0	12-21	25

Forrás: INSÉE. (Kézirat.)

Az adómértéket tekintve Magyarország magasabb kulcsot alkalmaz, mint az EU-tagországok. Az áfa esetére is igaz az a megállapítás, hogy a tényleges adóterhelés az adókulcsok mellett erősen függ a kedvezményezett termékek és szolgáltatások körétől, valamint attól, hogy milyen lehetőségek vannak az adófizetés elkerülésére. Az implicit adóterhelést ugyanis a teljes GDP arányában fejezzük ki, és ez tartalmazza a gazdaságban előállított termelés egészét, függetlenül attól, hogy – legálisan vagy illegálisan – elkerüli az adózást. Önmagában az a körülmény is növeli az eltérést a normatív adókulcs és a tényleges adóbefizetés mértéke között, hogy Magyarországon viszonylag magas a nem piaci termelés aránya (házi gazdaságok, mezőgazdasági önfogyasztás). A szürke

gazdaság ezt a részt tovább szélesíti. A hazai forgalmiadókulcsoknak a versenyképesség javítását célzó csökkentését tehát össze kell kapcsolni az adóalapok szélesítésével és az adófizetési fegyelem javításával.

ADÓZÁS ÉS VERSENYKÉPESSÉG

Mivel a tőke viszonylag mozgékony termelési tényező, ezért hosszú távon az egyes nemzetgazdaságok komparatív előnyeit elsősorban a fajlagos bérek és adóterhelés különbségei fejezik ki. A munkaerőköltségben és az adókban elérhető viszonylagos megtakarítás mutatja ugyanis azt, hogy a megtermelt jövedelemnek mekkora hányada a tőke hozama. Általánosan elfogadott nézetek szerint a várható tőkehozam a meghatározó tényező a hosszú távú tőkebefektetési döntésekben. Ebből következően az adóterhelés – elsősorban a termeléshez közvetlenül kapcsolódó termelési adók mértéke – lényeges összetevője a gazdaság versenyképességének.

Ennek az elméleti szempontból vitathatatlannak az igazolását nehezíti, hogy a tőke, a munka és a költségvetés közötti jövedelemelosztzkodás tényleges aránya csak igen körülményesen becsülhető. Az implicit adóterhelések nemzetközi összehasonlítása csak részlegesen mutatja az elvonások mértékét, mivel országonként jelentősen eltér az egészségügyi és a nyugdíjrendszerek finanszírozása.⁸ Van, ahol ezt az általános adóbevételekből, van, ahol ezt külön társadalombiztosítási hozzájárulásokból és járadékokból fedezik, és van, ahol ezt jelentős részben magánbiztosítási formákban finanszírozzák.

3. tábla

A társadalombiztosítási hozzájárulások és járadékok az EU-ban és Magyarországon, 1994

Ország	Összes adó és társadalombiztosítási bevétel	Ebből társadalombiztosítás
	a GDP százalékában	
Ausztria	42,7	12,4
Belgium	51,3	1,6
Dánia	42,7	18,2
Egyesült Királyság	33,7	6,3
Finnország	47,4	13,6
Franciaország	44,2	19,3
Görögország	..	..
Hollandia	46,9	19,6
Írország	37,1	5,0
Luxemburg	43,3	12,1
<i>Magyarország</i>	<i>47,6</i>	<i>18,4</i>
Németország	42,7	18,2
Olaszország	40,7	12,8
Portugália	36,2	10,7
Spanyolország	36,0	13,1
Svédország	50,4	10,7

⁸ Az Egyesült Királyságban például azért magasabbak az adóarányok, mert az általános adóbevételek az egészségügyi el-látásokat is fedezik. (Lásd a 3. táblát.)

Hasonlóképpen, a munkavállalói jövedelmek, a munkaerőköltségek összehasonlításakor a kimutatott eltérések, a komparatív előnyök és hátrányok részben annak tudhatók be, hogy milyen arányban szerepelnek a munkavállalói jövedelemben az egészségügyi ellátások és más szociális védelmi kiadások fedezetét jelentő összegek. Magyarországon például viszonylag magas a munkavállalói jövedelem részeként nyilvántartott társadalombiztosítási járulékok aránya, az adóbevételekből a költségvetés csupán kismértékben járul hozzá az egészségügyi és más szociális, védelmi kiadásokhoz.

Az a korábbi megállapítás, hogy a magyar gazdaságban viszonylag alacsony az adóterhelés, akkor már nem igaz, ha hozzávesszük a társadalombiztosítási befizetéseket is. Az alacsony adóterhelésből származó versenyképességi előnyt a magas társadalombiztosítási befizetések felemésztik. A 3. tábla jelzi, hogy az összesített adó- és társadalombiztosítási befizetések csak Belgiumban és Svédországban magasabbak a magyarországinál.

A 4. táblában kísérletet tettünk arra, hogy összesített becslést adjunk az EU egyes tag-országaiiban és a Magyarországon megtermelt jövedelemnek a termelési tényezők díjazása szerinti megoszlásáról.

4. tábla

A bruttó hazai termék megoszlása termelési tényezők szerint, 1994

Ország	Munkajövedelem	Termelési adó	Ebből áfa	Tőkejövedelem
	részeseése (százalék)			
Ausztria	54,6	16,2	8,3	29,2
Belgium	53,8	11,8	6,6	34,4
Dánia	52,0	17,2	9,4	30,8
Egyesült Királyság	54,4	13,3	6,2	32,3
Finnország	52,0	14,8	.	32,2
Franciaország	52,1	14,1	6,7	33,8
Görögország	36,8	13,5	6,6	49,7
Hollandia	51,7	11,8	6,2	36,5
Írország	55,0	14,9	6,8	30,1
Luxemburg	65,4	15,7	5,5	18,9
<i>Magyarország</i>	<i>50,9</i>	<i>20,7</i>	<i>8,6</i>	<i>28,4</i>
Németország	52,6	12,4	6,4	35,0
Olaszország	42,6	11,7	5,1	45,7
Portugália	47,2	14,2	6,4	38,6
Spanyolország	44,9	9,6	4,7	45,5
Svédország	59,2	15,1	8,2	25,7

Megjegyzés. Finnországban az áfa 1994-ben még nem volt bevezetve.

Forrás: National accounts ESA, 1983–1994. EUROSTAT. ECSC–EC–EAEC. Brussels–Luxembourg. 1996.

A becslések szerint a magyar gazdaság kedvezőtlen képet mutat a tőkemegtérülést tekintve. Ez mindenképpen elgondolkodtató, azonban figyelembe kell venni néhány megszorító feltevést:

– az utolsó nemzetközi adatok 1994-ről álltak rendelkezésre, feltételezhető, hogy az átalakulás után az elmúlt években javult a magyar gazdaság tőkejövedelmezősége;

– nemzetközi szinten az ágazati szerkezetek közötti eltérések is erősen befolyásolják a tőkeállomány/GDP arányokat: valószínűsíthető, hogy a magyar termelési szerkezet következtében (részben a hazai tőkehiány kö-

vetkezmenyeként) alacsonyabb a termelés tőkeigénye, és emiatt a valóságban magasabb a GDP-ből a tőkének jutó, tőkeegységre vetített hozam;

- az országos átlagon belül jelentős eltérések lehetnek, ezért az előző megállapításnak nem feltétlenül mond ellent az, hogy a magyar gazdaság igen vonzó tőkebefektetési célsország, ahol gyors a tőke megtérülése;
- a viszonylag alacsony magyar társasági nyereségadó részben ellentételezi azt, hogy a magas termelési adók miatt viszonylag rossznak mutatkozik a tőke átlagos megtérülése.

A közölt számított adatok csupán arra kívánják felhívni a figyelmet, hogy a jövőre nézve a magyar versenyképesség megőrzésében vélelmezhetően nagyobb szerepet kell szánni azoknak a gazdaságpolitikai eszközöknek, amelyek alkalmasak arra, hogy a reálberek növekedését – elsősorban a versenyszektorokban – a termelékenység emelkedése alá szorítsák, valamint az adószervezet tekintetében törekedni kell arra, hogy a hazai jövedelemszint emelkedésével párhuzamosan az adóbevételekben a termelési adók helyett a jövedelemadók súlya növekedjék.

ADÓSTATISZTIKA AZ EU-BAN

Az adóstatistikák vonatkozásában több érvényes nemzetközi ajánlás létezik. Így az System of National Accounts (SNA) 93, az European System of Integrated Economic Accounts (ESA) 79, az ESA 95, a Generalized Fiscal Statistics (GFS) 86 és a most kidolgozás alatt álló új GFS is megfogalmaz ajánlásokat, valamint az OECD is használ saját osztályozási rendszert. Az elmúlt években megállapodás született a statisztikáért felelős nemzetközi szervezetek között, hogy a statisztikai rendszereket és ennek részeként az adók elszámolását nagymértékben összehangba hozzák.

Az SNA és az ESA által használt adók köre megegyezik a GFS által „adóbevételek”-ként meghatározottakkal, illetve az OECD „Az OECD-tagországok bevételi statisztikái” című évenkénti adóstatisztikai kiadványaiban „adók”-ként szereplőkkel, a két eltéréssel:

- az SNA alkalmazza az imputált adók fogalmát azokra az esetekre vonatkozóan, amikor az adó több párhuzamosan használt, eltérő devizaárfolyam következménye,
- a társadalombiztosítási járulékokat az SNA nem tekinti adóknak.

Biztosra vehető, hogy az új GFS, amely kifejezetten az államháztartás elszámolására összpontosító statisztika, ugyanezt a módszertant fogja átvenni, bizonyos esetekben részletesebb osztályozást javasolva.

Az újabb módszertani kézikönyvek összeállítói mindig tanulnak elődeik hibáiból, ezért a legújabb módszertanok egyben a legjobbaknak is tekinthetők. Az ESA 95-öt, az EU-ban 1999-től kötelező adóstatisztikai rendszert érdemes tehát etalonnak tekinteni egyrészt, mert azt a magyar statisztikai rendszernek kötelezően alkalmaznia kell, másrészt azért is, mert jelenleg ez tekinthető a legkorszerűbb módszertannak.

Az adók a szervezeti egységek által az államháztartás – ide értve a nem rezidens kormányzati szervek, például az Európai Unió – részére teljesített, kötelező jellegű, viszonzatlan, készpénzbeni vagy természetbeni befizetések. Azért nevezik ezeket viszonzatlanoknak, mert a kormányzat semmiféle ellenszolgáltatást nem nyújt cserébe az adott befizető egység részére, bár a kormányok felhasználhatják az adókból keletkező forrásokat arra, hogy – az általános gazdaságpolitika részeként – más egységek vagy azok csoportjai részére, illetve a közösség egészének termékeket vagy szolgáltatásokat biztosítsanak.

Az adókkal (elsősorban az illetékekkel) kapcsolatban nem mindig egyszerű eldönteni, hogy az állam mikor nyújt a befizetésért ellenszolgáltatást és mikor nem. Ilyen határese- teket jelent például a bírósági illeték, az útlevílilleték stb. (Ezzel kapcsolatban az egyes adófajták tárgyalásánál foglalkozunk a részletes szabályokkal vagy a taxatív felsorolá- sokkal.)

A nemzeti számlákban – az általános számbavételi elvnek megfelelően – minden adót annak felmerülésekor, tehát abban az időpontban kell elszámolni, amikor azok a tevé- kenységek, gazdasági műveletek vagy más események végbemennek, amelyek az adókö- telezettség keletkezéséhez vezetnek. Vannak azonban olyan gazdasági tevékenységek, tranzakciók vagy események, amelyek után az adózási szabályok szerint adót kellene fi- zetni, ez a kötelezettség azonban nem jut az adóhatóság tudomására. Nem lenne reális azt feltételezni, hogy ezen rejtett tevékenységek, gazdasági műveletek vagy események után pénzügyi eszközök, illetve kötelezettségek keletkezzenek, ezért a nemzeti számlákban csak az adókimutatással, -bevallással vagy más módon, például értékesítéskor kiállított számlával, vámbevallással bizonylatolt összeg kerül elszámolásra.

Az említett bizonylatok – az adó megfizetésekor megszűnő – adófizetői kötelezettség keletkezéséhez vezetnek. Az eredményszemlélettel összhangban az adók elszámolásának időpontja az az időpont, amikor az adókötelezettség keletkezik. Például a termék vagy szolgáltatás értékesítése, továbbadása vagy felhasználása esetén fizetendő adót akkor kell elszámolni, amikor az értékesítésre, az átadásra vagy a felhasználásra sor kerül, s ez nem szükségszerűen egyezik meg azzal az időponttal, amikor az adóhatóság arról tudomást szerez, az adókimutatás megtörténik, az adó esedékessé válik, vagy az adót ténylegesen megfizetik. Némi rugalmasság azonban – gyakorlati okokból – megengedhető, például a jövedelmekből a kifizetésekor levont adók regisztrálásának időpontja esetében.

A ténylegesen megfizetett adóösszeg lényegesen és rendszeresen eltérhet a fizetendő adók összegétől, akár olyan mértékben is, hogy a fizetendő adókat nem érdemes teljes egészében pénzügyi kötelezettségekként kezelni. Ilyen esetekben – elemzési és gazda- ságpolitikai döntéshozatali célokra – helyesebb, ha figyelmen kívül hagyjuk a meg nem fizetett adókötelezettségeket, és csak a ténylegesen megfizetett adókat számoljuk el. A ténylegesen megfizetett adókat azonban továbbra is eredményszemléletben kell elszá- molni abban az időpontban, amikor az adókötelezettségek keletkezését előidéző esemé- nyek megtörténtek.

Elvben a lejárt esedékességű adótartozások után kivetett késedelmi kamatokat, illetve az adóelkerülés miatt kiszabott bírságokat és büntetéseket külön tételként (kamatként, il- letve egyéb folyó transzferként), nem pedig adóként kellene elszámolni. Azonban általá- ban nem lehet elkülöníteni a kamatok, bírságok és büntetések összegét azoktól az adók- tól, amelyekhez azok tartoznak, így a gyakorlatban a késedelmi kamatok, bírságok, bü- ntetések is az adók között szerepelnek.

AZ ADÓK KÖZGAZDASÁGI OSZTÁLYOZÁSA

Az osztályozások a statisztika által megfigyelt szerteágazó jelenségeket közös elvek alapján rendszerezik, áttekinthetővé teszik. Az áttekinthetőség segít a statisztikák elem- zési, gazdaságpolitikai felhasználásában, a lényeg kiemelésében. Az adók közgazdasági osztályozásának a most formálódó Európai Monetáris Unióban (EMU) külön jelentősé-

get kölcsönöz az a körülmény, hogy képes – az adók harmonizálásában való elmaradás ellenére – megbízható támpontot adni a költségvetési bevételek előrejelzéséhez.

A nemzeti számlákban az adók besorolása a következő három ismérvtől függ:

- az adó jellege, az adó alapja,
- az adót fizető szervezeti egység mely szektorba tartozik,
- a körülmények, amelyek esetén az adó megfizetése esedékes.

Előfordulhat, hogy ugyanazon jogszabályban előírt adó megfizetése két különböző tételként is elszámolható az adófizető egység vagy az adó fizetésének körülményeitől függően. Például egy fogyasztási adó megfizetése megjelenhet „Az import adói az áfa és a vámok kivételével” nevű tételben, de lehet „Termékadó az áfa, az import és az export adói kivételével” is attól függően, hogy a fogyasztási adót importált vagy belföldön előállított termék után fizették-e. Hasonló a helyzet a gépkocsik után rendszeresen fizetendő adó esetében is, ez lehet „Termelési adó” vagy „A jövedelem és a vagyon adója” attól függően, hogy azt vállalkozás vagy háztartás fizeti. Ugyanakkor a gépkocsik vétele esetén fizetendő adót (regisztrálási adó) a vételárral együtt a tőkeszámlán mint tőkeadót kell kimutatni.⁹

Az adók alapja, jellege szerint megkülönböztetjük

- A) a termelési és importadókat, ezen belül
  - a termék- (és szolgáltatás-) adókat,
  - az egyéb termelési adókat,
- B) a jövedelem- és vagyonadókat,
- C) az egyéb folyó adókat,
- D) a tőkeadókat.

A jelenleg érvényes nemzetközi szabványok elsősorban az adófizető szektorok és a fizetés jogcíme alapján osztályozzák az adókat. Ez nem teljesen konform azzal az EU-ban megfogalmazott elvvel, hogy például az áfa a fogyasztást terhelő adó.

Bár még csak most folyik a nemzeti számlák új nemzetközi ajánlásainak gyakorlati bevezetése, máris felvetődtek olyan javaslatok, hogy az adókat az adóviselő gazdasági műveletekhez (például fogyasztáshoz) kellene rendelni. Ez azt jelenti, hogy az áfát nem termelési, hanem fogyasztási adóként a fogyasztás elszámolásakor kellene számba venni. Az a körülmény, hogy a termelő fizeti az adót, csak technikai, de nem elvi szempont.¹⁰

A) Termelési és importadók

A termelési és importadók tartalmazzák:

– a termék- (és szolgáltatás-) adókat, amelyek a termékek és a szolgáltatások előállítása, elosztása, értékesítése, átadása vagy más módon történő forgalomba kerülése esetén a termelők által fizetendő termékadók; ide tartoznak azok az importadók is, amelyek akkor esedékesek, amikor a termékek a határ átlépésével az ország gazdasági területére kerülnek, vagy amikor a nem rezidens egységek szolgáltatásokat teljesítenek a rezidensek részére;

⁹ Ezt a különbséget az 1986-os GFS és az OECD nem alkalmazza, például ezért nem lehetséges az IMF/OECD által alkalmazott kategóriák egyszerű átcsoportosításával eljutni az SNA fogalmihoz.

¹⁰ Lásd *Harrison, A.*: A satellite view of taxes and subsidies. (Kézirat.) Az OECD nemzeti számla szakértők értekezletére (1998. szeptember 22–25.) készített előadás.

– az egyéb termelési adókat, amelyek közé elsősorban a termelési tényezők a termeléshez használt föld, épületek, illetve a foglalkoztatott munkaerő vagy a fizetett alkalmazottak díjazása, vagy egyéb termelési tényezők tulajdonjoga és használata után fizetett adók tartoznak.¹¹

Az egyes gazdasági szervezetek, ágazatok szintjén a termékadókat nem, az egyéb termelési adókat viszont a hozzáadott értékből fizetendő tételek között számoljuk el. Ehhez hasonlóan az üzleti számvitel a termelési adókat – a számlákban szereplő áfa kivételével – a termelési költségek között elszámolható olyan tételnek tekinti, amely levonható az árbevételből vagy az egyéb bevételekből a nyereségadózás vagy egyéb célra történő meghatározásakor. Tartalmuk többé-kevésbé megfelel a hagyományos értelemben vett „közvetett adók” fogalmának, mivel a közvetett adók azok, amelyek feltehetőleg részben vagy egészben átháríthatók más szervezeti egységekre az értékesített termékek vagy szolgáltatások árának emelésével. Mindazonáltal elméletileg igen nehéz – ha nem lehetetlen – meghatározni az egyes adókból eredő tényleges adóterhelést. A közvetett és a közvetlen adók fogalma mint gazdasági kategória nem pontos, és ezért ezeket a fogalmakat az új elszámolási rendszerek már nem használják.

1. A *termékadó* olyan adó, amelyet egységnyi termék vagy szolgáltatás után kell fizetni. Az adó lehet a termék vagy a szolgáltatás egységére vonatkozó meghatározott összeg (a mennyiségi egység lehet fizikai változókkal mérhető, mint például súly, erősség, távolság, idő stb.), vagy számítható ad valorem (az áru értéke után) mint a gazdasági műveletben részt vevő termék vagy szolgáltatás egységére vonatkozó ár vagy érték meghatározott százaléka.

A termékadó megfizetése általában akkor válik esedékessé, amikor az árut előállítják, értékesítik vagy importálják, de fizethető más körülmények bekövetkezésekor is, például az árut exportálják, lízingelik, átadják, elosztják, felhasználják saját fogyasztás vagy felhasználás céljára. Az elszámolás módját nem befolyásolja, hogy a termelő a vásárlónak felszámított termékadókat a számláján külön tételként szerepeltetheti-e, vagy sem.

2. A *hozzáadott érték típusú adó* a termékeket és a szolgáltatásokat terhelő olyan adó, amelyet fázisonként gyűjtenek be a vállalkozások, de végül is teljes egészében felszámítják a végső felhasználónak. Azért nevezzük „levonható adónak”, mert a termelőnek általában nem kell befizetnie a vevőinek leszámított teljes összeget a központi költségvetésbe, hanem lehetősége van arra, hogy a termelő felhasználás vagy beruházás céljára beszerzett termékek, szolgáltatások adójának a részére leszámított összegét levonhassa.

A hozzáadott érték típusú adót általában a termék vagy a szolgáltatás valamennyi egyéb adót már tartalmazó ára alapján számítják ki. Hozzáadott érték típusú adó az egyéb vámtételek és importadók mellett termék vagy szolgáltatás importja után is fizethető.

Az adó jellege folytán az egyes termékek, ágazatok tényleges áfa-terhelésére nem lehet statisztikákat készíteni, ugyanis csak a felhasználási célok ismeretében tudjuk megmondani, hogy a befizetések, visszaigénylések egyenlegeként összességében mekkora adó rakódik az egyes termékekre.¹²

¹¹ Kivételt képez, hogy a háztartások által a személyes használatban levő járművek után fizetett adókat – mivel nem kapcsolhatók termelési tényezőkhöz – a jövedelem- és vagyonadók között számoljuk el.

¹² Például az üzemanyag-értékesítésből befolyó áfa nagysága attól függ, hogy az üzemanyagot személy- vagy tehergépkocsikba töltik-e (a közvetlenül a személygépkocsi üzemeltetéséhez felhasznált üzemanyag áfa-tartalma ugyanis nem számolható el előzetesen felszámított adóként, tehát nem igényelhető vissza). A gépjárművek jellege még az összes számla tételes feldolgozásával sem átlapítható meg. Ehelyett az input-output számításokból készülnek utólag becslések az áfa-adómátrix összeállításához.

3. Az importot terhelő adók és vámok, az áfa kivételével a termékek és szolgáltatások azon adói, amelyek akkor válnak esedékessé, amikor a termékek átlépik a gazdaság nemzeti vagy vámhatárát, vagy amikor a szolgáltatásokat a nem rezidens termelők teljesítik a rezidens szervezeti egységek részére.

Az importált termékek, amelyek után az ország gazdasági területére való belépéskor minden importadót megfizettek, további adók tárgyává válhatnak akkor, amikor azokat továbbértékesítik. Például fogyasztási adó vagy értékesítést terhelő adó fizetése válhat esedékessé, amikor e termékek a nagy- és kiskereskedelmi értékesítés csatornájában haladnak; ilyen adókat minden termékre kivetnek az adott ponton, függetlenül attól, hogy az árukat rezidens egység állította-e elő vagy importálták őket.

Azokat az adókat, amelyeket alapvetően az importált termékek után kell fizetni, de nem importadók, az „Áfát, import és exportadókat nem tartalmazó termékadók” között számolják el. A következő tételeket soroljuk az import adói közé:

a) *vámok és importilletékek*, ide tartoznak azok az importot terhelő vámok vagy egyéb importilletékek, amelyeket meghatározott fajtájú áruk után akkor kell megfizetni, amikor a termékek belépnek az ország gazdasági területére; a vámok mértékét a vámtarifarendszerek határozzák meg, céljuk lehet a bevételek növelése vagy az import visszafogása az áruk hazai termelőinek védelme érdekében;

b) *az importot terhelő általános adók*, ide tartozik az áfa kivételével minden olyan az importot terhelő adó, amelyet akkor kell fizetni az import után, amikor az áru belép az ország gazdasági területére vagy az importált szolgáltatásokat igénybe vették a rezidensek;

c) *az importot terhelő fogyasztási adók*, amelyeket meghatározott termékekre vetnek ki tipikusan az alkoholtartalmú italokra, a dohányra és az üzemanyagra, és amelyek a vámokon kívül fizetendők akkor, amikor az áruk belépnek a az ország gazdasági területére;

d) *meghatározott importált szolgáltatások adói*, megfizetésük akkor válhat esedékessé, amikor nem rezidens vállalkozások szolgáltatásokat nyújtanak az ország gazdasági területén rezidens egységek részére;

e) *import monopóliumok nyereségének adói* tartalmazzák a valamely termék vagy szolgáltatás importjára vonatkozóan monopóliummal rendelkező behozatali egyesülések vagy egyéb állami tulajdonban lévő vállalkozások központi költségvetés részére átadott nyereségének összegét;

f) a deviza felhasználási módja szerint *változó árfolyamokból származó adók* az import implicit adói, amelyek a deviza felhasználási módja szerint különböző hivatalos árfolyamok miatt az importon realizálódnak.

4. Az *exportadók* fizetésére akkor kerül sor, amikor a termék elhagyja az ország területét, vagy rezidens vállalkozások nem rezidensnek nyújtanak szolgáltatást. A következő adófajták tartoznak ebbe a csoportba:

a) *az exportilletékek*, az exportra kivetett általános vagy speciális adók, illetékek;

b) *az exportmonopóliumok nyereségének adói*, azaz valamely termék vagy szolgáltatás exportjára vonatkozóan monopóliummal rendelkező kiviteli egyesülések vagy állami tulajdonban lévő más vállalkozások által a központi költségvetés részére átadott nyereség;

c) a deviza felhasználási módja szerint *változó árfolyamokból származó adók*, az export implicit adói, amelyek a deviza felhasználási módja szerint különböző hivatalos árfolyamok miatt az exporton realizálódnak.

5. Az áfát, az import és az export *termékadóit nem tartalmazó termékadók* közé tartoznak a termékek és a szolgáltatások mindazon adói, amelyek a már felsoroltakon kívül az áruk és szolgáltatások előállítás, értékesítés, átadása, lízingje és elosztása után, illetve ezek saját végső fogyasztása vagy beruházási célú felhasználása esetén fizetendők. A következő adókat soroljuk ide:

a) *az árbevétel vagy az értékesítés általános adói*: a termelői, nagy- és kiskereskedelmi adók, beszerzési adók, árbevétel adói stb. az áfa kivételével;

b) *fogyasztási adók*: a meghatározott termékekre, jellemzően az alkoholtartalmú italokra, a dohánytermékekre és az üzemanyagra kivetett adók;

c) *meghatározott szolgáltatások adói*: a szállítás, a távközlés, a biztosítás, a hirdetés, a lakásszolgáltatások, szállodák és szálláshelyek bérbeadása, éttermi szolgáltatások, szórakoztatás, szerencsejáték és lottó, sportesemények stb. után fizetendő adók;

d) *pénzügyi- és tőkeműveletek adói*: a nem pénzügyi és a külföldi devizákat is magában foglaló pénzügyi eszközök beszerzése és értékesítése után fizetendő adók, amelyek akkor válnak esedékessé, amikor a föld vagy az egyéb eszközök tulajdonjoga megváltozik; a közvetítők szolgáltatásaira kivetett adókként kezeljük őket (nem itt, hanem a tőke adói között számoljuk el a tőketranszferek eredményeként létrejött tulajdonosváltó-sok, főként örökség és ajándékozás után kivetett összegeket);

e) *a költségvetési monopóliumok nyeresége*, azaz a központi költségvetésnek átadott nyereség.

A költségvetési monopóliumok olyan állami vállalatok, állami kvázi-vállalatok vagy a központi költségvetés tulajdonában lévő jogi személyiséggel nem rendelkező vállalkozások, amelyek törvény által biztosított monopóliummal rendelkeznek bizonyos termékek vagy szolgáltatások előállítására vagy kereskedelmére vonatkozóan azért, hogy az állami bevételeket növeljék, s nem abból a célból, hogy gazdasági vagy szociálpolitikai érdekeket közvetítsenek. Az ilyen monopóliumok jellemzők olyan termékek vagy szolgáltatások esetében, amelyeket más országokban erősen megadóztatnak, például az alkoholtartalmú italok, a dohány, a gyufa, a kőolajtermékek, a só, a játékkártya stb. A monopólium a központi költségvetésnek egyszerűen alternatív megoldást jelent a bevételek növelésére (az ilyen termékek magánszektor által történő előállításának nyílt megadóztatása helyett). Ilyen esetekben a monopoltermékek eladási árai az eladott termékekre kivetett implicit adókat tartalmaznak. A gyakorlatban csak a monopóliumok profitjának a „normál szintet” meghaladó többletét kellene adóként kezelni, ezt az összeget azonban nehéz megbecsülni, ezért a gyakorlatban az adók összegét egyenlőnek kell venni a központi költségvetés részére átadott nyereséggel. Ha közösségi tulajdonban lévő vállalkozásnak biztosítanak monopóliumot kifejezetten gazdasági vagy társadalmi célból a termék vagy szolgáltatás speciális jellege vagy a termelési technológia miatt – például közszolgáltatás, posta és telekommunikáció –, akkor az nem tekinthető költségvetési monopóliumnak. Általános szabály, hogy a költségvetési monopóliumok általában a fogyasztási cikkek és az üzemanyagok körében jelennek meg.

Mivel a költségvetési monopóliumok nyereségét a vállalkozás egészére számítják ki, ha a vállalkozás egynél több terméket bocsát ki, akkor nem lehet megbecsülni az egységszerű termék vagy szolgáltatás értékesítésére jutó nyereséget, ha nem határoznánk meg a különféle termékek feltételezett adómértékét. Ha egyébként jó okunk van rá, akkor fel kell tételeznünk azt, hogy minden termékre ugyanaz az „ad valorem” (az áru értéke utáni) adó vonatkozik, amelynek mértéke egyenlő az implicit adók összegének az implicit adókkal csökkentett teljes árbevételhez viszonyított arányával. Ezt az arányt kell megállapítani ahhoz, hogy az érintett termékek alapárát meghatározhassuk.

6. Az *egyéb termelési adók* közé tartozik minden olyan adó, amely a vállalkozásnak a termelésben való részvétele miatt merül fel és nem termékadó. Az adó tárgya szerint megkülönböztethetünk a termelési folyamatban felhasznált föld, tárgyi eszközök vagy munkaerő, illetve meghatározott tevékenységek és gazdasági műveletek után fizetendő adókat. Ezek az adók viszont nem tartalmazzák a vállalat nyereségére vagy az egyéb jövedelmeire kivetett adókat, s ezeket a termelés nyereségességétől függetlenül meg kell fizetni.

Az egyéb termelési adók közé tartoznak a következő tételek:

a) *bér- és létszámadók*: a vállalatok által fizetendő azon adók, amelyeket a bérek és keresetek arányában, illetve az alkalmazottak száma után fejenként meghatározott összegben kell fizetni; nem tartalmazzák a kötelező társadalombiztosítási járulékokat, sem azokat az adókat, amelyeket a munkavállalók fizetnek a bérükből és keresetükből;

b) *a föld, az épületek és egyéb építmények adói*: rendszeresen, általában minden évben fizetendő adók, amelyeket a vállalkozások az általuk a termeléshez felhasznált föld, az épületek és építmények használata vagy tulajdonjoga után fizetnek, függetlenül attól, hogy bérlői vagy tulajdonosai ezeknek az eszközöknek;

c) *üzleti vagy szakmai engedélyek adói*: azok az adók, amelyeket a vállalkozások azért fizetnek, hogy bizonyos üzleti vagy szakmai tevékenységet végezhesse (jellemző, hogy az engedély kiadásáért felszámított összeg nem áll arányban a központi költségvetési szervek által végzett ellenőrzési tevékenység költségével, ha azonban a központi költségvetés szervei ellenőrzik például az üzleti helyiségek alkalmasságát vagy biztonságosságát, a felhasznált eszközök megbízhatóságát vagy biztonságosságát, a foglalkoztatott személyzet szakmai alkalmasságát, az előállított termékek minőségét vagy szabványosságát az engedélyek kiadása nem viszonzatlan, és a nyújtott szolgáltatások ellenértékéért kell elszámolni a befizetéseket);

d) *tárgyi eszközök használata vagy más tevékenységek után kivetett adók*: a vállalkozások által a termelésükhöz felhasznált gépjárművek, hajók, repülőgépek vagy egyéb gépek és berendezések használatára időszakonként kivetett adók, amelyek függetlenek attól, hogy a vállalkozások tulajdonosai vagy bérlői az eszközöknek (ezeket az adókat gyakran az engedélyek illetékeinek nevezik, és általában fix összegűek, nem függenek a tényleges használat mértékétől);

e) *bélyegadók*: ide tartoznak azok a bélyegadók, amelyek nem sorolhatók a már azonosított tranzakciók meghatározott csoportjaiba (például a jogi eljárások során az iratokon elhelyezett bélyegek), és e tételeket az üzleti vagy a pénzügyi szolgáltatások termelési adóiként, az egyes meghatározott termékek, például alkoholtartalmú italok vagy dohányárúk értékesítése után fizetendő bélyegadót viszont termékadóként számoljuk el;

f) *a környezetszennyezési adók*: a mérgező gázok, folyadékok vagy egyéb káros anyagok környezetbe való kibocsátása vagy lerakása után kivetett adók, de nem tekinthetők adónak azok a kifizetések, amelyeket a vállalkozások teljesítenek a közszolgáltató szervezetek részére a hulladékok és a mérgező anyagok összegyűjtése és elszállítása ellenértéke címén (ezek az összegek a vállalkozások folyó termelőfelhasználásának részét képezik, s nem adójellegű tételek, hanem szolgáltatásért fizetett díjak);

g) *a nemzetközi gazdasági műveletekre kivetett adók*: a külföldi utazások, átutalások vagy a nem-rezidensekkel kapcsolatos hasonló műveletek adói.

A termékadók vonatkozásában az SNA és az ESA között több eltérés regisztrálható.

Az SNA definíciója a *gépkocsi-nyilvántartási adókkal* kapcsolatban nem egyértelmű, mivel míg a termelők által használt gépkocsik adóját a termékadók közé sorolja, a háztartások által fogyasztói minőségben használt gépkocsik nyilvántartási adóját egyéb folyó adónak tekinti.¹³

Az ESA a gépkocsi-nyilvántartási adókat mindig a termékadók közé sorolja (a gépkocsi-értékesítés adójaként), és a „Termékadók, az áfa, valamint az import adóinak kivételével” kategóriába sorolt tételek közé az említetteken kívül a következőket is nevesíti:

- az alkoholtartalmú italok, a dohánytermékek értékesítése után fizetendő bélyegadó, jogi iratok illetékbélyegei,
- a gépkocsi-nyilvántartási adó,
- a lottó, szerencsejátékok, fogadások azon adói, amelyek nem a nyereségek adói,
- az exportvám és az export után fizetendő különféle kompenzációs összegek.

¹³ „A termékadók többnyire a termék értékesítéséhez vagy importjához kapcsolódnak, azonban az adókötelezettség kapcsolódhat más körülményekhez is, például a termék exportjához, lízingeléséhez, átadásához vagy saját célra történő fogyasztásához és beruházásához.” (SNA 7.62.) „A háztartások által engedélyek megszerzéséhez kapcsolódó adók lehetnek a gépkocsik, hajók, repülőgépek tulajdonlása vagy használata után fizetendő adók. Ide tartoznak a vadászati vagy halászati engedélyek adói.” (SNA 8.54.)

Az SNA az *illetékbélyegeket* vagy a termékadókat, vagy az egyéb termelési adók közé sorolja, attól függően, hogy kapcsolódnak-e valamilyen termék vagy szolgáltatás tranzakcióhoz (például állóeszközök beszerzéséhez) vagy sem. A tőke- és pénzügyi műveletek után fizetett adók termékadók, a hivatalos iratok beszerzéséhez kapcsolódó egyéb adók egyéb termelési adók. Ez az osztályozás azonban nem alkalmazható a háztartások által a hivatalos iratok beszerzése után fizetendő adókra, azokat az SNA az Egyéb folyó adók közé sorolja. Az ESA a hivatalos iratok beszerzése után a gazdálkodó szervezetek által fizetett adókat termékadónak kezeli, a háztartások által fizetett illetékbélyegeket egyéb folyó adónak tekinti.

B) Jövedelemadók

E csoportba tartoznak a jövedelmek, a nyereségek és a tőkebefektetések nyereségének adói, amelyeket a magánszemélyek, a háztartások, a nonprofit szervezetek vagy a vállalkozások tényleges vagy becsült jövedelmére vetnek ki. A jövedelemadók közé tartoznak a tulajdon, a föld vagy az ingatlan megléte esetén kivetett adók abban az esetben, ha ezeket használják fel alapként a tulajdonosaik jövedelmének becsléséhez.

Bizonyos esetekben a jövedelemadó fizetésének kötelezettsége csak egy későbbi, a jövedelmek keletkezését követő elszámolási időszakban állapítható meg, ezért némi rugalmasságra van szükség az ilyen adók rögzítésének időpontja esetében. A kifizetéskor levont jövedelemadók (mint például a „fizess, ahogy keresel-adók” és a rendszeresen fizetendő jövedelemadók) megfizetésük időpontjában is rögzíthetők, és a jövedelem végleges adója akkor számolható el, amikor az megállapításra került.

A jövedelemadók csoportjába a következő adók tartoznak:

a) a magánszemélyek vagy a háztartások jövedelmének adói a személyi jövedelemadók (beleértve a munkaadók által levont fizess, ahogy keresel-adók és a pótagadók), amelyeket általában a szoban forgó személy összes, bármilyen forrásból származó, bevallott vagy feltételezett jövedelmére vetnek ki (például munkavállalói jövedelem, tulajdonosi jövedelem, nyugdíj stb.), mégpedig bizonyos egyezményes kedvezmények levonása után; a jogi személyiséggel nem rendelkező vállalkozások jövedelme után fizetendő adókat is itt számolják el;

b) a vállalkozások jövedelme után fizetendő adók: a vállalati jövedelemadó, a vállalatok nyereségadója, a vállalatok kiegészítő adója stb., amelyeket általában a vállalat bármilyen forrásból származó összes jövedelme után szabnak ki, tehát nem csak a termelés során keletkezett jövedelem után fizetendők;

c) a tőkebefektetésből származó jövedelmek adója: a jövedelmek keletkezésének időszakától függetlenül a vállalkozások és a magánszemélyek tőkebefektetéseinek azon jövedelmei (amelyeket a rendszer eszköztartási nyereségnek nevez), melyek kifizetése a következő elszámolási időszakban válik esedékessé, ezek – például az árfolyamnyereség adója – általában a realizált nominál eszköztartási nyereségnek felelnek meg;

d) a lottó és az egyéb szerencsejátékok nyereményeinek adói, amelyeket a nyertesek által megkapott összeg után kell fizetni; a lottó és az egyéb szerencsejátékok szervezői által az árbevételük után fizetett adót viszont termékadóként kell elszámolni.

C) Egyéb folyó adók

Az egyéb folyó adók közé a következők sorolandók.

1. A tőke folyó adói közé az adókat soroljuk, amelyeket időszakonként, általában évente kell fizetni a szervezeti egységek tulajdona vagy nettó vagyona után. Kivételet képeznek a vállalkozások tulajdonában lévő vagy általuk bérelt és a termelésük céljára felhasznált földterületek és eszközök adói, ezeket egyéb termelési adóként számoljuk

el. Nem tartoznak ide a tulajdonra vagy a vagyonra esetenként, rendszertelen időközönként, különleges helyzetek esetén kivetett adók (például örökösödési illeték) sem, amelyeket a tőke adóiként mutatunk ki. Nem itt számoljuk el továbbá azokat az adókat sem, amelyeket a szervezeti egységek tulajdonának értékére szabnak ki abban az esetben, ha azok jövedelme nem becsülhető meg kielégítő módon, mivel ezeket jövedelemadóként rögzítjük.

A tőke folyó adói közé az alábbi tételek tartoznak:

a) a föld és az épületek folyó adói a rendszeresen, általában évente a föld vagy épület tulajdonosa vagy bér-
lője vagy mindkettő által fizetendő adók (ide értve a tulajdonos által lakott lakás adóját is), a vállalkozások tulajdonában lévő vagy általuk bérelt és a termelésükhöz használt föld és épületek adóinak kivételével;

b) a nettó vagyon folyó adói a rendszeresen, általában évente a föld és a tárgyi eszközök adóssággal csökkentett értéke után fizetendő adók, a vállalkozások tulajdonában lévő és általuk a termeléshez használt eszközök adóit kivéve;

c) egyéb eszközök folyó adói az ékszerek és a vagyon más külső megnyilvánulási formái után rendszeresen, általában évente fizetendő adók.

2. Egyéb folyó adók csoportjában számoljuk el a különféle rendszeresen, általában évente fizetendő adókat, amelyek közül a leggyakoribbak a következők:

a) a fejadók, amelyeket meghatározott pénzüsszeg formájában vetnek ki a felnőttekre vagy a háztartásokra, függetlenül ezek jövedelmének vagy vagyonának tényleges vagy becsült értékétől, de a kiszabott összeg a magánszemély vagy a háztartás körülményeitől függően változó lehet;

b) a kiadások adóit nem a magánszemélyek vagy háztartások jövedelme, hanem összes kiadásai után kell fizetni és a jövedelemadók alternatív formáját jelentik, amelyek kiszabhatók a jövedelemadókhöz hasonló, az összes kiadások szintjétől függő, de progresszívabb rátával (a gyakorlatban ritkán fordulnak elő);

c) a háztartások által a különböző engedélyek megszerzéséért fizetett összegek: a magánszemélyek vagy háztartások által a járművek, hajók vagy repülőgépek tulajdonlási vagy használati engedélyének megszerzéséért, illetve a vadászati, kilövési vagy halászati engedélyekért fizetett összegek; minden más engedély megszerzésének díját (gépjármű-, illetve repülőgép-vezetői jogosítvány, televízió és rádió üzemeltetési engedély, lőfegyvertartási engedély stb.), illetve a kormányzat részére fizetett díjakat (útlevélilleték, repülőtéri díjak, bírósági eljárási illeték) a kormányzat által nyújtott szolgáltatás díjaként kezeljük;

d) a nemzetközi gazdasági műveletek adói: a külföldi utazásért, átutalásokért, befektetésért stb. fizetett adók, a termelők adófizetéseinek kivételével.

D) Tőkeadók

Tőkeadónak azt az adót nevezzük, amelyet rendszertelenül vagy igen ritkán vetnek ki a szervezeti egységek tulajdonában lévő eszközök, illetve vagyon után. Ide tartoznak a tőkeátruházás, például öröklés, ajándékozás esetén fizetett adók is.

1. *Vagyonadók* a szervezeti egységek tulajdonában lévő eszközök és vagyon után esetenként vagy rendszertelen időközönként fizetett adók. A tőkeadózás kivételes esemény mind az államháztartás, mind az érintett szektorok vonatkozásában. Tőkeadót fizethetnek a háztartások és a gazdálkodó szervezetek egyaránt. Ide tartozik az az adófajta is, amelyet a mezőgazdasági földterületek termelésből való kivonása és hatósági engedély alapján kereskedelmi vagy lakásépítési célra történő hasznosítása esetén kell fizetni.

2. *Tőkeátruházási adó* a tőke szervezeti egységek közötti ingyenes (nem piaci cserében történő) átruházása során fizetett adó. Ez többnyire örökösödési vagy ajándékozási jellegű adó (például a háztartás tagjai között az örökösödési adó fizetésének elkerülése érdekében történt tulajdonátruházások eseteiben). Nem számolhatók el e körben az esz-

közértékesítés, illetve -vétel során fizetett adók, mivel az eszközértékesítés és -vétel nem tőketranszfer, és az ennek során fizetett adó a beszerzési áron értékelt állóeszköz-felhalmozás összegének részét képezi.

AZ ADÓSTATISZTIKÁK FELHASZNÁLÁSA A GAZDASÁGPOLITIKA MEGALAPOZÁSÁHOZ

A gazdaságpolitika két összefüggésben vizsgálja az adók gazdasági hatását. Egyfelől az adók alkotják a költségvetési bevételek legnagyobb tételét, ezért a költségvetési tervezéskor szükség van az adóbevételek előrejelzésére. Annál pontosabb a becslés, minél részletesebb bontásban lehet az egyes adótételeket megbecsülni, számításba véve az adóalapok változását. Az adók közgazdasági osztályozása ezen felhasználási célt segíti.

Jóval áttételesebb és ezért kvantitatív módon aligha modellezhető az adók módosításának a gazdasági tevékenységekre gyakorolt hatása. Ennek becsléséhez feltevésekkel kell élnünk az adóalanyok viselkedésének változását illetően, s ehhez a statisztikák – amelyek a múltbeli tapasztalatokat regisztrálják – kevés támpontot adnak. Ebben a kérdésben inkább csak a hatás irányáról, mint annak mértékéről lehet becsléseket készíteni.

Az EMU megalakulása új összefüggésben hívta fel a figyelmet az adók gazdaságpolitikai szerepére, mivel a közös monetáris politika megalkotásához pontos és naprakész információkra van szükség az egyes tagországok államháztartásának helyzetéről. Az államháztartás kiadásairól lényegében már a kiadások felmerülésének időpontjában lehet információkat szerezni, például a kincstári átutalások feldolgozásával. Jóval hosszabb az átfutási idő az állami bevételekről szerezhető információk esetében, ugyanis a végleges adóstatistikák gyakran csak több évvel a tárgyidőszak után készülnek el.

Mint említettük, az EU közös adóstatistikájában a ténylegesen behajtható adókat kell eredményszemléletben, a felmerülés időpontjában számításba venni. A be nem fizetett vagy elengedett adókkal utólag korrigálni kell a bevételeket.¹⁴ Ebből az következik, hogy minden egyes adófajtánál ismerni kell 4-5 év távlatában az adott évben felmerülő, az adott évben esedékes és az abból ténylegesen befizetett adót. (Tehát például ismerni kell, hogy az 1995-ben felmerülő, 1996-ban esedékes társasági adóból mennyi adóelőleget fizettek 1995-ben, mennyit fizettek be 1996-ban, és mennyit tudtak utólag behajtani 1997-ben és 1998-ban.) Az esedékes és a ténylegesen befizetett adók korábbi arányából lehet előre becsülni, hogy végül is mennyi adót lehet majd a jelenleg és a jövőben felmerülő adókból egyáltalán behajtani. A soha be nem hajtható adókat tőketranszferként kell elszámolni, tehát azok végül is – egyenlegükben – nem számítanak az államháztartás bevételei közé. Hasonló módon kell eljárni a társadalombiztosítási hozzájárulások és járadékok statisztikája esetén.

Mindezek jól példázzák a statisztikák pontossága és időszerűsége közötti dilemmát. A dilemmát feloldani nem lehet. Kezelésére az EU azt a megoldást választotta, hogy nem elégszik meg az adatközlési időpontokban rendelkezésre álló előzetes adóadatok közlésével, hanem a tagországoktól megköveteli a végleges adatok előrejelzését az előzetes és a végleges adatok közötti korrelációra épített modell segítségével.

¹⁴ A nemzeti számlákba illeszkedő adóstatistikák mellett a nemzeti költségvetés elkészítéséhez szükség van az adott évben befolyt adók ismeretére is. Ezen információ összegyűjtése a központonlag beszedett adóknál nem jelent gondot, a helyi, illetve nem az adóhatóság révén gyűjtött adóknál jelenthet problémát.

IRODALOM

- [1] System of National Accounts, 1993. Commission of the EC, IMF, OECD, World Bank. Brussels–Luxembourg.
- [2] European System of Accounts, 1995. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg. 1996.
- [3] National accounts ESA, Detailed tables by sector, 1983–1994. ECSC–EC–EAEC. Brussels–Luxembourg. 1996.
- [4] A Common System of VAT. A programme for the single market COM(96). 328 final, 22. 07.1996
- [5] *Harrison, A.*: A satellite view of taxes and subsidies. Az OECD nemzeti számla szakértők értekezletére készített előadás. 1998. szeptember 22–25. (Kézirat.)

TÁRGYSZÓ: Adó. Európai Unió. Nemzetközi statisztika.

SUMMARY

Taxes – as measure and method of income and wealth distribution process taking place between the state and the private sectors – are one of the popular themes of economic analyses. This paper describes some of those aspects of taxation coming into prominence in connection with Hungary's EU membership which will be realized in the near future:

- the harmonization of the different tax-systems of EU member countries,
- the connection between the tax-rates and the competitiveness ,
- the role of tax-statistics in the ground-work of EU's economic policy.

The authors give also an overview of the definitions and classifications of different kind of taxes imposed by EUROSTAT and OECD.

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

A MUNKANÉLKÜLIEK ELLÁTÁSA (I.)

DR. FREY MÁRIA

A munkanélküliség miatt keletkező jövedelemhiány pótlására az 1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról (Foglalkoztatási Törvény – FLT) eredetileg három fajta ellátást vezetett be:

1. a munkanélküli-járadékot,
2. a pályakezdők munkanélküli-segélyét,
3. az előnyugdíjat.

Ezek közül a pályakezdők munkanélküli-segélye 1996. július 1-jével megszűnt. Az előnyugdíj igénybevételére is csak 1997. december 31-ig volt mód. 1998. január 1-jétől ennek helyébe lépett a nyugdíj előtti munkanélküli-segély.

1. tábla

A munkanélküli-ellátásban részesülők száma és ellátási forma szerinti megoszlása

Év, hónap*	Regisztrált munkanélküliek száma összesen	Járadékosok		Pályakezdő munkanélküli-segélyesek		Jövedelempótlásban részesültek		Ellátatlanok	
	fő	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)	száma (fő)	aránya (százalék)
1991. június	185 830	145 101	78,1	511	0,3	–	–	40 218	21,6
december	406 127	295 800	72,8	16 277	4,0	–	–	94 050	27,2
1992. június	546 676	407 854	74,6	8 979	1,6	8 190	1,5	121 653	22,3
december	663 027	449 577	67,8	27 385	4,1	41 250	6,2	144 815	21,9
1993. június	657 331	388 853	59,2	14 049	2,1	83 532	12,7	170 897	26,0
december	632 050	293 443	46,4	33 175	5,3	141 451	22,4	163 981	25,9
1994. június	549 882	192 918	35,1	14,979	2,7	196 008	35,7	145 977	26,5
december	519 592	157 929	30,4	33 664	6,5	206 655	39,8	121 344	23,3
1995. június	482 747	148 998	30,9	15 120	3,1	220 725	45,7	97 904	20,3
december	495 893	161 933	32,6	36 970	7,5	193 022	38,9	103 968	21,0
1996. június	481 951	153 607	31,9	12 699	2,6	208 542	43,3	106 743	22,2
december	477 459	138 632	29,0	776	0,2	211 615	44,3	126 436	26,5
1997. június	459 948	137 870	30,0	–	–	206 502	44,9	115 576	25,1
december	463 962	136 707	29,5	–	–	194 522	41,9	132 733	28,6

* Záró létszám az adott hó 20-án.

Forrás: Az Országos Munkaügyi Központ és az Országos Munkaügyi Módszertani Központ havi munkaerő-piaci jelentései.

A munkanélküli-ellátások 1993 elején kibővültek a jövedelem pótló támogatással (JPT), amit a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (szociális törvény) vezetett be azok számára, akik kimerítették járadékfolyósítási idejüket. Ehhez eredetileg korlátlan ideig, 1995. július 1-től viszont már csak maximum két évig lehetett hozzájutni. Akik ennek lejártja után is munka és jövedelem nélkül maradtak, rendszeres szociális segélyben részesülhettek, amit az tett lehetővé, hogy a szociális törvény 1997. január 1. óta a segélyre jogosultak körét kibővítette a szorult anyagi helyzetben lévő aktív korú munkanélküliekkel. Ezzel mára kialakult a munkanélküliek hármastagolású ellátórendszere: a munkanélküli-biztosítás, a munkanélküli-segélyezés (JPT) és a munkanélküliek szociális segélyezése. Az előbbi kettő működését elemzi e tanulmány.

Az 1996-ig érvényben lévő ellátási formák elterjedtségéről az 1. tábla ad áttekintést. (Ebben az előnyügdíjazás adatai nem szerepelnek, mert az abban részt vevők – amennyiben nem dolgoznak – kikerülnek a gazdaságilag aktív népességből.) Meglepőnek tűnhet, hogy a támogatottak ellátási formák szerinti megoszlásának jelentős átrendeződése ellenére a regisztrált munkanélküliek ellátottsága alig változott. Mindvégig magas, 70–80 százalék közötti szinten mozgott.

A MUNKANÉLKÜLI-BIZTOSÍTÁS

A munkanélküli-ellátó rendszer első pillére a munkanélküli-biztosítás. Ennek eredeti funkciója a munkanélküliség okozta jövedelemhiány kockázatával szembeni védelem. A munkanélküli-biztosítás hatóköre kötelező érvénnyel kiterjed valamennyi bérből és fizetésből élőre, de nem foglalja magában az önfoglalkoztatókat¹ és a (rokkantsági, öregségi, baleseti) nyugdíjra jogosultakat vagy abban részesülőket. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) munkaerő-felmérése alapján az ily módon meghatározott biztosítottak köre a foglalkoztatottak 85 százalékára becsülhető.

A biztosított munkavállalókat járulékfizetési kötelezettség terheli. Ennek teljesítése teremti meg az alapját annak, hogy ha munkanélkülivé válnak, járadékban részesüljenek. A járadékjogosultság megszerzéséhez a munkanélküliséget megelőző négy esztendőben legalább egy év járulékfizetési időt kell összegyűjteni.² Ez a rendszeres munkaviszonnyal nem rendelkezőket és az első ízben vagy hosszabb inaktivitás után munkába lépőket többnyire ugyancsak kizárja a biztosítottak köréből. A járulékköteles idő előírását általában azzal szokták indokolni, hogy mindenkinek teljesítenie kell a befizetési minimumot ahhoz, hogy munkanélküliség esetén igénybe vehesse az alap szolgáltatásait. A robbanásszerűen terjedő munkanélküliség miatt ennek kivárására nálunk nem volt idő. Ezért átmeneti rendelkezésként előbb 1995. július 1-ig, majd ezt meghosszabbítva 1996. december 31-ig járulékfizetési időként fogadták el a munkaviszonyban töltött éveket. A befizetésekről azonban sajnálatos módon nem készült pontos, egyénre szóló nyilvántartás, így 1997. január 1. óta véglegessé vált az a szabály, miszerint a járadékjogosultsági időt a törvényben meghatározott időtartamú munkaviszonnyal egyező módon kell értelmezni.

¹ Az egyéni vállalkozóknak az 1991. március 1-jén hatályba lépett FLT 41.§(2) bekezdése önkéntes biztosítás megkötésének a lehetőségét helyezte kilátásba a munkaügyi szervezettel. Ennek szabályait a Munkaerő-piaci Bizottságnak – a foglalkoztatási érdekegyeztetésbe bevont szociális partnerek fórumának – kellett volna meghatározni, amire több javaslat készült. A szociális partnerek azonban a jogosultsági feltételekben és a finanszírozás módjában éveken át nem tudtak megállapodni. Végül az idézett bekezdést az 1996. évi törvénymódosítás során hatályon kívül helyezték.

² 1995. június 1. óta a járadékjogosultságát kimerítettnek 180 munkanap is elegendő ahhoz, hogy újból biztosítottá váljon.

A munkanélküli-biztosítás feltételei

Az, hogy a biztosítottak kapnak-e keresetpótló támogatást, mekkora összegben és mennyi ideig, számos feltételtől függ, úgymint: a munkakészség és munkaképesség meglététől, a járulékfizetési és járulékfolyósítási idő egymáshoz viszonyított arányának meghatározásától, a munkanélküli-járadék kiszámításának módszerétől.

Munkavállalási hajlandóságát a biztosítottnak azzal kell bizonyítania, hogy nyilvántartásba veteti magát a munkaügyi szervezetenél és aktívan együttműködik elhelyezkedése érdekében. Ellenkező esetben a járadék folyósítását szüneteltetik. Amennyiben ez először fordul elő, nem, de többszöri mulasztás esetén a szüneteltetés időtartamával csökkentik a járulékfolyósítási időt. Emellett a munkanélkülinek el kell fogadnia a munkaügyi központ által felajánlott „megfelelő”³ munkahelyet (beleértve a közhasznú vagy közmunkát is) vagy képzési lehetőséget. Ha ez nem történik meg, vagy a munkaviszony létrejött a munkanélkülinek felróható okból meghiúsul, a járadék kifizetését megszüntetik, és csak 90 nap elteltével kezdik újra folyósítani.

2. tábla

A munkanélküli-járadékban és pályakezdeők munkanélküli segélyében részesülők gazdasági aktivitásuk szerint

Munkaerő-piaci státus	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
	évben (százalék)					
Foglalkoztatott	4,4	3,8	4,3	3,2	4,1	7,6
Munkanélküli	71,7	68,6	63,5	64,7	62,4	59,2
Nem aktív	23,9	27,6	32,2	32,1	33,5	33,2
Ebből passzív munkanélküli	10,9	8,4	8,0	7,9	8,3	5,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: a KSH munkaerő-felmérésének éves adattárjai.

A munkakészség meglétéhez az is hozzátartozik, hogy a munkahely elvesztése ne az egyén hibájából következzen be. Az egyéni kezdeményezésű munkaviszony megszüntetéstől próbál visszatartani az a 90 napos várakozási idő, amit a munkanélkülinek ilyenkor ellátatlanul kell eltöltenie a járulékfolyósítás megindítása előtt.⁴ A várakozási időnek volt egy másik típusa is, ami a végkielégítéshez kapcsolódott. Erre ugyancsak kiterjedt az együttműködési kötelezettség.⁵ Az ilyen típusú várakozási idő azonban az 1998. január 1. utáni esetekben megszűnt.

³ Az FLT értelmében ilyennek tekinthető a felajánlott munkahely, ha a munkanélküli képzettségi szintjének és egészségi állapotának megfelel, ha a várható kereset a munkanélküli-járadék összegét eléri, és ha a munkahely megközelítése tömegközlekedési eszközzel nem több, mint három óra (kisgyermekes szülők esetében két óra) oda-vissza. 1997. január 1-jétől ezek a kritériumok kiegészültek azzal, hogy a munkanélküli foglalkoztatásának munkaviszony keretében kell megvalósulnia. Az 1997. november 25-én elfogadott és 1998. január elsején hatályba lépett törvénymódosítás pedig a megváltozott munkaképességű munkanélküliek esetében két órára korlátozta a napi munkába járási időt.

⁴ Az FLT első változata ezt a szabályt tartalmazta. 1993. január 1-jétől azonban ezt az időtartamot meghosszabbították 180 napra. 1995. április 1-jétől újból az eredeti, 90 napos szankció van érvényben.

⁵ Ez azokra vonatkozott, akik úgy váltak munkanélkülivé, hogy előzőleg munkaadójuktól végkielégítésben részesültek (ez maximum hat havi kereset lehet), s emiatt annyi hónap elteltével kaphattak munkanélküli-járadékot, ahány havi illetménynek megfelelő végkielégítéshez jutottak. Az együttműködési kötelezettség 1993. évi bevezetését az indokolta, hogy a munkanélküli szempontjából ez az idő is TB-védettség alá esett, mert azóta vállalta ennek járulékát a Szolidaritási Alap. 1995. április 1-jétől az ezt megsértőket is a járulékfolyósítás 90 napos elhalasztásával büntették. Az FLT 1997. november 25-i módosítása nyomán ez a rendelkezés hatályon kívül helyeződött 1998. január 1-jétől.

A munkavállalási hajlandóság szigorú ellenőrzésére – legalábbis a támogatott állások tömeges megjelenéséig – már csak a munkaügyi szervezetenél nyilvántartott üres állások csekély száma miatt is korlátozott volt a lehetőség. A munkanélkülieknek maguknak pedig nem kell bizonyítaniuk álláskeresési aktivitásukat. Így fordulhat elő, hogy a KSH munkaerő-felmérésének adatai szerint 1997-ben a járadékban részesülők egyharmada – a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet ajánlásait követő besorolási kritériumok alapján – nem is volt munkanélkülinek tekinthető, mert a regisztráción túl semmit sem tett elhelyezkedése érdekében. Ez az arány 1994-ig nőtt, azóta pedig stagnál.

Noha a munkaképesség megléte – egészségügyi értelemben is – nemcsak a járadék-jogosultságnak, hanem a munkanélküli státusnak is egyik alapkritériuma, a beteg munkanélküli táppénzre nem jogosult, mert a járadék után nincs egyéni egészségbiztosítási-járadékfizetési kötelezettség.⁶ Így viszont a munkaképtelen munkanélkülinek is behívásra meg kellett jelennie a munkaügyi központban, vagy orvosi igazolással kellett indokolnia mulasztását, ha el akarta kerülni a járadékfolyósítás leállítását, s ezzel azt, hogy jövedelem nélkül maradjon. Ez az abszurd helyzet 1997. január 1-jétől – az elhelyezkedés érdekében fennálló együttműködési kötelezettség korlátozásával⁷ – rendeződött.

A *járadékfolyósítási idő* annak a függvénye, hogy az egyén a munkanélküliséget megelőző négy évben mennyi időt töltött munkaviszonyban. A foglalkoztatási törvény hatályba lépésekor legalább egyéves munkaviszonyt kellett felmutatni annak, aki a folyósítási idő minimumát, a hat hónapot meg akarta szerezni és mind a négy évet annak, aki a maximális, két éves időtartamra tartott igényt. A jogosultsági feltételek közül ez volt az egyik, amelyik azóta a legtöbbet változott. Alapvetően finanszírozási nehézségek miatt 1992. január 1-jétől a járadékfolyósítási idő minimuma 4,5 hónapra, maximuma másfél évre, 1993 elejétől pedig 3 hónapra, illetve egy évre csökkent.

A folyósítási idő tehát 1991 és 1993 között megfeleződött, miközben a jogszerző idő változatlan maradt. Ez kezdetben nem okozott gondot, hiszen a teljes foglalkoztatottságot felváltó munkanélküliség közepette nem volt nehéz a maximális folyósítási időt biztosító négyéves munkaviszonyt igazolni. A munkanélküli-állomány feltöltődésének 1993. első negyedévi lezárulása óta azonban a nyilvántartásba egyre nagyobb arányban kerülnek be úgy munkanélküliek, hogy előzőleg már voltak állástalanok.⁸ Mivel a munkanélküli-járadékfizetés leggyakrabban a folyósítási idő kimerítésével ér véget, nem túlzás azt állítani, hogy a visszatérőknek alig van esélyük a járadékjogosultság újbóli megszerzésére. Ezen kívánt segíteni az 1995. július 1-jén hatályba lépett törvénymódosítás, amely a visszatérő munkanélküliek esetében 6 hónapra leszállította azt a jogszerző időt, ami újból bejuttatja őket a biztosítási rendszerbe, rövid időre (45 napra) lehetővé téve a munkanélküli-járadék ismételt folyósítását. Ez a rendelkezés – amely ily módon alulról megtoldotta a folyósítási időt, illetve a munkaviszonyt felosztó tíz fokozatú skálát – azon az aránytalanságon mit sem változtatott, hogy ma ugyanolyan hosszú munkaviszonnyal fele annyi

⁶ A járadék után az ellátásban részesülőknek csak 6 (1998-tól 7) százalék nyugdíjbiztosítási járulékot kell fizetnie. A Szolidaritási Alap (illetve 1996. január 1-jétől a Munkaerő-piaci Alapnak ez a része) viszont az összes munkanélküli-ellátás után megfizeti a mindenkor esedékes TB-járadékot (idén a 39 százalékot) és 1997-ben a havi 1800 forintos, 1998-ban pedig a 2100 forintos egészségügyi hozzájárulást.

⁷ Ez azt jelenti, hogy a munkanélkülinek azonnal jelentenie kell az öt nyilvántartó munkaügyi kirendeltségnél, ha munkaképtelenné válik és azt is, ha felgyógyul. Mindennek orvosi igazolással alátámasztva kell eleget tenni. Ez idő alatt viszont az egyéni álláskeresési kötelezettség nem terheli.

⁸ A nyilvántartásba belépő munkanélküliek között 1993-ban 37, 1994-ben 50,1, 1995-ben 62,1, 1996-ban 63,8, 1997-ben pedig 69,8 százalék volt a visszatérők aránya. ([22] 39. old.)

járadékfolyósítási időt lehet szerezni, mint az évtized elején. Tegyük hozzá: az, hogy egy napi járadékra négy napi járulékfizetéssel lehet szert tenni, nemzetközi viszonylatban is kirívóan szigorú követelménynek számít. Az 1:3, vagy még inkább az 1:2 arány sokkal gyakoribb. A rövidebb folyósítási időhöz tartozó rövidebb jogszerző időnek ugyanis fontos szerepe van a munkanélküliségből való ki- és beáramlás megkönnyítésében és a nem tipikus foglalkoztatási formák befogadásában.

A munkanélküli-járadék nagyságának meghatározó eleme a kompenzációs ráta, ami 1996 végéig a folyósítási idő kezdeti szakaszában magasabb volt, de mértéke és időtartama is többször változott. 1991-ben, a jogosultsági idő első felében a munkanélküliséget megelőző havi bruttó kereset 70 százaléka, második felében 50 százaléka volt a munkanélküli-járadék. 1993 elején a segély aránya 75 százalékra nőtt, de ez a korábbinál rövidebb időtartamra, a jogosultsági idő első egynegyedére vonatkozott, a hátralévő időszakban a kompenzációs ráta 60 százalék lett. E kompenzációs ráták miatt szokták a munkanélküli-ellátás hazai rendszerét egyes külföldi szakértők nagyvonalúsággal vádolni, holott ez a járadék megállapításának csak az egyik eleme. A másik a járadék alapját képező kereset, amelyet 1992-től a munkanélküliséget megelőző négy negyedév bruttó átlagkeresete alapján kellett meghatározni. A magas bérinfláció mellett ez lényegesen csökkentette a járadékszámítás bázisát, s ehhez hozzá kell tenni, hogy Magyarországon sem ezt, sem a munkanélküli-ellátást nem indexálják.

A kétlépcsős járadékszámítási módszer adminisztráció- és költségigényessége miatt 1997. január 1-jétől egyszerűsödtek a járulék meghatározásának szabályai: egységes kompenzációs ráta lépett hatályba, amelynek mértéke, a folyósítási idő elejétől a végéig 65 százalék.

A munkanélküli-járadéknak van garantált alsó és felső határa is. A járadékminimum kezdetben azonos volt a minimális bérrel, s azzal együtt emelkedett.⁹ A munkavállalással szembeni nyilvánvaló ellenérdekeltség miatt azonban ezt az „együttmozgást” meg kellett szüntetni, amire 1993-ban került sor. Ettől kezdve a munkanélküli-járadék alsó határa 8 600 forint lett, ami 1996. december 31-ig volt érvényben. Ennek reálértéke azonban ez idő alatt alig a felére csökkent,¹⁰ ami új, az infláció hatását is figyelembe vevő szabályozást indokolt. Annál is inkább, mert enélkül a segélyezési típusú JPT – aminek összege az előző évi nettó keresetnövekedéssel korrigált öregségi nyugdíjminimum 80 százaléka – meghaladta volna a biztosítási típusú járadék legkisebb összegét. Így 1997 elejétől az öregségi nyugdíjminimum 90 százaléka lett a munkanélküli-járadék alsó határa.¹¹ Figyelemmel arra, hogy az alacsony keresetű dolgozókból kerül ki a munkanélküliek többsége, ezért ha a járadék alapját képező átlagkereset nem éri el a járadékminimumot, a járadék ezzel az átlagkeresettel egyenlő.

Ami a járadékplafont illeti, 1991-ben a járadék maximuma a minimálbér háromszoros, 1992-ben márcsak a kétszerese volt. 1993 eleje és 1996 vége között nemcsak az alsó,

⁹ A mindenkor minimálbérről az Érdekegyeztető Tanácsban születik megállapodás. Ennek nagysága a foglalkoztatási törvény hatályba lépése után 7000, 1992. január 1-jétől 8000, 1993. február 1-jétől 9000, 1994. február 1-jétől 10 500, 1995. február 1-jétől 12 200, 1996. február 1-jétől 14 500, 1997. január 1-jétől 17 000, 1998. január 1-jétől pedig 19 500 forint.

¹⁰ A fogyasztói árindex ugyanis az előző évhez képest 1993-ban 122,5, 1994-ben 118,8, 1995-ben 128,2, 1996-ban pedig 123,6 százalékra nőtt, ami a járadék legkisebb összegében 54 százalékos értékvesztést okozott. (Az átlagos nettó reálkereset ez idő alatt mintegy 15 százalékkal csökkent.) A minimálbérhez viszonyítva: a korábbi 100-ról 1993-ban a minimálbér 95,5, 1994-ben 81,9, 1995-ben 70,5, 1996-ban pedig 59,3 százalékára csökkent a munkanélküli-járadék alsó határa.

¹¹ 1997-ben ez $(11\ 500 \cdot 0,90) = 10\ 350$ forint járadékminimumot eredményezett, ami – az előző évhez hasonlóan – a minimálbér 60,9 százaléka. 1998-ban a minimális járadék $(13\ 700 \cdot 0,90) = 12\ 330$ forintra nőtt. Ez a minimálbér 63,2 százaléka.

hanem a felső határ is fix összegre változott. Az utóbbi a járadékfolyósítási idő szakaszolásához illeszkedett: az első szakaszban havi 18 ezer, a másodikban pedig 15 ezer forintot tett ki. 1997. január 1-jétől ezt az öregségi nyugdíjminimum 90 százalékának a kétszerese váltotta fel.

Kétségtelenül összeegyeztethető a munkanélküli-biztosítással a járadék alsó és felső összegének korlátozásával kikényszerített jövedelemátcsoportosítás az alacsony keresetűek javára. (Ha ez nem e rendszeren belül történne, a szociális segélyezés keretében kellene erre a problémára választ adni.) A járadék nettó alsó határa azonban alig különbözik a segélytípusú JPT-től. (1998-ban a kettő közötti különbség 507 forint.) Ráadásul ahhoz a jövedelemszinthez, amihez a JPT kapcsolódik, elvileg más szociális juttatások is társulhatnak, amelyek abban tehetik érdekeltté a rászorulónak minősíthető munkanélkülit, hogy kivárja járadékidejének kimerítését és azt, hogy átkerüljön a JPT-sek közé. Azzal, hogy a járadékminimum egyre inkább elmaradt a minimálbértől, ma már segítené ennek a problémának a megoldását, ha a minimálbér kompenzációs rátával (65%) meghatározott összege képezné a járadék alsó határát.¹²

Nincs logikus magyarázata annak sem, hogy miért van a munkanélküli-biztosításban nyugdíjminimumhoz kötött járadékplafon, amikor ilyen a nyugdíjbiztosító sem alkalmaz. Ma már a minimálbér és az átlagkereset is eléggé eltávolodott egymástól ahhoz, hogy a legkisebb bér, s ne a minimális nyugdíj összege 90 százalékának a kétszerese szabja meg a járadék maximumát, anélkül, hogy ez gátolná az állástalanok érdekeltségét a munkába lépésre, mégis méltányolná a járulékbefizetésben fennálló különbségeket.

3. tábla

*A bruttó munkanélküli-ellátás havi összegének változása,
összehasonlítva a bruttó átlagkeresettel és a minimálbérrel*

Megnevezés	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
	évben						
Bruttó havi átlagkereset (forint) *	17 934	22 294	27 173	33 939	38 900	46 840	57 270
Bruttó minimálbér átlagos havi összege (forint)	6 700	8 000	8 917	10 375	12 058	14 308	17 000
Átlagos havi bruttó munkanélküli-segély forint	7 903	8 798	9 949	10 841	11 891	13 267**	15 030**
a bruttó átlagkereset százalékában	44,1	39,5	36,6	31,9	30,6	28,3	26,2
a minimálbér százalékában	117,9	110,0	111,6	104,5	98,6	92,7	88,4
Minimálbér a bruttó átlagkereset százalékában	37,4	35,9	32,8	30,6	31,0	30,6	29,7

* Az adatok a teljes munkaidőben foglalkoztatottakra vonatkoznak. Ezen belül 1992-1993-ban a 20 főnél több munkavállalót alkalmazó szervezetekre, 1994-1997-ben pedig a 10 fő feletti vállalkozóknál és a költségvetési intézményeknél dolgozóknak.

** A munkanélküli-ellátásban nemcsak a járadék, hanem a pályakezdekők fix összegű munkanélküli-segélye is megjelenik, mint utólag kiszűrhetetlen torzító tényező. Ez alól csak az 1996. és 1997. év a kivétel.

Forrás: [5], és Munkaügyi adattár. KSH. Budapest. 1998. 15 és 19. old.

A 3. tábla szerint a munkanélküli-ellátás átlagos havi összege mind a bruttó átlagkeresetekhez, mind pedig a minimálbér átlagos összegéhez képest jelentősen veszített az értékéből. Ennek a folyamatnak a megállítása tehát nagyon időszerű volt. A tények ismeretében azonban kifejezetten méltánytalan, hogy az indexálás a kompenzációs ráta alapján

¹² Ez az 1998. évi 12 330 forinttal szemben 12 675 forintot jelentene.

megállapított járadékokra nem vonatkozik. Így fordulhat elő, hogy miközben a járadékminimum a minimálbérhez képest 60,9-ről 63,2 százalékra nőtt 1997 és 1998 között, az átlagos havi járadék az átlagkeresethez viszonyítva 28,3-ről 26,2 százalékra csökkent.

Az induláskor nagyvonalúnak lehetett nevezni a hazai jogosultsági feltételeket, mert a járadékfolyósítás mellett megengedte keresőmunka végzését, mégpedig a mindenkori minimálbér összegéig. Ez a helyzet 1995. április 1-jéig állt fenn. Az új rendelkezés kizárólag megbízásos jogviszonyban adott módot a járadékosoknak munkavégzésre, s azt is csak addig a határig, amíg az abból származó jövedelem havonta el nem érte a legkisebb munkabér felét. Ezzel egyidőben kedvezőbbé váltak a járadék szüneteltetése melletti, átmeneti jellegű – maximum három hónapos – munkavállalás feltételei is, abban a reményben, hogy ez a szezonális munkaerőigények kielégítését a fekete foglalkoztatásból a legális munkavégzés keretei közé tereli. Az OMK adatai szerint 1996-ban ezt a lehetőséget havonta átlagosan 2000 fő használta ki, 1997-ben viszont már csak 226 fő. A visszaesésnek az lehet a magyarázata, hogy 1997. január 1-jétől megszűnt a járadék melletti munkavégzésnek megbízásos jogviszonyra korlátozása. Emiatt 1996-ról 1997-re 70 ezerrel 100 ezerre (4,1-ről 7,6 százalékra) nőtt azoknak a munkanélkülieknek a száma (és aránya), akik szabályosan foglalkoztatottként szerepeltek a munkanélküli-járadékban részesülők között. Az, hogy a járadék melletti keresőtevékenység folytatására vállalkozói igazolvánnyal is sor kerülhetett, a gyakorlatban sok visszaélést eredményezett. Ezért az 1997. november 25-i törvénymódosítás 1998. január 1-jétől csak munkaviszony vagy megbízásos jogviszony keretében engedte meg a munkavégzés és a járadékfolyósítás egyidejű fenntartását. A minimálbér felében meghatározott jövedelemszerzési korlát azonban továbbra is megmaradt.¹³

A munkanélküli-járadék rendszere a kutatók szemszögéből

Magyarországon viszonylag korán megindultak azok az empirikus kutatások, amelyek a munkanélküli-regiszterből vett állományi minta nyomon követésével vizsgálták a munkanélküli-biztosítás működését. Ezek a kutatások elsősorban *Nagy Gyula* és *John Micklewright* nevéhez fűződnek. Eredményeik nemcsak azért úttörő jelentőségűek, mert először szembesítették a magyar járadékrendszer – meglehetősen bonyolult – szabályait a valósággal, hanem azért is, mert a sűrűn változó, de visszamenőleges hatállyal nem bíró jogosultsági feltételek hatását – például a járadék nagyságára és eloszlására, a folyósítás időtartamára és a jövedelempótlási hányadokra – csak bizonyos rendszerességgel kiválasztott kohorszok adataival lehet megragadni és összehasonlítani. A járadékrendszer empirikus vizsgálatából mind szűkösebb ellátást biztosító támogatás képe tárul elénk.

Kezetben az ellátottak kétharmada legfeljebb a járadékminimummal azonos összegű támogatásban részesült. Az 1992 márciusában segélyezettek 10 százalékos reprezentatív

¹³ A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény 1997. január 1-jén hatályba lépett módosítása speciális szabályokat vezetett be a mezőgazdasági őstermelői tevékenységet folytatók adózása tekintetében. Ezek az új rendelkezések szükségessé tették a mezőgazdasági őstermelők munkanélküli-járadékra való jogosultságának, illetve a munkanélküli-járadék mellett folytatott mezőgazdasági őstermelői tevékenység lehetőségének áttekintését is. Az FLT 1997. november 25-én elfogadott módosítása erre a problémára is választ adott. Átvette a személyi jövedelemadózárról szóló 1995. évi CXVII. törvénynek azt a rendelkezését, hogy a mezőgazdasági őstermelőként szerzett bevételből a személyi jövedelemadó szempontjából jövedelemként csak egy meghatározott költséghányaddal csökkentett összeget kell figyelembe venni. Ha az így megállapított éves jövedelem egy hónapra jutó összege meghaladja a legkisebb munkabér 50 százalékát, a mezőgazdasági őstermelő köteles az adóévben felvett munkanélküli-járadékot visszafizetni.

mintáján végzett vizsgálat szerint a névleges kompenzációs rátának megfelelő járadékot az ellátottaknak kevesebb mint egyharmada kapott, és mindössze 2 százalékuk járadéka érte el a segélymaximumot. A segély és a bér aránya tehát csak a munkanélküliek kisebb részének a járadékát befolyásolta. A többség – a munkanélkülivé válókra jellemző alacsony keresetek miatt – a támogatás legkisebb összegére vonatkozó szabályok szerint részesült támogatásban, ami egyet jelentett a minimálbérrel. Emiatt a tényleges kompenzációs ráta a hivatalosnál (az első időszakban 70, a másodikban 50 százalék) magasabb volt. 1992 márciusában a járadék összege átlagosan 87 százalékát tette ki az ellátottak korábbi, a járadék alapját képező keresetének. ([10] 48. old.)

Az időközben bekövetkezett szigorítások miatt – amelyek közül a legjelentősebb a minimális bér függetlenítése volt a járadékminimumtól – a nominális segély- és béraryok 1994 márciusára átlagosan 70 százalékra csökkentek. ([3] 335. old.) Ennek alapján még mindig azt lehet mondani, hogy az átlagos munkanélküli rövid távon viszonylag keveset veszít saját korábbi bééréhez képest. Ha azonban az átlagos járadék összegét nem a korábbi bérekhez, hanem ezek 1994. márciusi értékéhez viszonyítjuk – ez a korrekció a magas bérinfláció miatt indokolt –, akkor jóval alacsonyabb, 60 százalék körüli kompenzációs hányadot kapunk, ami a munkanélküliség időtartamának növekedésével egyre kisebb lesz. Mivel a munkanélkülivé válók keresete [10] szerint átlagosan több mint 40 százalékkal volt alacsonyabb, mint a foglalkoztatottaké, átlagos segélyszintjük 1994 márciusában 10 569 forintot tett ki, ami az egy főre jutó létminimum-jövedelem 70 százalékának felelt meg. (Ez mellesleg néhány forinttal meghaladta az akkori érvényes 10 500 forintos hivatalos minimálbért.) Tekintettel arra, hogy az idézett kutatás szerint a tipikus munkanélküli a korábbi alacsony kereseténél is mintegy 4-5 százalékkal alacsonyabb bérrért tudott csak elhelyezkedni, nem lehet csodálkozni azon, ha a megélhetéshez kevés járadék is visszatartotta a munkavállalástól. Természetesen nehéz ezt a jelenséget olyan körülmények között minősíteni, amikor a foglalkoztatási törvény 1995. március végéig lehetővé tette, hogy a munkanélküliek a járadék folyósítása mellett keresőtevékenységet folytassanak.

Micklewright és Nagy 1996-ban publikált tanulmányából [14] is arra lehet következtetni, hogy gyengül a munkanélküli-járadék keresetpótló funkciója. Ebben a szerzők az indexált bérek és a segélyek összehasonlításával arra kerestek választ, hogy miként viszonyulnak a segélyek azokhoz a bérekhez, amit akkor kaptak volna a segélyezetttek, ha nem veszítik el munkájukat és bérük az átlagos béremelkedésnek megfelelően nő. Az eredmény lehangoló. 1992 és 1994 között az indexált segély- és béraryok 20 ponttal (72-ről 53 százalékra) csökkentek. A medián 1992-ben még 67, 1994-ben pedig már csak 50 százalék volt. A segély- és béraryok jelentős mértékben szóródnak. A tényleges kompenzációs ráta a járadékosok egytizedénél (a korábban jól keresőknél) átlagosan alig haladta meg az egyharmadot (36,1%). A járadék alsó határának rögzítése is meghozta a várt eredményt: a járadékosok legalacsonyabb keresettel rendelkező 10 százaléka 1994-ben korábbi indexált béérének már csak 72 százalékát kapta meg segélyként az 1992. évi 95 százalékkal szemben. Ami pedig a támogatás összegét illeti, a járadékok mintegy háromnegyede alacsonyabb volt, mint a KSH által egy főre számított létminimum-jövedelem. ([13] 821. old.)

A járadék szintje mellett a segélyrendszer elhelyezkedés ellen ható másik eleme lehet a folyósítási idő hossza. Mennyi időt töltenek a munkanélküliek járadékon, milyen tulaj-

donságokkal függ össze ez az időtartam, hogyan fejeződik be a segélyezés. Ezek Micklewright és Nagy kutatásainak másik fő kérdései. Először a járadékrendszerbe 1992 márciusában belépők kilépési irányait követték nyomon, a számítógépes nyilvántartásban 1994 februárjában szereplő adatok alapján. Ebből az derült ki, hogy a kilépés leggyakoribb (43%) módja a jogosultság megszűnése volt. A vizsgált járadékosok egyharmada elhelyezkedett, aktív programokba pedig mindössze 5 százalékuk lépett. A nők a férfiaknál kisebb valószínűséggel tértek vissza dolgozni és nagyobb arányban lettek inaktívak. ([12] 728. old.) Ezt az elemzést [1] időben kiterjesztette. Ehhez újabb időszakokból – 1992. december, 1994. április és május, 1994. október és november – származó beáramlási minták adatait használták fel. Az utolsó minta, az 1994 őszi munkanélküli-járadékosok jelentős részét (a viszonylag hosszú jogosultságot szerzőket) 1995 ősziig tudták nyomon követni, így elemzésük négyéves időszakot fogott át. Ez idő alatt a munkanélküli-járadékban részesülők elhelyezkedési esélyei számottevően, a férfiaknál 38, a nőknél 40 százalékkal javultak. Ebből arra lehet következtetni, hogy a munkanélküli-állomány 1993-tól tapasztalható stabilizálódásában egyértelműen szerepet játszott a kiáramlás növekedése. A férfiak gyorsabb ütemben hagyják el a munkanélküliséget, mint a nők. Jelentős és stabil különbségek tapasztalhatók az elhelyezkedés valószínűségében iskolai végzettség szerint: a magasabb végzettséggel rendelkezők könnyebben találnak állást. A férfiakra jellemző, hogy az életkor emelkedésével fokozatosan csökken a munkába lépés esélye. Általában véve a nők esetében is igaz, hogy az idősebbek nehezebben helyezkednek el, de itt a hatás gyengébb és nem minden korcsoportban érvényesül. A nyugdíjkorhatárhoz közel az elhelyezkedés valószínűsége igen alacsonyra csökken. A munkaerőpiac területi különbségei is jelentős mértékben befolyásolják az elhelyezkedési esélyeket. Azonos tulajdonságokkal rendelkező munkanélküliek a hátrányos helyzetű régiókban két-háromszor kisebb valószínűséggel találnak munkát, mint ott, ahol alacsony a munkanélküliség. Budapesten a munkába lépés egyötödével-egynegyeddel alacsonyabb, mint amennyit az alacsony munkanélküliségi ráta alapján várhatnánk. Ezek a területi különbségek nem mérséklődtek, sőt inkább növekedtek a vizsgált időszakban.

Mi történik a járadékjogosultság megszűnése után?

Munkanélküli-segélyezés 1989. január 1. óta létezik Magyarországon. Ennek időtartama kezdetben egy év volt, majd két év lett, aminek lejáta után – 1991-ben – jelentek meg első ízben a jogosultságukat kimerítők. Hozzájuk társultak később azok, akik az új munkanélküli-biztosítás szabályai szerint csak töredék folyósítási időre tettek szert. Tömegessé akkor vált a jogosultság kimerítése, amikor egymásra torlódtak a folyósítási idő lerövidítése miatt lejárt járadékos időtartamok. Ez 1993-ban nagy méreteket öltött: 309 ezer főt érintett. 1992-ben indította el és 1995-ben végezte el az Országos Munkaügyi Központ azokat a követő vizsgálatokat, amelyekkel minden évben megkísérelte kideríteni, hogyan változott az előző évben járadékukat elvesztett munkanélküliek munkaerőpiaci helyzete. [6] Erre azért volt szükség, mert a segélyjogosultság lejáta után csak az érintettek fele maradt a munkaügyi szervezet látókörében, a másik feléről viszont nem állt rendelkezésre semmilyen információ. (Lásd a 4. táblát.) Ezt a hiányt úgy pótolta a Központ, hogy az „eltűntek” reprezentatív mintájából véletlenszerűen kiválasztottakat megkérte arra, hogy töltsenek ki egy postai úton eljuttatott kérdőívet.

Az „ismert” és „ismeretlen” státusú járadékkimerítők követéskori adatait az 5. táblában foglaltuk össze.

4. tábla

A munkanélküli-ellátásra jogosultságukat kimerítők száma és megoszlása

Év	Összesen ezer fő	Ebből pályakezdő	A kimerítést követő évben munkaerő-piaci státusú			
			ismert		ismeretlen	
			száma (ezer fő)	aránya	száma (ezer fő)	aránya
1991	8,0	–	..	..	..	..
1992	103,0	18,0	60,0	58,2	43,0	41,8
1993	309,0	31,9	153,0	49,5	156,0	50,5
1994	278,3	36,8	140,2	50,4	138,1	49,6
1995	204,5	39,6	103,0	50,4	101,5	49,6
<i>Összesen</i>	<i>902,8</i>	<i>126,3</i>	<i>456,2</i>	<i>50,5</i>	<i>438,6</i>	<i>49,5</i>

Forrás: [6] 5. old.

A munkanélküli-ellátásukat kimerítők összességének munkaerő-piaci helyzete 1993 és 1996 között javuló trendet követett, amennyiben a vizsgált időszakban:

- megkétszereződött körükben a foglalkoztatottak aránya (15 százalékról 30 százalékra);
- kétharmadról felére csökkent a (regisztrált és nem regisztrált) munkanélküliek aránya;
- az inaktívak aránya – átmeneti és enyhe növekedés után – lényegében ugyanakkora volt az 1995. évben kimerítők között, mint azok körében, akiknek a jogosultsága 1992-ben járt le (15-16%).

Természetesen nagy különbség volt az ismert és ismeretlen státusú kimerítők között, továbbá eltértek a munkaerő-piaci sikerekre vagy kudarcokra esélyes csoportok az „eltűntek” kategóriáján belül is. (Mindezt részletesen bemutatják *Lázár György* és *Székely Judit* tanulmányai.) Itt csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a foglalkoztatottak aránya mindkét csoportban jelentősen megnőtt a járadék kimerítése utáni hónapokban.

A postai úton lebonyolított felmérést kezdettől fogva alacsony válaszadási arányok jellemezték. Ez kétséget ébresztett az adatok megbízhatóságát illetően, ezért ennek tisztázására kétszer is sor került kiegészítő adatfelvételekre az OMK szervezésében. Az elsőt az 1993. évi követéses vizsgálat befejezése után szervezték meg. Öt különböző munkaerő-piaci helyzetű megyében külön véletlen mintát vettek azok köréből, akik a postai felmérés mintájába is bekerültek, de az adatlapra nem válaszoltak. Őket személyesen kérdezték meg a munkaügyi szervezet dolgozói. A kiegészítő felméréssel azt akarták feltárni, hogy a nem válaszolók munkaerő-piaci pozíciói mennyire és milyen irányban térnek el a válaszadókétól. A vizsgálat legfőbb eredménye az volt, hogy a nem válaszolók mind az öt megyében határozottan nagyobb arányban helyezkedtek el, és legtöbb esetben kisebb arányban maradtak munkanélküliek, illetve inaktívak, mint azok, akik kitöltve visszaküldték a postai kérdőíveket. [7]

Fennmaradt viszont egy további probléma. Nevezetesen az, hogy a regiszterből ismert státusúak márciusi állapot szerinti adatait kellett összevetni a kezdetben ismeretlen státusúak körében júniusban végzett felmérés teljeskörűsített adataival.

5. tábla

A munkanélküli-ellátásukat kimerítők munkaerő-piaci helyzete a kimerítést követő évben*

Követéskori munkaerő-piaci státusz	Összesen (ezer fő)	Összes	Ismertek	Ismeretlenek
		megoszlása (százalék)		
1992. évi kimerítők 1993-ban				
Foglalkoztatott	15,0	14,5	3,8	29,4
Regionális munkanélküli ebből jövedelempótlós	57,3 (49,3)	55,5 (47,4)	89,3 (76,2)	8,6 (8,4)
Nem regionális munkanélküli	12,3	12,0	–	28,8
Aktív programban	2,8	2,7	4,5	–
Inaktív	15,8	15,3	2,3	33,2
<i>Összesen</i>	<i>103,2</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
1993. évi kimerítők 1994-ben				
Foglalkoztatott	62,7	20,3	11,8	28,7
Regionális munkanélküli ebből jövedelempótlós	132,6 (120,6)	42,8 (39,0)	80,1 (72,3)	6,4 (6,3)
Nem regionális munkanélküli	44,0	14,2	–	28,3
Aktív programban	9,4	3,2	6,1	–
Inaktív	60,3	19,5	2,0	36,6
<i>Összesen</i>	<i>309,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
1994. évi kimerítők 1995-ben				
Foglalkoztatott	84,8	30,5	20,6	40,5
Regionális munkanélküli ebből jövedelempótlós	99,1 (89,7)	35,6 (32,2)	67,7 (61,0)	3,0 (3,0)
Nem regionális munkanélküli	34,6	12,4	–	25,0
Aktív programban	12,0	4,3	8,6	–
Inaktív	47,8	17,2	3,1	31,5
<i>Összesen</i>	<i>278,3</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
1995. évi kimerítők 1996-ban				
Foglalkoztatott	62,3	30,5	20,0	41,0
Regionális munkanélküli ebből jövedelempótlós	73,6 (64,8)	36,0 (31,7)	69,2 (60,7)	2,3 (2,3)
Nem regionális munkanélküli	26,9	13,1	–	26,4
Aktív programban	7,8	3,8	7,6	–
Inaktív	33,9	16,6	3,2	30,3
<i>Összesen</i>	<i>204,5</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

*A kimerítők közül az ismertek nyomon követésének adatai a kimerítést követő év március 20-ára, az ismeretlenek pedig júniusra vonatkoznak.

Forrás: [6], [7], [8], [9].

A második kiegészítő interjú vizsgálat ezért az említett időbeli eltérésnek a hatását is górcső alá vette. Ennek keretében hat megyében gyűjtöttek adatokat az 1994. IV. negyedévében járadékukat kimerítők körében arról, hogyan alakult munkaerő-piaci helyzetük a jogosultság lejártát követő 6-8 hónapban, tehát 1995 júniusáig. A felmérés eredményeit bemutató tanulmány [4] megerősítette, hogy interjúval jóval nagyobb elhelyezke-

dési arányt és alacsonyabb munkanélküliséget lehet „tetten érni”, mint a postai kérdőívekkel. A valóság nemcsak a kezdetben ismeretlen státusú célsokaság esetében volt kedvezőbb, mint amit a postai felmérés mutatott, hanem az ismert státusúaknál is, ami azt jelenti, hogy a felmérésig eltelt 3 hónap alatt ezek munkaerő-piaci helyzete is javult. A munkaerő-piaci pozíciók változásának havonkénti vizsgálata pedig azt is kimutatta, hogy a kimerítés után munkát találtak foglalkoztatása meglehetősen stabilnak bizonyult.

A válaszok elemzése nem parametrikus módszerekkel lehetővé tette annak megismerését is, hogy a segélyjogosultság 1994. IV. negyedévi lejárta után milyen ütemben kerültek ki az érintettek a munkanélküliségből. A változás mindkét nemnél az első hónapban volt jelentős: a férfiaknak 15 százaléka, a nőknek több mint egyötöde a járadékkimerítést követő egy hónapon belül kilépett a munkanélküliségből. Ezután lelassult a kiáramlás. Fél év után még a minta több mint 60 százaléka munkanélküli volt, 8 hónap után pedig, amikor a megfigyelés befejeződött, több mint a fele. Ha csak azokra az esetekre szorítkozunk, amelyek munkába lépéssel végeztek, azt tudjuk meg a felmérésből, hogy az elhelyezkedés valószínűsége a járadékkimerítést követő hónapban kiemelkedően a legmagasabb. A fél éven belül foglalkoztatottá váltak 40 százaléka ez idő alatt jutott munkavégzési lehetőséghez. Ennek alapján a kutatók arra hívták fel a figyelmet, hogy a munkanélküliek egy része a jogosultság kimerítése környékére időzíti a munkába állást, ami a segélyezés ellenősztonzó hatására utal. Hasonló eredményre jutott a járadékkimerítőt vizsgáló tanulmányában Micklewright és Nagy is,¹⁴ ezt kiegészítve azzal, hogy „az 53. heti állásba lépések” csak egy viszonylag kis csoportra jellemzők: a járadékjogosultság egy éve és a kimerítést követő megfigyelés 4 hónapja alatt az így időzítők aránya 8 százalék volt, és a teljes belépőknek mindössze 2 százalékát tették ki. ([16] 423. old.)

(A tanulmány II., befejező részét a *Statistikai Szemle* következő száma közli.)

¹⁴ A kutatók egy 28 ezres mintát követtek nyomon 1995 tavaszától 2,5-6 hónapig, amelynek tagjai olyan munkanélküliekből álltak 1994. április–májusban kaptak először járadékot 43-47 havi munkaviszony után, azaz 11-12 havi járadékra voltak jogosultak.

FINNORSZÁG AZ EURÓPAI UNIÓBAN*

BENET IVÁN

Az elmúlt évben Finnország Európai Unióhoz való csatlakozásának főbb tapasztalatait elemeztem, hogy és megfogalmaztam a finn út néhány – talán számunkra is hasznos – tanulságát.¹ Finnország 1995. január 1-je óta az Európai Unió teljes jogú tagja. Túl van már a csatlakozással kapcsolatos heves társadalmi vitákon, és az 1995 és 1997 közötti három évben számos tapasztalatot gyűjtött. Kézenfekvőnek látszik az EU-tagsággal összefüggő finn tapasztalatok megismerése. Erre tesz kísérletet e tanulmány, mégpedig a nemzetgazdaság, illetve a társadalom szintjén.

A FINN NEMZETGAZDASÁG FEJLŐDÉSE

Finnország már három éve az EU teljes jogú tagja. Ezzel kapcsolatban utalnom kell arra, hogy belépésének időzítése nagyon jól sikerült. A finn gazdaság az 1990-es évtized első éveiben súlyos válságon ment keresztül: a GDP volumene és a belföldön elosztható források mennyisége jelentősen csökkent, ami számos társadalmi feszültség kialakulásához vezetett. 1994-ben már megindult a növekedés, ami az 1995. január 1-jei belépés óta szakadatlanul tart. A finn pénzügyminisztérium adatai szerint a GDP 1995-ben 5,1, 1996-ban 3,6, 1997-ben pedig 5,9 százalékkal nőtt. Tehát a finn nemzetgazdaság az Európai Unió tagjaként GDP-jének volumenét több mint 15 százalékkal tudta növelni az 1994 és 1997 közötti időszakban.

A növekedés jelentős részben az export növekedésén alapult, mivel három esztendő alatt az export volumene közel 28 százalékkal nőtt. Emellett fontos jellemzője a növekedésnek a belső fogyasztás bővülése is, ezen belül döntően a magánszektor fogyasztása növekedett. Igaz ez a fogyasztási javak piacára, de a tőkejavak piacán is hasonló tendencia figyelhető meg, mivel a beruházások növekedése is a magánszektorban volt meghatározó. (Lásd az 1. táblát.)

Nagy jelentősége miatt célszerű a finn exportot kissé részletesebben is megvizsgálni.

Az exportnak a GDP-hez mért arányát vizsgálva (lásd az 1. ábrát) azt látjuk, hogy az 1990-es években a finn gazdaság exportérzékenysége jelentősen megnőtt, és az export aránya 1997-ben már eléri a GDP 40 százalékát. A nyitottság növekedésének két okát

* A tanulmány az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK) támogatásával az 1. sz. főirány keretében 1011/97 számon készült.

¹ Lásd Benet Iván: Finnország útja az Európai Unióba. *Statistikai Szemle*. 1997. évi 2. sz. 141–152. old.

kell megkülönböztetnünk. Az egyik, a GDP-nek 1993-mal bezáruló abszolút visszaesése. Emellett természetesen az exportarány növekedésében az export növekedése is szerepet játszott. Ezzel szemben 1994-től kezdődően a nyitottság növekedése az export nagy dinamizmusával magyarázható, hiszen 1994-től a GDP is dinamikusabban növekszik. Ez az exporttal kapcsolatos egyik jellemző.

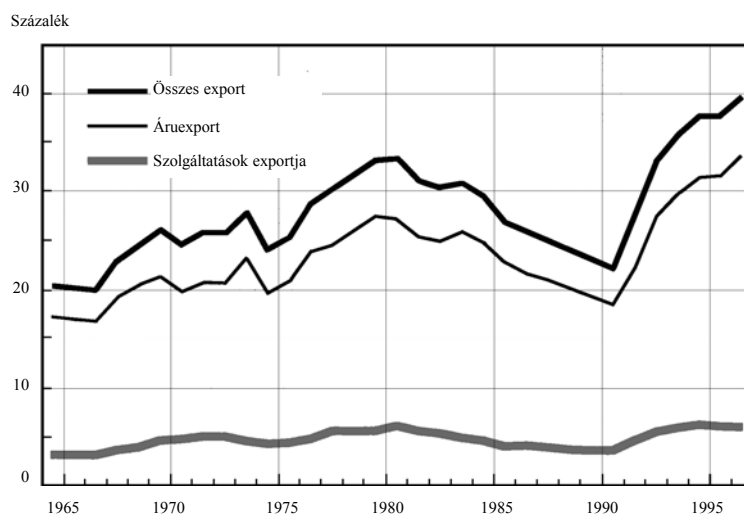
1. tábla

A finn GDP 1994–1997. évi növekedésének jellemzői
(változatlan áron)

Megnevezés	1994-ben	1997-ben	Növekedés	
			milliárd márka	százalék
GDP piaci árakon	536	618	82	71
Import	156	190	34	29
<i>Együtt</i>	<i>692</i>	<i>808</i>	<i>116</i>	<i>100</i>
Export	193	246	53	46
Fogyasztás magán	418	458	40	34
közületi	295	329	34	29
Beruházás magán	123	129	6	5
közületi	81	104	23	20
közületi	65	87	22	20
közületi	16	17	1	0
Állományváltozás	0	0	0	0
<i>Együtt</i>	<i>692</i>	<i>808</i>	<i>116</i>	<i>100</i>

Megjegyzés. A Ministry of Finance adatai alapján számítva. Itt és a továbbiakban a márka finn márkát jelent.

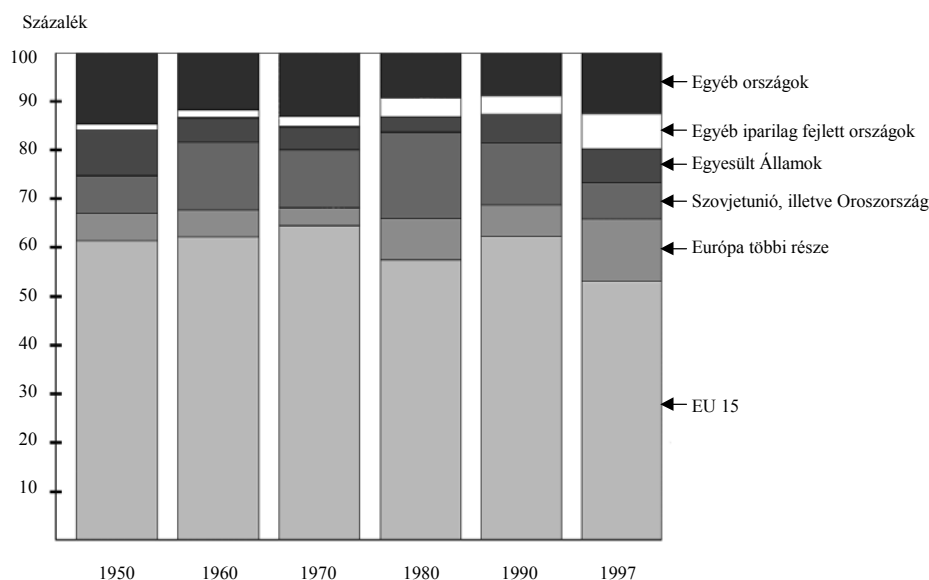
1. ábra. A finn export a GDP százalékában

Forrás: [8] 6. old.

A finn export regionális szerkezetének vizsgálata egy másik jellemző bemutatására is lehetőséget ad.

2. ábra. Finnország exportja régióként

Forrás: [8] 8. old.

1950 és 1997 között az Európai Unió részesedése (a jelenlegi tagországokkal számolva) meghatározó a finn exportban, 1950-ben, 1960-ban és 1970-ben is piaci részesedése felette volt a 60 százaléknak. Az 1990-es és 1997-es években meglepő arányváltozás következett be, az EU piaci részesedése a finn exportban egyértelműen csökkent. A finn export regionális szerkezetének további jellemzője – főleg az 1997-es adatok alapján –, hogy az Európa többi része országcsoportnak (tehát Európa az EU- és az EFTA-országok, valamint Oroszország nélkül), amelybe Magyarország is beletartozik, részesedése szemmel láthatóan növekszik. Az 1990-es éveket vizsgálva, sőt 1980-at és 1997-et szembeállítva is megfigyelhető ez a növekedés. Ugyanakkor a Szovjetunió, illetve Oroszország piaci részesedésének csökkenése figyelhető meg. Ezzel egyidejűleg az Egyesült Államok piaci részesedése nőtt a finn exportban.

Finnország 1995. január 1-jével lépett be az Európai Unióba, ezért célszerű a finn export 1994 és 1997 közötti regionális jellemzőit részletesebben megvizsgálni. A 2. tábla adatai nem várt következtetéshez vezetnek, hiszen a finn exportban az EU 15 tagországnak részesedése az 1994. évi 58-ról 1997-ben 53 százalékra csökkent. Finnország tehát teljes jogú EU-tagsága idején e relációban még az EU-tagság előtti exportarányt sem volt képes megtartani, nemhogy növelni tudta volna. Európa (EU és EFTA nélkül) fontossága viszont a finn export szempontjából szembeeső: amíg 1994-ben valamivel 12 százalék felett volt e régió részesedése, addig 1997-ben már 16 százalék fölé emelkedett. Említést érdemel az is, hogy a fejlődő országok együttes részesedésüket az 1994. évi 10,6-ról

1997-re 12,5 százalékra növelték. Mindez már utal ez utóbbi két országcsoporthoz szerepének erősödésére a finn gazdasági növekedésben.

2. tábla

A finn export regionális megoszlása

Terület	1994.	1997.
	évben (százalék)	
<i>Összes export</i>	100,0	100,0
Ebből:		
EU 15	58,4	53,0
EFTA	4,8	4,1
Európa (EU, EFTA nélkül)	12,4	16,2
Fejlődő országok	10,6	12,5
Jelentősebb országok:		
Oroszország	5,2	7,3
Egyesült Államok	7,2	7,0
Kína	1,5	1,8
Japán	2,1	1,9

Forrás: Statistical Yearbook of Finland 1994. (Az 1997. évi adatok előzetesek, a finn Központi Statisztikai Hivatal havi adataiból számítva.)

Az 1997. évi adatok szerint Oroszország és az Egyesült Államok részesedése 7,3, illetve 7 százalékot tett ki a finn összes exportban. E két ország szerepe meghatározó, amennyiben az EU-tagországokat külön-külön nem vizsgáljuk. Ez a helyzet akkor is, ha Kínát és Japánt is bekapcsoljuk az elemzésbe, részesedésük 2 százalék alatti.

A finn export jellemzőinek vizsgálatát célszerű az export növekedésére koncentrálni.

3. tábla

A finn export növekedése 1994 és 1997 között

Megnevezés	A teljes export növekménye		Az export nettó növekménye	
	millió márka	megoszlása (százalék)	millió márka	megoszlása (százalék)
<i>Összesen</i>	57 532	100	18 951	100
Ebből:				
EU	22 687	40	-5 080	-26
EFTA	1 272	2	11 350	60
Európa (EU, EFTA, Oroszország nélkül)	15 056	26	9 053	48
Fejlődő országok	10 176	18	501	3
Jelentősebb országok:				
Egyesült Államok	3 696	6	1 114	6
Kanada	1 013	2	818	4
Ausztrália	703	1	377	2
Oroszország	7 434	13	272	1
Japán	839	1,5	0	0
Kína	1 563	3	539	3

Forrás: *Ulkomaankauppa*. 1997. évi 12. sz. és Statistical Yearbook of Finland 1994.

A finn export 1994 és 1997 közötti növekedésének 40 százaléka az Európai Unióba, 2 százaléka az EFTA-országokba, és 26 százaléka Európának az EU és az EFTA-n kívüli részébe, 18 százaléka a fejlődő országokba irányult. Ez is utal Európa és a fejlődő országok nagy jelentőségére a finn gazdasági növekedésben. Ha a növekményadatokat országos szinten nézzük, akkor Oroszországot kell az első helyre tenni, a finn exportnövekménynek 13 százaléka ebben az országban talált piacot. Ugyanakkor az Egyesült Államok részesedése csupán 6, Kínáé pedig mindössze 3 százalék.

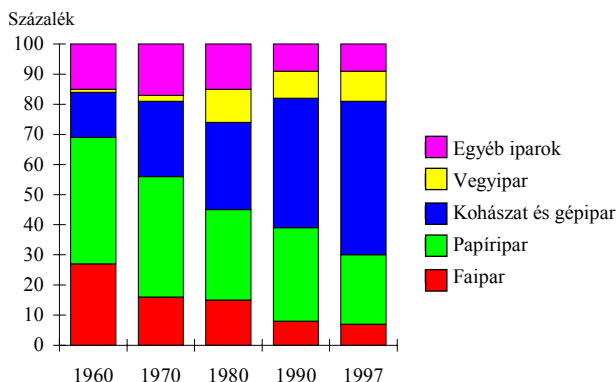
A finn exportnövekedést vizsgálhatjuk nettó értelemben is. (Lásd a 3. táblát.) Ez a közelítési mód, tehát amikor az exportból levonjuk az adott relációból, illetve országból származó importot, lényegesen gazdagítja az előbbieken kialakított képet. A nettó értelemben számított exportnövekedés piaci struktúrája ugyanis egészen más képet mutat, mint a bruttó exporté.

Az Európai Unióknak a finn gazdasági növekedésre gyakorolt hatása az eddigiekhez képest ellentmondásossá válik. Az EU-ból származó import gyors növekedése ugyanis nagyságrendileg felülmúlta az EU-tagországokba irányult finn export növekedését, s ennek következtében Finnország ebben a relációban piacot veszített, ez a piacvesztés 26 százalékos. Így 1994 és 1997 között Finnország és az Európai Unió közötti külkereskedelemben Finnország nagyobb mértékű „importexpanziót” szenvedett el, mint amilyen mértékű „exportexpanziót” el tudott érni.

Mindezekkel szoros összefüggésben a többi európai országnak (az EU és az EFTA nélkül) a finn gazdasági növekedésben játszott szerepe felértékelődik. Ez az országcsoporthoz adott ugyanis piacot a finn nettó exportnövekedés 60 százalékának, ami a régió nagy jelentőségét mutatja a finn nemzetgazdaság szempontjából. Hasonló irányú volt a változás a fejlődő országok viszonylatában is. Ebben az országcsoporthoz talált piacot a finn nettó exportnövekmény 48 százaléka. Részben ez tette lehetővé a dinamikus gazdasági növekedést Finnország számára.

Érdekes röviden kitérni néhány ország szerepére a finn nettó exportnövekmény kialakulásában. Ebből a szempontból – nem vizsgálva az egyes EU-tagországokat külön-külön – az Egyesült Államok áll az első helyen, őt követi Kanada, majd Kína. Oroszország esetében alig alakult ki nettó értelemben finn exportnövekmény.

3. ábra. A finn export ágazati struktúrája

Forrás: [8] 9. old.

A finn export ágazati struktúráját a 3. ábra mutatja. Megállapítható, hogy 1997-ben a két fő exportágazat aránya jelentősen módosult, a kohászat és gépipar részesedése nőtt az erdészeti (erdészet és fafeldolgozás) szektorral szemben. Az utóbbi összes exporton belüli aránya 1997-ben 30 százalékot tett ki, ezzel szemben a kohászat és gépipar aránya meghaladta az 50 százalékot. Látható, hogy a finn exportképesség döntően ezen a két szektoron nyugszik, de az is megfigyelhető, hogy a kohászat és gépipar fokozatosan növeli a súlyát, miközben az erdészeti szektoré pedig fokozatosan csökken: 1970-ben az erdészeti szektor aránya még 45 százalékot tett ki az összes exporton belül, a kohászat és gépipar aránya pedig csupán 29 százalékot.

A finn exportnövekedés vizsgálatát az egyensúly elemzésével folytatjuk.

GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS EGYENSÚLY

A finn fizetési mérleg a The Bank of Finland adatai szerint az Európai Unióban eltöltött három év alatt lényegesen javult. 1994-hez képest a finn külkereskedelmi mérleg aktívuma mintegy 57 százalékkal növekedett, miközben a fizetési mérleget alakító egyéb tényezők is kedvezően alakultak: a tőkemozgás, a fizetési transzfereknek a deficitje mintegy 10 százalékkal csökkent, a szolgáltatások mérlege pedig 1996-ban és 1997-ben is nyolc év után ismét többlettel zárult. (Lásd a 4. táblát.) Az áruk és a szolgáltatások, valamint a transzferek mérlegeiben bekövetkezett 1994 és 1997 közötti változások együttesen 25 milliárd márkával javították az ország fizetési mérlegét. A fizetési mérleg javulása, valamint a finn GDP dinamikus növekedése együttesen odavezetett, hogy az ország gazdaságának helyzete mind a belső, mind a külső adósság tekintetében javult. Ezt mutatja a 4. ábra. A nettó külföldi adósság GDP-hez viszonyított aránya az 1993. évi 54-ről 1997-ben 40 százalék alá csökkent. Másképpen vizsgálva a külső adóssághelyzet javulását, azaz a nettó adósságállományt az évi exportbevételekhez viszonyítva azt látjuk, hogy ez az arány az 1992. évi 180 százalékról 1997-ben lement 80 százalékra. Mindezek a mutatószámok lényeges javulásról tanúskodnak.

4. tábla

Finnország fizetési mérlege

Év	Kereskedelmi	Szolgáltatások	Tőkemozgás, fizetési transzfer	Fizetési
	mérleg egyenlege (milliárd márka)			
1988	0,1	-1,2	-10,2	-11,3
1989	-6,1	-3,2	-15,6	-24,9
1990	-2,2	-5,6	-18,7	-26,5
1991	4,8	-7,9	-23,6	-26,7
1992	12,6	-6,2	-28,4	-22,0
1993	31,3	-5,0	-32,3	-6,3
1994	33,3	-0,9	-25,9	6,6
1995	47,4	-1,2	-23,6	22,5
1996	44,3	2,0	-24,3	22,0
1997	52,4	2,6	-23,3	31,6

Megjegyzés. Finnország 1995 óta tagja az EU-nak.
Forrás: [8] 29. old.

4. ábra. Finnország nettó külföldi adósságának aránya

Forrás: [4]

A belső egyensúly javulásának elemzésére nem térek ki, bemutatom viszont az egyensúly 1997. évi főbb jellemzőit. Mivel Finnország az Európai Monetáris Unióba lépő 11 ország egyike, így célszerű a belépés előfeltételét jelentő EMU-kritériumok teljesítésének színvonalát szemügyre venni. Finnország 1997-ben e kritériumok mindegyikének eleget tett [4]:

- központi költségvetésének hiánya a GDP százalékában -3 helyett, -0,9,
- bruttó államadóságának aránya a GDP százalékában 60 helyett, 55,8,
- a fogyasztói árszint növekedése 2,6 helyett, 1,2,
- a hosszú lejáratú kamatláb 8 helyett, 5,9 százalék.

Az előrejelzések szerint az 1998–1999. években a helyzet tovább fog javulni, az infláció kivételével, amelyet 1999-ben 1,7 százalékra prognosztizálnak.

A finn gazdasági fejlődés az utóbbi három évben együtt járt a munkaerőhelyzet javulásával is. Ezt mutatják a pénzügyminisztérium 5. tábla szerinti adatai.

5. tábla

A munkaerőmérleg alakulása

Megnevezés	1994-ben	1997-ben	Változás
	ezer fő		
Népesség	5088	5138	50
Munkaképes korú népesség	3824	3862	38
Munkaerő	2500	2537	37
Ebből:			
foglalkoztatott	2054	2170	116
munkanélküli	446	367	-79
Munkanélküliségi ráta (százalék)	17,8	14,5	

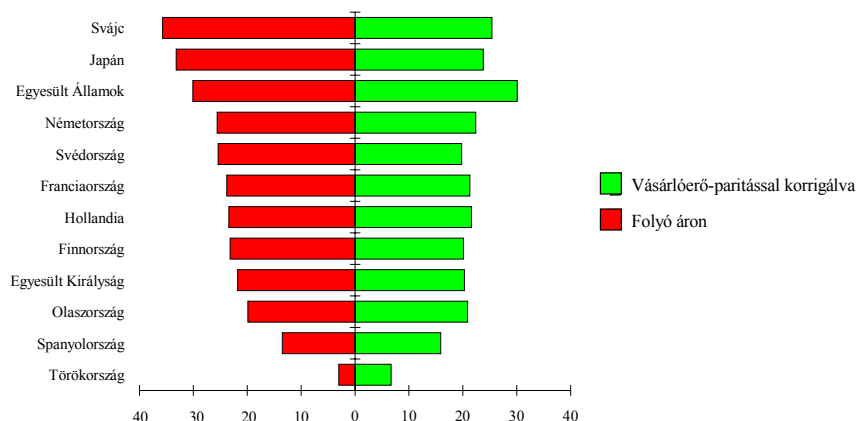
1994-ben a munkanélküliségi ráta 17,8 százalékot tett ki, ez 1997-ben 14,5 százalékra csökkent, és az 1998–1999. közötti években az előrejelzések szerint 12 százalékos

munkanélküliségi ráta várható. A dinamikus növekedés 1994 és 1997 között 116 ezer új munkahelyet teremtett, ezzel a finn nemzetgazdaságban a munkanélküliek száma 79 ezer fővel csökkent. Mindezek a munkaerőmérleg javulását mutatják, de ugyanakkor a magas munkanélküliségi ráta jelzi, hogy a munkanélküliség Finnország legnagyobb problémája maradt az Európai Unióban is.

A finn gazdasági növekedéssel egyidejűleg lényeges változások történtek a bankszektor működésében is. A finn Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 1985 és 1990 között a bankszektor összességében nyereségesen (évi 1–3 milliárd márkás nyereséggel) működött. 1991-től változott a helyzet (6,3 milliárd márka veszteség), és a bankok súlyos likviditási válságba kerültek, amely 1992-ben érte el mélypontját több mint 20 milliárd márkás veszteséggel. A veszteség ezután már az EU-ba lépés előtt fokozatosan csökkent, de lényeges maradt, még 1994-ben is 8,7 milliárd márkát tett ki. A fordulópont 1996-ban következett be a bankszektor konszolidációjával, és ebben az évben közel 2,2 milliárd márka profitot ért el a bankszektor.

Végezetül, mintegy összefoglalásként meg kell vizsgálni, hogy az 1997. évi adatok alapján a gazdasági fejlettség tekintetében Finnország hol áll a főbb országok mezőnyében.

5. ábra. Az egy főre jutó GDP 1997-ben néhány országban
(ezer dollár)

Forrás: [8] 14. old.

Az 5. ábra mind a folyó áron, mint vásárlóerő-paritással korrigálva ezer dollárban mutatja az egyes országok 1997. évi egy főre számított GDP-jét. Kétségtelen tény, hogy a finn adatok rendkívül közel állnak például Svédorszáéhoz, Németorszáéhoz, Angliáéhoz, csupán Svájc, Japán és az Egyesült Államok előzi meg Finnországot jelentősebben.

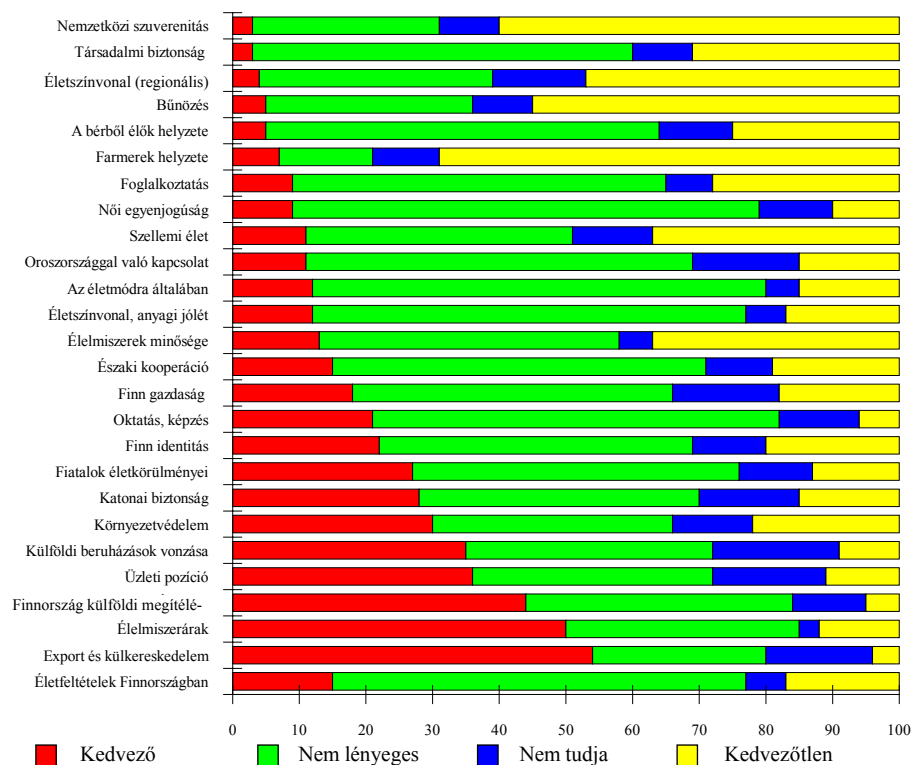
A FINN TÁRSADALOM ÉS AZ EU

Az eddigiekben az Európai Unióban eltöltött három évnek a gazdasággal kapcsolatos főbb jellemzőit kíséreltem meg bemutatni, most néhány társadalmi jellemző tárgyalására

térek ki, amelyek – véleményem szerint – szintén sok hasznos tapasztalattal szolgálhatnak a belépni szándékozó országoknak, így Magyarországnak is.

1994 októberében a lakosság 57 százalék „igen”, 43 százalék „nem” arányban foglalt állást Finnország Európai Unióba lépése mellett. Egy évvel később, 1995 végén az (EVA) közvélemény-kutató intézet, hasonló vizsgálatot végzett, és lényegében ugyanezt az arányt kapta eredményül, azaz 56 százalék „igen” 44 százalék „nem” ellenében. 1997-ben a finn társadalom már nem különül el ilyen élésen két csoportra. Az Európai Unió tagságot egyszer és mindenkorra eldöntöttnek vélik. Az 1997. évi közvélemény-kutatás során ugyanis a megkérdezettek 38 százaléka szavazott a tagság mellett és 29 százalékuk egyértelműen ellene. A finn lakosságnak közel egyharmada közömbös volt, nem foglalt állást, hiszen a kérdést már túlhaladottnak tekintette. A három év tapasztalatainak birtokában azonban egyáltalán nem túlhaladott az EU-tagság a finn gazdaságra, társadalomra gyakorolt hatásainak a vizsgálata, a lakosságnak ezzel kapcsolatos véleménye.

6. ábra. Az EU-tagság hatásainak jellemzése
(százalék)

Forrás: [6] 38. old.

Az EU-tagság hosszú és gondos előkészítése következtében az 1995 óta tartó teljes jogú tagsági státusz összességében, sem pozitív, sem negatív értelemben nem gyakorolt jelentős hatást az életfeltételek változására Finnországban.

Ha az EU-tagság három legfontosabb kedvező hatását kíséreljük meg összegezni, azt kell megállapítani, hogy:

- jelentősen hozzájárult a külkereskedelem növekedéséhez;
- előidézte a belföldi élelmiszerárak csökkenését;
- javította Finnország külföldi elismertségét.

Ha az érem másik oldalát nézzük, a három legkedvezőtlenebb hatást a finnek a következőkben látják:

- az EU-tagság kilátástalanabbá tette a farmerek helyzetét;
- egyes esetekben érzékelhetően korlátozta a nemzet szuverenitását;
- serkentőleg hatott a bűnözésre.

Természetes, hogy a finnek foglalkoztatják az EU működésével kapcsolatos kérdések, illetve az EU jövőben várható változásai. Köztudott, hogy Finnország 1999 második félévében az Európai Unió elnökségi feladatát is ellátja. Ezt a finnek nagy megtiszteltetésnek tekintik, és természetesen, hogy a közvélemény-kutatást is élénken foglalkoztatják az ezzel kapcsolatos kérdések.

A legutóbbi közvélemény-kutatás [8] a következő öt kérdést jelezte a legfontosabbnak, amelyekkel Finnországnak EU-elnöksége idején kiemelten foglalkoznia kellene:

- a nemzetközi bűnözés terjedésének korlátozása (79%),
- a finn export növekedésének elősegítése (64%),
- munkálgodás a felelősségre vonhatóság javításáért (63%),
- Finnország megismertetése a többi EU-tagországokban,
- az EU-bürokrácia és -adminisztráció túltengésének csökkentése.

A közvélemény-kutatás kitért arra is, hogy melyik az öt legkevésbé fontos kérdéscsoport. Számunkra ennek ismerete is hasznos lehet. Bemutatom az ezekkel kapcsolatos eredményt, a nagyon fontosnak nyilvánítottok arányát:

- Finnországot vonzóvá tenni a külföldi tőke számára (27%),
- az EU egészével kapcsolatos ügyek középpontba állítása (15%),
- visszaszorítani vagy eleve elejét venni olyan projektek indításának, amelyek Finnország szempontjából érdektelenek (12%),
- Észtország EU-tagságának elősegítése (9%),
- az Európai Unió kibővítésének szorgalmazása (6%).

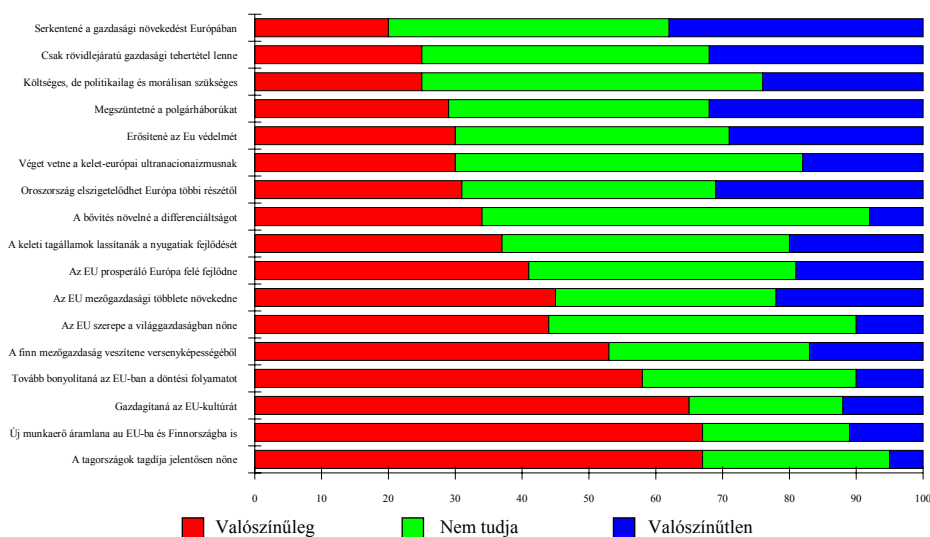
Reálisan szemlélve Magyarország és a többi jelöltország belépésének esélyeit, látnunk kell, hogy a finnek nem tekintik fontosnak ezt a kérdést, és feltehetőleg ez nemcsak a finnek véleménye. Sok más EU-tagországban is hasonló eredményeket kapnánk.

Mivel a megkérdezett finnek az Európai Unió kibővítését nem tekintették olyan jelentőségű kérdésnek, amelyet érdemes szorgalmazniuk, számunkra fontos lehet, hogy részletesebben megismerjük az EU-nak a kelet- és közép-európai országokkal, illetve a balti államokkal való kibővítésével kapcsolatos finn álláspontot motiváló tényezőket. (Lásd a 7. ábrát.)

1997-ben a finneknek 44 százaléka vélte úgy, hogy a bővítés hozzájárulna az Európai Unió világgazdasági szerepének növeléséhez. A megkérdezetteknek 67 százaléka viszont attól tartott, hogy Finnország és a többi jelenlegi tagállam tagsági díját a bővítés jelentősen emelné, tehát ilyen értelemben teljesen nyilvánvaló a közvetlen ellenérdekeltség. A

megkérdezettek 53 százaléka félt attól, hogy a finn mezőgazdaság jelenlegi EU-n belüli pozíciója meggyengülne, 41 százalékuk pedig annak adott hangot, hogy az EU bővítésével az agrártermékek feleslege növekedne, és ebből következően új feszültségek keletkeznének, vagy a jelenlegiek felerősödnének az Európai Unión belül. A finneknek kétharmada egyetért abban, hogy az Európai Unió bővítése a mobil munkaerő áramlását növelné, és így Finnországban is többlet külföldi munkaerő bevándorlásával kellene számolni. A megkérdezettek 58 százaléka adott hangot azon véleményének, hogy az ilyen mértékben bővített Európai Unióban a döntéshozatal tovább komplikálódna, és 37 százalékuk azzal értett egyet, hogy a keleti tagállamok visszavetnék az EU nyugati tagállamainak a fejlődését. Feltették azt a kérdést is, hogy az EU-nak ilyen jellegű bővítése elszigetelné-e Oroszországot Európa többi részétől. Erre határozott igennel válaszolt a megkérdezetteknek 31 százaléka. Arra a kérdésre pedig, hogy költségessége ellenére mind politikailag, mind erkölcsileg szükséges-e az EU tervezett kibővítése, csupán 25 százalék válaszolt igennel, 24 százalék nemmel, a megkérdezetteknek a fele tartózkodó álláspontot képviselt.

7. ábra. Az EU „keleti” bővítésének várható hatásai (százalék)

Forrás: [6] 31. old.

Tanulságosak és figyelemreméltók a piacgazdasággal kapcsolatos finnországi vélemények is. Összességében az fogalmazható meg, hogy a finn társadalomban számos kértely van a piacgazdaság tökéletességét illetően, világosan látják annak több gyenge pontját. Ezeket a legtömörebben úgy lehet összegezni, hogy

- túl nagy figyelmet szentel a nagy gazdaságoknak, a nagy vállalkozásoknak;
- privilégiumokat ad az erőseknek;
- túl nagy hangsúlyt helyez a fogyasztói értékekre;
- hatalmas különbségeket hoz létre a jövedelemekben és a jóléti feltételekben.

A finn társadalomnak 1994-ben és 1996 őszen is mintegy kétharmada vélekedett úgy, hogy Finnországot a piacgazdaság keretein belül vak erők kormányozzák. Elgondolkodtató ez a magas arány. Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy Finnországban a piacgazdaság jól működik-e, és valamennyi állampolgár hasznára válik-e, az ezzel kapcsolatos kételyét 1996 őszen a megkérdezettek 62 százaléka nyilvánította ki, 1994 őszen arányuk még „csak” 57 százalék volt.

*

Finnország már közel négy éve tagja az Európai Uniónak. Az 1995 és 1997 közötti három évben az ország makroökonómiai mutatói kedvezően alakultak. A GDP több mint 15 százalékkal növekedett, s nem szabad elfelejtenünk, hogy az ország a világ legfejlettebb országainak csoportjába tartozik. Számos tanulsággal szolgál Magyarországnak ez a dinamikus növekedés, amelyet mind a belső, mind az exportpiacok bővülése tett lehetővé. Az exportnövekménynek 40 százaléka az Európai Unió piacán, 26 százaléka az EU- és az EFTA-országok nélküli Európában, 18 százaléka a fejlődő országok csoportjában realizálódott. Mindez az exportstratégia helyességét és ezen belül az EU-csatlakozásra váró országokkal való külkereskedelem fontosságát mutatja. E nélkül a finn növekedés a ténylegesnél szerényebb lehetett volna. Ami a finn belső piacot illeti, az mind a fogyasztás, mind a beruházások esetében kizárólag a magánszektorban bővült. A közületi fogyasztás és beruházások stagnáltak.

A dinamikus növekedés egyensúlyjavulással járt együtt. A költségvetési deficit a GDP 5 százaléka alá süllyedt, az infláció 1997-ben 1,2 százalékos volt, a nettó külső adósságállomány GDP-hez mért aránya pedig az 1993. évi 54-ről 1997-re 40 százalék alá csökkent. Mintegy 116 ezer új munkahely megteremtésével sikerült a munkanélküliségi rátát mérsékelni, de a munkanélküliség továbbra is az ország legsúlyosabb problémája.

Nincs tiszta képünk arról, hogy az elért eredményekben milyen szerepet játszott az ország EU-tagsága. Ez a hatás összetett és ellentmondásos. A három legpozitívabb hatást a finnek az export növekedésében, az élelmiszerárak csökkenésében és az ország külföldi megítélésének javításában vélik felfedezni. Ezzel szemben a legkedvezőtlenebb hatásokat a farmerek helyzetének romlásában, a nemzeti szuverenitás korlátozásában, valamint a bűnözés terjedésében látják. A finnek többségének fenntartásai vannak a piacgazdasággal kapcsolatosan. Az a véleményük, hogy a mostani piacgazdaság nem a „végállomás”, valami „jobbna” jönnie kell utána.

Magyarország és a belépni szándékozó országok számára is nagyon tanulságos a finneknek az Európai Unió keleti és balti kibővítésével kapcsolatos álláspontja. Óvatosak és számos fenntartásuk van. Ilyenek például az EU-tagdíj valószínűsíthető emelkedése, az új, mobil munkaerő megjelenésével a munkanélküliség növekedése, valamint az agrárkérdés Európai Unió belüli várható kiéleződése.

IRODALOM

- [1] *Benet Iván*: Finnország útja az Európai Unióba. *Statistikai Szemle*. 1997. évi 2. sz. 141–152. old.
- [2] *The European Union 1996 and Finland*. The Centre for Finnish Business and Policy Studies (EVA). Helsinki. 1996. 49 old.
- [3] *The Finnish Economy 1996/2*. The Research Institute of the Finnish Economy. (ETLA). Helsinki. 1996. 98 old.
- [4] *The Finnish Economy 1998/1*. The Research Institute of the Finnish Economy. (ETLA). Helsinki. 1998. 100 old.

- [5] Finnish EU Opinion. Autumn 1996. The Centre for Finnish Business and Policy Studies (EVA). Helsinki. 1996. 60 old.
- [6] Finnish EU Opinion. Autumn 1997. The Centre for Finnish Business and Policy Studies (EVA). Helsinki. 1997. 50 old.
- [7] The Finns and their Society. (A National Survey of Opinions and Attitudes, 1997.) The Centre for Finnish Business and Policy Studies (EVA). Helsinki. 1997. 29 old.
- [8] Indicators of the Finnish Society. 1998. The Centre for Finnish Business and Policy Studies (EVA). Tampere. 1998. 47 old.
- [9] *Kettunen, L.*: The Finnish agriculture in 1996. MTTL. Helsinki. 1997. 64 old.

TÁRGYSZÓ: Európai Unió. Finnország. Nemzetközi statisztika.

SUMMARY

Finland has been the member of the European Union for almost four years. The study ascertains that the macroeconomic indicators of the country were favourable between 1995 and 1997. The GDP increased by more than 15 per cent, the country is a member of the group of the most advanced nations of the world.

The author examines the reasons of the dynamic growth in Finland, among them he points out the enlargement of the domestic and the export markets.

The dynamic growth has been accompanied by the improvement in the equilibrium. Finland fulfilled the system of criteria of the entry to the EMU. They succeeded in decreasing the rate of unemployment, but unemployment has still remained the most grave problem of the country.

The Finnish themselves consider the three most positive effects of the country's EU-membership in the expansion of exports, in the decrease of food prices and in the improvement of the image of the country abroad. On the other hand, they see the most negative effects in the worsening of the position of the farmers, the restriction of the national sovereignty and the growing of criminality.

KÖZEGÉSZSÉGÜGY ÉS VÁROSPOLITIKA BUDAPESTEN, 1873–1914

SIPOS ANDRÁS

Budapest életében a városegysítés egybeesett az utolsó hagyományos jellegű népesedési katasztrófával: az 1872/73. évi kolerajárvány itteni mérlege mintegy 3400 halott,¹ az 1871/73-ban dühögő himlőjárvány pedig 1372 halálos áldozatot követelt. ([7] 31. old.) Alapvetően ez okozta a városegysítés éveinek kiugróan magas halandóságát: Pesten 1872-ben 47,2 ezrelék, 1873-ban 48,7 volt a nyers halálozási arányszám. Az egyesített főváros halálozási arányszáma 1874-ben 43 ezrelék volt, ezt követően pedig tartósan 40 ezrelék alatt maradt. Noha a természetes szaporodás egyenlege az 1870-es évtizedet tekintve még negatív volt, 1874 után az első világháborúig nem mutatkozott többé a születésekhez képest nagymértékű halálozási többlet. [8] A századelőn a nyers halálozási arányszám 20 ezrelék körüli – a nem helybéli halottakat leszámítva 16-19 ezrelék – szintre süllyedt.

Az Európában 1831-től időközönként természeti katasztrófa jellegével jelentkező kolerajárványok – noha korántsem csak a városokat sújtották – döbbenetes élességgel tárták fel a kialakulóban lévő ipari civilizáció sebezhetőségét, és hozzájárultak ahhoz, hogy a modern nagyváros az egész társadalmat fenyegető higiéniai és morális kockázatok felhalmozódásának színhelyeként jelenjék meg. Elsősorban az akut járványveszélynek tulajdonítható, hogy a század második felében a közegészségügy a városigazgatásnak nem egyszerűen egyik szakágazata volt, hanem olyan központi jelentőségű problémája, amely a szolgáltatásszervező, aktív társadalompolitikát folytató városigazgatás kialakulásának egyik legfőbb ösztönzőjét, mondhatni kiindulópontját képezte. A járványelhárítás mint a városigazgatás rendészeti feladatkörének része, a modern vízvezeték- és csatornarendszerek, közvágóhidak, vásárcsarnokok, közfürdők létesítése pedig mint e feladatkör tárgyi feltételeinek megteremtése jelentkezett. A városi önkormányzatok mint nagyberuházók és jelentős infrastrukturális létesítmények üzemeltetői elsőként e területen találták magukat új szerepben. Ezek a beruházások teremtették meg a technikai és szervezeti alapokat a városigazgatás szolgáltatásszervező funkcióinak további kiterjesztéséhez. [35]

A nemzetközi várostörténeti irodalomban az utóbbi másfél-két évtizedben figyelhető meg az a tendencia, hogy a városok egészségügyi viszonyainak kutatása kilép az

¹ A [7] által közölt tisztai főorvosi jelentések, amelyek az orvosoktól érkezett naponkénti jelentések összesítésén alapulnak, Pestre 2621, Budára 533, Óbudára 264, azaz összesen 3418 főben adják meg a kolerahalottak számát. Pest Város Statisztikai Hivatalának adatai ettől némileg eltérnek: a pesti áldozatok számát 2558 (másutt csak 2524) főre teszik. ([10] 130. old.)

„orvostörténet”, illetve a „művelődéstörténet” kereteiből, és a társadalomtörténeti orientáltságú várostörténet egyik fontos kutatási irányává válik. Azaz fokozatosan elnyeri a történeti irodalomban is azt a jelentőséget, amit a XIX. század második felében a modern nagyváros „élhetővé válásának” folyamatában ez a szféra ténylegesen betöltött.²

A megújuló érdeklődésben felismerhető a jóléti-egészségügyi rendszer mai válságtüneteiből, fejlődési irányainak kérdőjeleiből fakadó dilemmák hatása. A mindenkit rászorultságától függően elérő mind korszerűbb ellátórendszerek felbomlása, meghaladottnak hitt népbetegségek újra feltűnése és újabbak jelentkezése a múltat illetően is megingatni látszik azt a korábban uralkodó képet, mintha a közegészségügy fejlődése a szakszerűség és ésszerűség fokozatos térnyerésével volna egyértelmű. A hagyományos „orvostörténet” szemszögéből a tudomány felfedezéseinek és a szakemberek erőfeszítéseinek alapuló elgondolások egyre inkább elfogadást nyertek a társadalom és a hatalom részéről, ennek eredményeképpen pedig a népegészség ügyének folyamatos, különféle tényezők által megmetszakitott és egyenlőtlen, de alapjában mégiscsak meghatározott ésszerű irányba tartó haladásával lehet számolni. Napjainkban élénken foglalkoztatja a történészeket, hogy a különböző módon szerveződő társadalmi-politikai rendszerek, állami és városi adminisztrációk mennyire eltérő logika szerint reagáltak az egészségi kockázatokra, hogyan épült be ezekbe a rendszerekbe az orvosi szakma, és milyen módon volt képes érdekeit érvényesíteni. Nagy figyelmet fordítanak arra is, hogy az orvosok által ajánlott stratégiákban és kezelésmódokban mennyiben fedhető fel a szakmai ismeretanyag fejlődése mellett, az orvosok sajátos társadalomképe, illetve, hogyan alakult a társadalom különböző csoportjainak a betegségekkel, a higiéniaiával, egyáltalán az emberi testtel kapcsolatos gondolkodásmódja. A higiéniatörténeti kutatások számára ma már irányadó az „emberi környezet” fogalmának komplex felfogása és létviszonyokat meghatározó jellegének felismerése. Egyre több várostörténeti vizsgálódás tárgya, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek és a térbeni tagozódás miként függtek össze a környezetből eredő egészségi kockázatoknak való kiszolgáltatottság egyenlőtlenségével.

A XIX. századi városok lakossága egészségi állapotának kutatásához a legfontosabb támpontot – minden ismert korlátjuk mellett³ – a halálozási statisztikák jelentik. Nem csupán az utókor történésze számára, a korabeli elemzők és döntéshozók számára is ezek szolgáltattak döntő bizonyítékokat a problémák súlyáról és természetéről, mint ahogy a közvélemény is nem utolsósorban ezen adatok alapján ítélte meg a városigazgatás teljesítményét. Pest város, majd az egyesített főváros *Kőrösi József* vezette statisztikai hivatala a halandóság vizsgálatát kiemelt feladatként kezelte, és az 1872. évtől kezdődően rendszeresen adta közre az egyedi halálesetek feldolgozásán alapuló elemzéseit. Ezek különösen azért váltottak ki megütközést, mert bizonyították, hogy Budapest halandósága kedvezőtlenebb, mint a legtöbb európai nagyvárosé. „...gyakran hallottam – írja Kőrösi –, miszerint lehetetlen, hogy ha Párisban 24 1/4, Londonban 23 2/3 ember hal el ezerből, Budapesten 40 vagy 45 halhasson.”[12] *Patrubány Gergely* tiszti főorvos az 1878 au-

² A közegészségügyi viszonyoknak a városi társadalom, gazdaság, politika komplex összefüggésrendszerébe ágyazott elemzésének kiemelkedő példája [3], magyar nyelven is olvasható összehasonlító tanulmány. [9]

³ A néhány legfontosabbat kiemelve: adott betegségből eredő halálozás alapján csak igen korlátozottan lehet következtetni a betegség előfordulásának alakulására, mivel letalítási adatokkal csak annak a néhány fertőző kórnak (kolera, tífusz, kanyaró, torokgyík, himlő, skarlát) az esetében rendelkezünk, amelyeknek kötelező bejelentését Budapesten 1881-től bevezették; a halálokok megjelölésének megbízhatósága egyenetlen, különösen a korai időszakban sok, a mai diagnosztikai ismeretek alapján nehezen értékelhető halálok-megnevezés.

gusztusában Párizsban megtartott nemzetközi közegészségügyi kongresszusról szóló jelentésében – *Bertillon* egyik megállapítását félreértve – azt állította, hogy míg hazánkban minden élve született csecsemő halálozását anyakönyvezik, addig Franciaországban az első 3 napban, Angliában az első 42 napban elhunyt csecsemők kimaradnak a statisztikából, és ez okoz az összehasonlításnál olyan mértékű torzulást, ami Budapest viszonyait kedvezőtlen színben tünteti fel. A kérdés súlyára jellemző, hogy ez az állítás nagy sajtóvisszhangot váltott ki, a főváros tanácsa pedig rendkívüli ülést volt kénytelen szentelni az ügynek⁴ (alighanem az első és eddig az utolsó eset, hogy egy statisztikai módszertani probléma megvitatására hívták össze a jeles testületet). Kőrösi, nemzetközi szaktekintélyek állásfoglalásával felvértezve, természetesen könnyedén bizonyította módszerének helyességét. A több órára nyúlt tanácsülésen „Európának térképét mutattam be – írja –, a melyben az egyes országok halandósága színekkel grafice volt feltüntetve. E térképre vetett egy pillantás elegendő, hogy felismertesse, miszerint a halandóság szabályszerűen emelkedik, amint Nyugateurópától Keleteurópa felé haladunk ... Számszerű kifejezése azon tagadhatatlan igazságnak, hogy hazánk az európai kultúrnépek közt nem az előcsapatot, hanem a hátvédet képezi”. [12]

A Fővárosi Statisztikai Hivatalnak már az első elemzése cáfolhatatlan bizonyítékokat szolgáltatott arra nézve is, hogy „...e roppant halandóság nem áll voltaképpen a főváros egész lakosságáról, hanem csakis a népesség alsóbb rétegéről. A túltömött, sötét és piszkos szobákban élő személyeknek, a nedves pincelakásokban összezsúfolt napszámosoknak és munkásoknak nagy halandósága és különösen az ez osztálybeli gyermekek zsenge korban való tömeges elhalása okozza városunk halandósági koefficiensének magas voltát...”. ([10] 4. old.)

Azon környezeti kockázatok szerepének megítélése szempontjából, amelyek a városigazgatás által annak korabeli eszközrendszere és szerepfelfogása mellett is jelentősen befolyásolhatók voltak, fontos volt a halandóság területi eloszlásának megismerése. Ennek korlátját jelentette, hogy a kórházakban, közintézetekben elhunytak visszaosztása a lakóhelyük szerinti kerületekre csak 1877-től kezdődött meg, így az 1870-es évek közepéről az elhunytak körülbelül harmadának lakóhelye nem ismert.⁵ Kőrösi ezért közvetett úton igyekezett számszerűsíteni az egyes városrészek „veszélyességi fokának” különbözőségét. A halottkének valamennyi lakáson elhunytat besoroltak négy vagyoniassági osztály (gazdagok, középosztály, szegények, ínségesek) valamelyikébe. Az adatokból kiszámították az osztályokba sorolt 5 éven felüli halottak átlagéletkorát kerületenként az 1874–1881. évekre,⁶ majd a helyi közegészségügyi, illetve a személyes anyagi körülmények hatásának kiszűrése érdekében ezt a számítást elvégezték csak a középosztályba sorolt halottakra nézve is. (A több mint négyötödöt kitevő szegények és ínségesek csoportjában ezt a számítást értelmetlenné tette a közkórházi halottak magas aránya, az alig egy százalékot elérő gazdag halottaknál pedig csekély számuk és tömörülésük a IV., V. és VII. kerületekben gyakorolt torzító hatást.) Az összes halottaknál a Belváros 47 éves korátlaggal került az élre, ezt a budai kerületek 44–46,5 év közötti átlaggal követték, majd a

⁴ Lásd: Budapest Főváros Levéltára (BFL) IV.1407.b. (Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai. Tanácsi ügyosztályok központi irattára.) 3352/1878-I.

⁵ A közkórházi és intézeti halottak nagy részét otthon nem ápolható szegények tették ki, így nem feltételezhető, hogy lakóhely szerint a kerületek között közel egyenletesen oszlottak volna meg. ([15] 7. old.)

⁶ Azért kellett az 5 éven felüliekre szorítkozni, mert a születések számát 1880 előtt nem dolgozták fel kerületenként, így az eltérő születésszámnak a csecsemő- és gyermekhalandóságra gyakorolt hatása nem volt kiszűrhető.

Lipótváros 44, a Teréz- és Erzsébetváros 42,5–42,6, a Józsefváros és a Ferencváros alig több mint 40, Kőbánya pedig mindössze 36,5 évvel következett. A középosztályban viszont a három budai kerület mutatta a legkedvezőbb eredményt 47,6–48,9 év közötti átlagokkal, a Belváros 47,5 évvel csaknem ugyanolyan átlaggal szerepelt, mint az összlakosságánál, míg a többi pesti kerület 43–46 év közötti átlagokkal nagyjából olyan sorrendben követte egymást, mint az összes halottak esetében. Az egyedüli feltűnő különbség, hogy a Ferencváros, amely az összes halottaknál Kőbánya után a legrosszabb értéket mutatta, hasonló anyagi viszonyok mellett mindjárt Lipótváros után, a 6. helyen következik. Kőbánya viszont még a szegény halottaktól eltekintve sem mutat kedvezőbb korátlatgot. (A város egészében az 5 éven felüli középosztályi halottak átlagéletkora 46 év 1 hónap volt, míg a szegényeké és ínségeseké 41 év 7 hónap, a gazdagoknál viszont 52 év.) ([13] 63. és 166–169. old.)

Mindez érzékelteti, hogy a főváros halálozási arányszámai meglehetősen szélsőséges eltéréseket takarnak. A Belváros 17,5 ezrelékes átlagos évi halandósága az 1870-es évek második felében már kedvezőbb volt, mint a város egészének halandósága az első világháború előtti években. Az 1870-es években a Belváros már ekkor „XX. századi” halandósági arányszámait a hasonló vagyoni viszonyok között elhunytak átlagora alapján „egészségesebbnek” mutakozó budai kerületek több mint kétszeresen múlták felül, a sereghajtó Kőbánya halandósága pedig még mindig meghaladta a 40 ezreléket.

A kor várospolitikájának jóval hathatósabb eszközei voltak a környezet általános higiéniai színvonalának javítására, mint az egyéni ellátás és megelőző gondozás terén. Ezért az eredményesség egyfajta fokmérőjének tekinthető, hogy az egyes városrészek közötti szélsőséges eltéréseket mennyire sikerült csökkenteni, még akkor is, ha a közegészségügyi infrastruktúra hatása nem különíthető el egyértelműen az egyéb tényezők hatásától. Az 1906–1910. évek átlagában a Belváros 11,3 ezreléssel olyan szintet ért el, amit javítani már alig lehetett, miközben Óbudán még 21,1 ezrelék volt az átlagos évi halálozás, de a Ferencvárosban és Kőbányán (17,7, illetve 17,6 ezrelék) is némileg meghaladta azt a szintet, amelyet a Belváros már a városegysítést követő években elért. Mindemellett a legjobb helyzetű IV. kerület és a főváros egészének halandósága közötti különbség 1876–1880 és 1906–1910 között körülbelül 40 százalékkal mérséklődött. Míg az 1870-es évek második felében a Belváros halandóságát 100-nak véve a legrosszabb helyzetű kerületé (Kőbánya) 232, addig 1910-ben (ekkor Óbuda a sereghajtó) 187. ([31] 139. old.)

A kerületinél részletesebb bontású halandósági adatok csak a korszak végétől állnak rendelkezésünkre. Ezekből kiderül, hogy a választóvonal Pestnek a Nagykörúton belüli és azon kívüli része között húzódott. A Körúton belüli rész halandósága az 1910–1911. évek átlagában 11 ezrelék, a Körút és a vámvonal közötti részeké 15,1 ezrelék (nagyjából a városi átlagnak megfelelő), a külterlekeké 18,7 ezrelék. A Körúton belül az V. kerület ide eső részének helyzete a legkedvezőbb, halandósága mindössze 9,7 ezrelék, míg ugyan ezen kerület külterlekeinek helyzete a pesti oldal a legrosszabb: 22,6 ezrelékes halandóságát az egész városban csak Óbuda külterülete múlja alul (28,8 ezrelék). ([32] XXII. old.)

A városegysítést követő években a halottaknak körülbelül negyedrésze orvosi kezelés nélkül hunyt el. 1876-ot követően azonban arányuk a következő évtized elejére 5–7 százalékra csökkent. A javulás azon kerületekben is látványos, amelyekben 1876-ban még a halottaknak közel kétharmada (Kőbánya), illetve fele (Józsefváros) tartozott ebbe a

kategóriába. Ebben minden bizonnyal fontos szerepet játszott az 1876. évi közegészségügyi törvénynek az a rendelkezése, amely bírság terhe mellett kötelezővé tette, hogy a megbetegedett hét éven aluli gyermekekhez orvost kell hívni. ([13] 202–214. old.)

A halandósági arányok átalakulásának háttéréként már említés történt arról, hogy a városeyesítés után elmaradtak a hagyományos típusú demográfiai katasztrófát jelentő tömegpusztító járványok. Az 1872/73. évi kolera- és himlőjárványok e két év összes halandóságának 17,4–17,8 százalékát okozták. [36] A kolera még két ízben pusztított a városban: 1886-ban 520 áldozatot szedett, és az 1871/73. évinél is súlyosabb himlőjárvánnyal (1558 halott) esett egybe. A halálozások 12,4 százalékában a kolera vagy a himlő volt a halál oka. Az utolsó, 1892/93. évi kolerajárvány (636 halott) a két év haláleseteinek 2,2 százalékát okozta.

1. tábla

Budapest halandóságának megoszlása főbb halálokok szerint* 1876 és 1910 között

Halálok	1876–1880.	1881–1885.	1886–1890.	1891–1895.	1896–1900.	1901–1905.	1906–1910.
	években						
Tüdőgümőkór							
esetszám	2806	2886	2780	2442	2535	2785	2837
százalék	22,53	22,67	19,19	17,02	17,43	18,51	17,95
Tüdőgyulladás, mellhártyagyulladás, hörghurut							
esetszám	1248	1580	1712	2167	2153	1872	1659
százalék	10,02	12,41	11,82	15,10	14,80	12,44	10,49
Bélhurut							
esetszám	1517	1302	1589	1453	1385	1115	1111
százalék	12,18	10,23	10,97	10,13	9,52	7,41	7,03
Hastífusz							
esetszám	294	202	224	109	151	80	126
százalék	2,36	1,59	1,55	0,76	1,04	0,53	0,80
Torokgyík, diftéria							
esetszám	458	313	617	672	202	211	136
százalék	3,68	2,46	4,26	4,68	1,39	1,40	0,86
Skarlát							
esetszám	162	143	238	178	232	343	284
százalék	1,30	1,12	1,64	1,24	1,59	2,28	1,80
Himlő							
esetszám	236	232	390	23	7	4	1
százalék	1,90	1,82	2,69	0,16	0,05	0,03	0,01
Szervi szívbaj							
esetszám	263	354	472	622	840	1015	1086
százalék	2,11	2,78	3,26	4,33	5,77	6,74	6,87
Egyéb halálok							
esetszám	5469	5718	6468	6683	7041	7624	8568
százalék	43,92	44,92	44,64	46,57	48,41	50,66	54,20
Összes halálozás							
esetszám	12 453	12 730	14 490	14 349	14 546	15 049	15 808
százalék	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Az adatok az összes halálokon belüli arányt mutatják.

Forrás: [32] 124. old. 55. tábla és [38]57–60. old. 50. tábla.

Néhány fontos – a századfordulóig együttesen az összes halálest többségét és azt követően is megközelítőleg felét kitevő – halálok részesedése ötéves periódusok évi átlagában (lásd az 1. táblát) azt mutatja, hogy a vezető halálokok nem változtak, fontos eltolódások azonban megfigyelhetők. Kiemelkedően legtöbb halálestet a városegysítés korában éppúgy a tüdőgümőkór okozta, mint az első világháború küszöbén. Aránya 1885 és 1895 között látványosan csökkent, ezt követően azonban – kisebb ingadozásokkal – a már elért szinten stabilizálódott. Hasonló megállapítást tehetünk, ha a tüdőveszhalandóságot a népesség számához viszonyítva vizsgáljuk: az 1870-es években 10 ezer főre többnyire 80-nál több eset jutott, ez 1880-tól folyamatosan, 1885-től szinte zuhanásszerűen csökkenni kezdett, 1894-ben már csak 38,2 volt. Ettől kezdve viszont a trend megtört, a mortalitás folyamatosan 30-40 tízezrelék között ingadozott, és csak 1914-ben súlyyult első ízben 30 alá. ([26] 767. old.)

A három legfőbb halálok – a tüdőgümőkór, az akut légzőszervi megbetegedések, valamint a csecsemők és kisgyermekes első számú pusztítójaként szereplő bélhurut – 1876 és 1880 között az összes halálozásnak mintegy 45 százalékát okozták, és részesedésük csak a századforduló után szorult 40 százalék alá, az utolsó időszakban 35 százalék körüli szintre.⁷

A fertőző megbetegedések ([34] II. köt. 196. old.) – a gümőkört nem számítva – aránya az összes halálozás százalékában a következőképpen alakult: az 1874–1880. években 14,5, az 1881–1890. években 11,6, az 1891–1900. években 9,3, az 1901–1910. években 8,6 százalék.

A himlő 1886-ig többször is járványos méreteket öltött. Miután a rendkívül súlyos 1886. évi járvány hatására az 1887. évi XXII. tc. megszigorította és hatékonyra tette az 1876. évi közegészségügyi törvényben már előírt oltási kötelezettséget, eltűnt a jelentős halálokok listájáról. A hastífusz-halandóság történetében az 1890. év jelentett fordulópontot. Korábban egyetlen esztendőben mutatott 3 tízezrelék alatti értéket, és a javuló trendet rendszeresen szakították meg járványos esztendők, 1890-től viszont a világháború kitöréséig egyszer sem érte el a 3 tízezreléket. ([25] 1089. old.) Ebben döntő szerepet tulajdoníthatunk a főváros közegészségügyi beruházásainak: a vezetékesvíz-ellátás (a szüretlen vezetéki víz szolgáltatását az 1892. évi kolera idején szüntették meg végleg) és az étel-miszer-rendszert kiépítésének. A skarláthalálozás előfordulása és aránya ugyanakkor még növekedett a századforduló után.

A fertőző halálokok (a gümőkört leszámítva) részesedésének mintegy 40 százalékos csökkenésével szemben már tapasztalható a legnagyobb pusztítóvá előlépő XX. századi krónikus megbetegedések előtérbe nyomulása. A szervi szívbetegségek előtérbe kerülésével a vezető halálokok mögé, és növekedett a városegysítés idején még igen kis mértékben regisztrált rákhalandóság is; ezek 1906 és 1910 között együttesen az összes halandóságnak már közel 12 százalékát tették ki.

A halálok szerinti adatokat összeállítottuk öt különböző arculatú kerületre vonatkozóan is. (Lásd a 2. táblát.)

Noha a tendenciákat illetően alapvető eltérések nem tapasztalhatók, jellemző, hogy a három hagyományos vezető halálok súlya a Belvárosban már a városegysítés idején is

⁷ Utánuk a csecsemők és kisgyermekes halálokként nagy számban feltüntetett, de a tényleges diagnózist tekintve jóval bizonytalanabb tartalmú „rángások” és „veleszületett gyengeség” következnek.

40 százalék alatt volt, a századforduló után pedig 30 százalék alatt maradt. E kedvező adatok értékelésénél azonban figyelembe kell venni, hogy ez a kerület teljes egészében a Nagykörúton belül feküdt. Óbuda és Kőbánya ugyanezen három fő halálok utolsó időszakbani 40 százalék feletti részesedése jelzi, hogy az egészségi kockázatok visszaszorítása e városrészekben volt a legkevésbé hatékony. Lényeges különbség ugyanakkor, hogy míg Óbudán a tüdővész-halandóság aránya kiemelkedően magas, addig Kőbányán a fővárosi átlaghoz képest is alacsony. Itt a századfordulóig a csecsemők bélhurutja volt az első számú halálok: a kiépülő közegészségügyi infrastruktúra ezt a teljesen kültelki kerületet érte el a leglassabban (a legkésőbb ide jutott el például a szűrt vezetéki víz), és bizonyára a lakosság szegénysége is azzal a következménnyel járt, hogy a csecsemőket korán fogták mesterséges táplálásra.

2. tábla

Egyes kiemelt kerületek halandóságának megoszlása főbb halálokok szerint 1876 és 1909 között

Halálok	1876–1880.	1881–1885.	1886–1890.	1891–1895.	1896–1900.	1901–1905.	1906–1909.
	években						
I. kerület							
Tüdőgümőkór esetszám	149	159	149	120	123	147	146
százalék	15,85	17,95	16,27	14,81	15,85	16,92	16,53
Tüdőgyulladás* esetszám	79	99	135	135	127	99	74
százalék	8,40	11,17	14,74	16,67	16,37	11,39	8,38
Bélhurut esetszám	195	109	93	93	84	65	66
százalék	20,74	12,30	10,15	11,48	10,82	7,48	7,47
Hastífusz esetszám	17	11	4	2	3	3	4
százalék	1,81	1,24	0,44	0,25	0,39	0,35	0,45
Torokgyík, diftéria esetszám	38	25	39	42	11	14	5
százalék	4,04	2,82	4,26	5,19	1,42	1,61	0,57
Skarlát esetszám	12	5	17	8	11	20	7
százalék	1,28	0,56	1,86	0,99	1,42	2,30	0,79
Himlő esetszám	14	13	26	1	0	0	0
százalék	1,49	1,47	2,84	0,12	0,00	0,00	0,00
Szervi szívbaj esetszám	16	21	26	29	48	49	40
százalék	1,70	2,37	2,84	3,58	6,19	5,64	4,53
Egyéb halálok esetszám	420	444	427	380	369	472	541
százalék	44,68	50,11	46,62	46,91	47,55	54,32	61,27
Összes halálozás (esetszám)	940	886	916	810	776	869	883
III. kerület							
Tüdőgümőkór esetszám	221	274	211	180	167	178	184
százalék	26,28	28,10	22,89	19,67	19,02	20,30	19,41
Tüdőgyulladás* esetszám	44	89	98	133	151	121	124
százalék	5,23	9,13	10,63	14,54	17,20	13,80	13,08
Bélhurut esetszám	81	90	87	110	121	96	111
százalék	9,63	9,23	9,44	12,02	13,78	10,95	11,71

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Halálok	1876–1880.	1881–1885.	1886–1890.	1891–1895.	1896–1900.	1901–1905.	1906–1909.
	években						
Hastifusz							
esetszám	28	21	49	11	26	9	14
százalék	1,85	1,29	2,36	0,54	1,25	0,42	0,64
Torokgyík, diftéria							
esetszám	72	45	88	98	33	25	31
százalék	4,76	2,77	4,23	4,81	1,59	1,17	1,43
Skarlát							
esetszám	32	22	35	31	42	44	45
százalék	2,11	1,35	1,68	1,52	2,02	2,05	2,07
Himlő							
esetszám	25	19	81	2	0	0	0
százalék	1,65	1,17	3,89	0,10	0,00	0,00	0,00
Szervi szívbjaj							
esetszám	34	46	70	94	123	90	75
százalék	2,25	2,83	3,37	4,61	5,93	4,20	3,45
Egyéb halálok							
esetszám	703	749	873	915	965	1097	1179
százalék	46,43	46,06	41,97	44,92	46,51	51,14	54,26
Összes halálozás (esetszám)	1514	1626	2080	2037	2075	2145	2173
				X. kerület			
Tüdőgümőkór							
esetszám	42	66	76	92	109	117	124
százalék	13,25	17,01	13,26	13,03	14,17	18,11	17,03
Tüdőgyulladás*							
esetszám	24	42	69	102	131	82	93
százalék	7,57	10,82	12,04	14,45	17,04	12,69	12,77
Bélhurut							
esetszám	76	71	119	133	152	98	103
százalék	23,97	18,30	20,77	18,84	19,77	15,17	14,15
Hastifusz							
esetszám	9	5	8	8	7	5	8
százalék	2,84	1,29	1,40	1,13	0,91	0,77	1,10
Torokgyík, diftéria							
esetszám	16	11	35	38	12	13	5
százalék	5,05	2,84	6,11	5,38	1,56	2,01	0,69
Skarlát							
esetszám	4	6	12	7	8	18	13
százalék	1,26	1,55	2,09	0,99	1,04	2,79	1,79
Himlő							
esetszám	5	10	10	1	0	0	0
százalék	1,58	2,58	1,75	0,14	0,00	0,00	0,00
Szervi szívbjaj							
esetszám	4	4	10	18	31	27	19
százalék	1,26	1,03	1,75	2,55	4,03	4,18	2,61
Egyéb halálok							
esetszám	137	173	234	307	319	286	363
százalék	43,22	44,59	40,84	43,48	41,48	44,27	49,86
Összes halálozás (esetszám)	317	388	573	706	769	646	728

* Mellhártyagyulladás és hörgőhurttal együtt.

Megjegyzés. A kórházi és köztisztviselői haláleseteket csak 1877-től osztották vissza kerületekre, de 1880-ig ez sem tekinthető megbízhatónak, így az első időszak adatai csupán tájékoztató jellegűek. 1909 utánra megfelelő részletességű halandósági statisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre.

Forrás: [13], [14], [16], [17], [18], [19], [28], [29] és [32].

Az adatokat látva felvetődik a kérdés: mennyire volt képes a város közegészségügyi igazgatása, intézmény- és eszközrendszere a lakosság egészségi állapotának alakulására reagálni, a különböző kockázati tényezőket súlyuknak megfelelően kezelni.

Az egyesített Budapestre jellemző gyors urbanizációnak volt egy meglehetősen hosszú szakasza, amikor az iparosítás előtti viszonyokra jellemző környezetszennyezés nem-hogy visszaszorult volna, hanem éppen hogy elviselhetetlen méreteket öltött. Ugyanakkor már az iparosodással együtt járó új típusú ártalmak is jelentkeztek, melyekkel szemben a védekezés kimerült a „bűzös gyarak” külön övezetének kijelölésében, illetve azon rendészeti eszközök némileg továbbfejlesztett alkalmazásában, amelyek már a modern nagyipar megjelenése előtt elfogadottá váltak a bűzzel és „ártalmas kigőzölgésekkel” járó tevékenységek szabályozása terén. A városigazgatásnak tehát a nagy kihívást a hagyományos típusú szennyező források erőteljes visszaszorítása jelentette.

Az 1872/73. évi kolerajárvánnyal szembeni védekezés meglehetősen pontosan mutatja az akkor rendelkezésre álló eszköztár korlátait. Az egyéni védekezésre, a betegek bejelentésére és szigorú elkülönítésére, tárgyaik, közvetlen környezetük fertőtlenítésére vonatkozó rendszabályokat szigorúan érvényesítették. A járvány kialakulását és terjedését elősegítő, de pusztán rendészeti eszközökkel nem kezelhető környezeti tényezőkkel szemben viszont lényegesen kevésbé volt hatékony a fellépés. A környezetalakítástól várt járvány megelőzés talán legsúlyosabb kudarcát az jelentette, hogy a közegészség védelme legfőbb eszközének tekintett vízvezeték az adott körülmények között inkább elősegítette, mintsem gátolta a járvány kitörését. A hatalmas vízigény következtében ugyanis a hálózat bővítése lényegesen meghaladta az 1868/69-ben létesített ideiglenes vízmű kapacitását, ezért felszíni vízkivétellel nagy mennyiségű szüretlen Duna-vizet juttattak a hálózatba. Így a folyó koleravibrióval fertőzött víze pillanatok alatt eljuttathatta a kórokozót a város távoli pontjaira is. A járvány megelőzés lényegében már akkor ismert követelményeinek teljesítése – a jó csatornázás, vízellátás, a házi és utcai szemét, emberi és állati ürülék gyors eltávolítása, a forgalomba kerülő élelmiszerek hatékony felügyelete stb. – a kor legmodernebb technikájának alkalmazását és a városigazgatás olyan jellegű és mértékű aktivitását igényelte, amihez a főváros sem pénzügyi alapokkal, sem szervezettel, személyzettel nem rendelkezett. A hatóságok ezért a megelőzés feladatait is a rendészeti-adminisztratív szabályozás és felügyelet hagyományos eszközeivel próbálták megoldani. A háztulajdonosokat kötelezték az árnyékszék és a házi csatornák rendszeres napi tisztítására, fertőtlenítésére, a szemét és a trágya eltávolítására, a túlzásfoltosság elkerülésére. Mindennek ellenőrzése a kerületenként alakított „vészbizottságok” vagy járványbizottságok feladata volt, a lakosság „intelligensebb elemeiből” összeállított tagjaik házról házra járva ellenőrizték az előírások betartását. Még a fertőzés áldozatául esett egyének holmijának, lakóhelyének fertőtlenítése is saját családjuk feladata volt. Ezt csupán 1882-től intézményesítették, amikor először alkalmazott a városi hatóság minden kerületben hivatásos „desinfecteur”-öket (fertőtlenítőket). [36]

Az önálló városi közegészségügyi intézményrendszer kiépítésének első lépésére az 1850-es években került sor, ekkor választották el első ízben Pest város főorvosának tisztességét a Szent Rókus Polgári Kórház igazgatói állásától, és ekkortól működött többé-kevésbé folyamatosan az egészségügyi bizottmány. Az egyesített főváros szervezetének kialakítása során azonban nem teljesült az orvosi szakmának a Budapesti Királyi Orvosegylet által képviselt azon nyomatékos kívánsága, hogy az egészségügyi ügyosztály vezetője, az egészségügyi bizottság tagjainak pedig legalább a fele orvos legyen, valamint hogy a kerületekben is el kell választani a közegészségügyi szakszolgálatot a szegény betegek gyógyításától. ([5] 463–467. old.) A kerületi orvosok elsődleges feladata

ugyanis ez utóbbi volt, és fizetésüket úgy állapították meg, hogy annak magánpraxissal történő kiegészítését eleve számításba vették. Emellett rájuk hárultak a rendszeres, rutinszerű egészségrendészeti ellenőrzések, szemlék is, erre azonban kevés idő és energia jutott csupán. E tevékenységükben a kerületi esküdtek támogatására kellett támaszkodniuk, a tiszteletdíjas polgárok számára azonban ez nem volt vonzó. Nem csoda, ha a kolera-járvány idejétől eltekintve általában elhanyagolták ezt a feladatot. Még 1889-ben is úgy értékelték a város vezetői a meleg évszak beköszöntével fokozódó járványveszély elhárítására irányuló működésüket, hogy az óvintézkedéseket előíró hirdetések közzétételével „... úgy egészben, mint részleteiben be van fejezve mindaz, amit az előljárásságok ... a közegészségügy megóvása és a fertőző betegségek elhárítása szempontjából teljesítettek.”⁸

1879 áprilisában, amikor egyszerre öltött járványos méreteket a torokgyík, a diftéria, a himlő és a kanyaró, Kőrösi József fővárosi statisztikai hivatali igazgató sürgős előterjesztésben fordult a törvényhatósági bizottsághoz. Rámutatott, hogy a ragályos betegségek visszaszorításának legfőbb feltétele az, hogy a hatóság egyáltalán tudomást szerezzen az esetekről, és javasolta annak elrendelését, hogy a kezelőorvosok valamennyi esetet kötelezően jelentsenek be a tiszti főorvosi hivatalnak.⁹ Javaslatát sürgőssége ellenére is a szokványos bizottsági egyeztetések útjára került, és a tervezet csak több mint két év után, 1881. június 1- től valósulhatott meg. Ezt részben az magyarázza, hogy az indítvány korántsem találkozott általános egyetértéssel, egyes magánorvosok körében kifejezetten viszolygást váltott ki: egyebek között az orvosi titoktartás megsértésére és az egyéni-családi szférába történő illetéktelen hatósági beavatkozásra hivatkozva támadták.¹⁰ A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal a bejelentési kötelezettség eredményének tulajdonította, hogy a bevezetését követő tíz év során az 1872–1880-as időszakhoz képest, 46 százalékkal csökkent a fertőző betegségek okozta halálos esetek gyakorisága, miközben a nem fertőző betegségeké csak 23 százalékkal. Míg 1881/82-ig a heveny fertőző betegségben meghaltak arányszáma 32–65 tízezrelék között ingadozott, addig 1883-ban 15,32 tízezrelékre csökkent, és a következő két évben ezen a szinten maradt. A kolera- és himlőjárvánnyal súlyosított 1886. évben ez még egyszer felszökött 86,12 tízezrelékre, de meg sem közelítette az előző évtized 140 tízezrelékes maximumát. ([15] 33–36. old.)

Kőrösi előterjesztésének második pontja arra hívta fel a figyelmet, hogy „a túlnépes lakások tekintendők voltaképpen fészekhelyeiül a ragályos betegségeknek”, és hatékony lakásfelügyelet megszervezését javasolta a szobák albérlőkkel, ágyrajárókkal való „túltömésének” megakadályozására. A járványgócként szolgáló tömegszállásokról, túlnépes lakásokból kitelepítendő számúra már a kolerajárvány idején is csak a kitoloncolást tudta kilátásba helyezni a városi hatóság. A lakásviszonyokat illetően csupán a legkirívóbb, a város egészét veszélyeztető járványgóccok ellen léptek fel. Mindemellett mégiscsak itt, mindenekelőtt a pincelakások elleni rendszabályokban lelhető fel a tudatos hatósági lakáspolitikai első lépései. A közgyűlés 1873 júniusában csak a végleges lejtmerési magasságra még fel nem töltött utcákban engedélyezte pincehelyiségek lakás vagy műhely cél-

⁸ BFL IV.1409.b. (Budapest Székesfőváros Polgármesterének iratai. Elnöki ügyosztályi iratok.) 3914/1889. 14528/89. eln. sz.

⁹ Önmagában is jellemző a kerületi közegészségügyi intézményrendszer kiépültségére, hogy *Kőrösi* valamennyi bejelentést egyenesen a Városházán működő, és egyébként csekély személyzettel ellátott tiszti főorvosi hivatalhoz kívánt koncentrálni, csak így tartván lehetségesnek a gyors és összehangolt intézkedéseket.

¹⁰ BFL IV.1407.b. 2714/1874-VI. 19376/1879.

jára való felhasználását.¹¹ 1874 és 1878 között 1265 pincelakást tiltott be a városi hatóság,¹² de még egy évtizeddel később, 1888 júliusában és szeptemberében is a VII. kerületben 216 pincelakást kellett megszüntetni. (A fél évvel későbbi vizsgálat azonban azt állapította meg, hogy 149 esetben vagy egyáltalán nem hajtották végre a határozatot, vagy végrehajtották ugyan, de közben ugyanazon házban újabb közegészségi ártalmak keletkeztek.¹³)

Kőrösi indítványának erre vonatkozó pontját érdemben még csak nem is tárgyalták. Utóbb 1885-ben fogadott el szabályrendeletet a közgyűlés, amely igyekezett megteremteni a fertőzés fő gócainak tekintett túlszűfolt és pincelakások elleni fellépés kereteit. Sőt ezt megkísérelte összekötni azzal is, hogy községi adókedvezményekkel és kedvezményes telekjuttatással ösztönözzék családi házak és munkásházak építését. A lakásépítés hatósági ösztönzésének ez az első szerény kísérlete azonban olyannyira ellenszenves volt az akkori döntéshozók legtöbbje előtt, hogy a szabályrendelet kormányzati jóváhagyására hosszú éveken át nem került sor. A már-már elfeledett helyi jogszabályt csak az 1892/93. évi kolerajárvány hatására vették ismét elő, és léptették életbe egészségrendészeti vonatkozású részeit. Meg kell jegyezni, hogy a pincelakások kérdésében még ez a rendelkezés is visszalépést jelentett az 1873. évi kategorikus tiltáshoz képest, amennyiben a pincelakásokat kielégítő, tűrhető és veszélyes kategóriákba sorolta. [6]

Az 1892–1893. évi utolsó nagy kolerajárvány idején a városigazgatás reakciójának jellege lényegesen különbözött a húsz évvel korábbitól. A városi hatóság immár legsajátabb feladatának tekintette nemcsak az akut veszélyelhárítást, hanem a megelőzés környezeti és technikai feltételeinek kiépítését is, vállalva jelentős költségeit. Budapesten az 1890 és 1900 közötti évtizedben épült ki az a közegészségügyi infrastruktúra, ami a járvány megelőzést valóban hatékonyra tette, egyben az ehhez szükséges higiéniai igények felkeltését szolgálta, és kielégítésük lehetőségét a városlakók jelentős részének biztosította. ([35] 206–224. old.)

A kolerajárvány adott végső lökést ahhoz, hogy megépüljön a nagy vízmű Káposztásmegyeren, amellyel már a teljes tömören beépült városterületet el tudták látni jó minőségű, természetes úton szűrt vízzel. 1891-ben megkezdődött és mintegy másfél évtizedet vett igénybe a pesti oldal főgyűjtőcsatorna-hálózatának kiépítése, amely a környezetet kímélő módon biztosította a szennyvíz eltávolítását a sűrűn beépült városterület-ről úgy, hogy mechanikai tisztítás után a város alatt, kerüljön a folyóba. 1897-től öt vásárcsarnok megnyitásával lényegesen átalakultak az élelmiszer-beszerzés körülményei, és először adódott lehetőség a közegészségügyi szempontból kényes árucikkek valóban hatékony élelmiszer-rendészeti ellenőrzésére. Ezek az évek hozták meg a köztisztaságügy modernizálását is. 1894-ben létrehozták a köztisztasági hivatalt, amely a közterületek folyamatos tisztántartásáról gondoskodott; 1893-ban pedig a házi szemét begyűjtésére és saját „szemétvasútján” történő elfuvarozására a híres Cséry-féle vállalkozás kapott concessziót.

Az 1886. évi kolerajárvány után, 1887-ben hozták létre a főváros bakteriológiai intézetét, amelynek egyik legfőbb feladata az ivóvíz rendszeres vizsgálata volt. Az 1892. évi járvány nyomán gőzfertőtlenítésre berendezett fertőtlenítő intézetet állítottak fel. Ekkorra

¹¹ BFL IV.1302. (Pest város Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei.) 22997/1873. (június 4.)

¹² BFL IV.1407.b . 2714/1874-VI. 19316/1879. A közegészségügyi bizottmány albizottmányának jelentése .1879 július

¹³ BFL IV.1409.b. 3914/1889. 18872/89. eln. sz.

már viszonylag hatékonyan működött a fertőző betegek elkülönítésének rendszere is. Az 1892–1893. évi járvány során kifejtett hatósági tevékenység tapasztalatai nyomán ítélte a kormányzat halaszthatatlannak a kerületi előljáróságok reformját, azok tagolt szakhivatallá szervezését, és a kerületekben addig egymástól függetlenül működő szaktisztviselőknek az előjáró alá rendelését. Ekkor került sor a kerületek önálló tisztiorvosi szolgáltatának megszervezésére, különválasztva a szegény betegek gyógyításával foglalkozó kerületi orvosi szolgálattól. A tisztiorvosoknak megtiltották a praktizálást, kizárólag a közegészségügyi szolgálattal foglalkozhattak. Melléjük „középkáderként” egészségőri állásokat is szerveztek.

A közegészségügyi alpinfrastruktúra kiépítése az 1890-es években Budapesten a városigazgatás funkcióváltásának – a reaktív-szabályozó jellegű városigazgatásról a beavatkozó és szolgáltató városigazgatásra való áttérésnek – azon átmeneti szakaszát jelzi, amikor még a hagyományos rendszeti igazgatásban gyökerező, abból kinőtt funkciók álltak előtérben, teljesítésük azonban már csak erősen differenciált igazgatási szervezet által irányított, nagyüzemi módon megszervezett szolgáltatások útján történhetett. Arra, hogy a közegészségügyi reform miért ekkor jutott el ebbe a szakaszba, akkor kapunk magyarázatot, ha szemügyre vesszük a fővárosi közegészségügyi beruházásokat.

3. tábla

Budapest Székesfőváros közegészségügyi beruházásai, 1876–1910

Közegészségügyi beruházás	1876–1880.	1881–1885.	1886–1890.	1891–1895.	1896–1900.	1901–1905.	1906–1910.
	években						
Vízellátás							
korona	1 969 144	5 734 814	2 870 358	8 192 688	11 861 087	7 132 946	3 697 698
százalék	14,4	18,3	14,0	16,8	13,2	13,9	3,8
Csatornázás							
korona	1 543 108	1 067 066	1 144 096	5 283 472	4 418 382	3 072 390	2 679 572
százalék	11,3	3,4	5,6	10,8	4,9	6,0	2,8
Kórházak							
korona	53 824	2 932 082	133 116	1 678 734	3 620 031	735 478	1 416 753
százalék	0,4	9,4	0,6	3,4	4,0	1,4	1,5
Egyéb egészségügyi beruházások							
korona	262 254	287 258	252 636	1 615 176	460 693	1 313 274	2 619 510
százalék	1,9	0,9	1,2	3,3	0,5	2,6	2,7
Együtt							
korona	3 808 815	10 017 630	4 400 206	16 770 070	20 360 193	12 254 088	10 413 533
százalék	27,9	32,0	21,5	34,4	22,6	23,9	10,7
Összesen beruházás (korona)	13 637 544	31 304 832	20 484 000	48 777 386	89 974 582	51 206 070	97 192 765

Megjegyzés. A főváros évenkénti zárszámadásai alapján, felhasználva [33] (338–342. old. 19. tábla.) A vízvezetési és csatornázási kiadások ide számítása megfelel a korabeli csoportosításnak. E beruházások döntési folyamatainak vizsgálata is azt igazolja, hogy ezeket mindenképp közegészségügyi beruházásként kezelték, amihez szinte csak járulékosan kapcsolódtak egyéb szempontok (például az ipar vízigénye, városépítés, kényelem).

A vizsgált 35 év alatt több mint 78 millió koronát fordítottak közegészségügyi beruházásokra, ami a főváros összes beruházásainak mintegy 22 százalékát jelentette. Ennek

az összegnek közel felét 1890 és 1900 között költötték el. Ezen évtized beruházásainak több mint 68 százalékát fedezték kölcsönből. Ez az arány a vízvezetéki beruházásoknál közel 96, a csatornázásnál 84, a szűkebb értelemben vett egészségügyi beruházásainál 69 százalék. 1890 és 1900 között összességében a közegészségügyi infrastruktúra kiépítésének forrása 87,64 százalékban kölcsön volt, és ez az arány a jelentős részben szintén egészségügyi indíttatású közlelmzési beruházások ide számításával még növekedne.

A városigazgatás funkcióváltása tehát csakis új pénzügyi politikával, tömeges adósságvállalással szoros összefüggésben bontakozhatott ki, mivel a rendszeres bevételi források az új technikai és szociális infrastruktúra kiépítésére nem nyújtottak fedezetet. Ez e korban lényegében valamennyi nagyvárosban így volt. Az az időpont, amikor az egyes városok, korábbi tartózkodásukat feladva, belevágtak az adósságesinálásba, jelzi, hogy a város életében megjelenő új típusú konfliktusok mikor követelték meg a közhatalóság új típusú beavatkozását. Az összefüggés azonban fordítva is igaz: addig egyetlen város sem vállalkozhatott jelentős infrastrukturális beruházásokra, a közművek városi kezelésbe vételére, ameddig a bankrendszer és a tőkepiac fejlettsége nem teremtette meg a szükséges hitelgény zökkenőmentes kielégítésének feltételeit. Ahhoz, hogy a gyümölcsöző elhelyezkedést kereső tőkék a városokban felismerjék a biztos és elsőrendű adósságot, az kellett, hogy a városok rendszeres jövedelemforrásai, gazdálkodásuk szervezettsége elérje azt a szintet, ami a befektetők bizalmát megalapozhatta. Budapest esetében e feltételek nagyjából 1890-re teremtődtek meg, a város ekkor tért rá a nagy volumenű beruházási kölcsönök felvételének politikájára. [35]

A századforduló dekonjunktúrája 1898-tól a főváros beruházási tevékenységének jelentős visszaesését hozta, és újabb ugrásszerű növekedés csak 1910-től figyelhető meg, amikor a főváros háztartásának konszolidálását követően lehetővé vált további hosszú lejáratú kölcsönök felvétele. Ez már *Bárczy István* polgármester 1909-ben elfogadott beruházási programja jegyében történt, amely tekintélyes összeget, 30 millió koronát irányzott elő egészségügyi célokra. Ennek legnagyobb részét a Rókus kórház (amelynek kiépítését már a városegyesítés előtt tervbe vette Pest város vezetése) kiváltó új kórházak építésére, illetve a meglévő közkórházak bővítésére, rekonstrukciójára szánták. A beruházási program végrehajtása során azonban az egészségügy igencsak háttérbe szorult: az eredeti elképzelés szerint a felveendő kölcsönöknek mintegy tizedrésze szolgált volna kórházi célokra, ténylegesen 1908 és 1913 között a beruházásoknak kevesebb, mint 2 százaléka. ([35] VIII. tábla.)

A szűkebb értelemben vett egészségügy, azaz az egyén gyógyító–megelőző ellátását szolgáló kapacitások részesedése a beruházásokból a vizsgált korszak egészében meglehetősen szerény, eltekintve két nagyobb kórházépítéstől. Az egyesülő főváros két közkórházzal rendelkezett. A Rókus fiókkórházával együtt körülbelül 1200, a budai Szent János kórház a városegyesítés után fiókkórházként hozzácsatolt óbudai kórodával együtt mintegy 300 beteget tudott befogadni. Közvetlenül az egyesítés után három új, egyenként 600 ágyas kórház sürgős építésére születtek tervek,¹⁴ de több mint egy évtizedet kellett várni arra, hogy ezek közül egy, a későbbi Szent István Kórház 1885-ben elkészüljön. Az 1890-es évek beruházási ciklusának eredménye volt az Új Szent János Kórház és a Szent Margit Kórház, a pesti oldalon pedig fertőző betegek elkülönítésére létesített Szent László

¹⁴ BFL IV. 1407.b. 2714/1874-VI.

ló Kórház és a Szent Gellért járványkórház. A Bárczy-korszak nagyszabású fejlesztési tervei jórészt papíron maradtak.

A közkórházak a városegyesítés után még jó ideig a modern gyógyító feladatok mellett (a Rókus a klinikák nagyarányú kiépülése előtt az egyetem fő oktató kórháza is volt) a hagyományos „karantén” és „szegényápolda” funkciókat is ellátták. Elsősorban azok kerültek ide, akiknek családi és lakáskörülményei nem tették lehetővé az otthoni ápolást. 1882-ben a Rókusban megfordult felnőtt betegeknek kevesebb, mint egyötöde élt házaságban. A 20 000 ápoltnak több mint a fele hét foglalkozást képviselt: napszámos 4285 fő, cseléd 2780 fő, cipész 889, kéjő 665, kocsis 518, szabó 500, asztalos 455 fő volt. ([1] 92–97. old.) A közkórházak e sajátos társadalmi jellege csak lassan változott. Erre a jelentős változására utal a kórházi születések és halálozások első világháború előtti arányának szembetűnő növekedése. 1906-ban az intézeti születések aránya 18,7, 1912-ben 27,8 százalék volt, de igazán nagy áttörést ezen a téren a háború és az azt követő évek hoztak. A halálozásokat illetően külön kimutatták a közkórházban meghaltak arányát is, ez 1906-ban 34,4, 1912-ben már 40,3 százalék volt. ([24] 553–560. old.)

A városigazgatás az 1890-es évek gazdasági konjunktúráját kihasználó nagyberuházásaival az addig felgyülemlett legfőbb közegészségügyi feladatokat – a hagyományos jellegű környezetszennyezés erőteljes visszaszorítását, a jó minőségű és megfelelő mennyiségű víz biztosítását – sikeresen oldotta meg. Ezzel elhárította a periodikusan visszatérő nagy tömegpusztító járványok megismétlődésének veszélyét. Ugyanakkor a halandósági statisztika adatai már korábban sem igazolták az e célokra történő egyoldalú koncentrációt. A századforduló új körülményei napirendre tűzték a város működőképességét szolgáló infrastruktúra fejlesztése mellett az egészségügyi politika szociálhigiéniai szempontokkal való kiegészítésének követelményét. Azaz azon tényezők feltárását és lehető kiküszöbölését az egyes városlakók életkörülményeiben, amelyek a népbetegségek legfőbb okozóinak tekinthetők. Bárczy polgármester és a körülötte tömörülő szociálreformerek ilyen irányú elkötelezettsége nem is hiányzott, programjuk a modern jóléti állam kialakítását célzó elgondolásokat tartalmazta. E korszakban mégsem figyelhető meg jelentős elmozdulás ebben az irányban. Nagyvonalú elgondolások és viszonylag szerény gyakorlati lépések a jellemzők az egészségügyi politika egészére is.

Az egyik olyan terület, amely erőteljesen igényelte volna a városigazgatás új típusú aktivitását, a tüdőbeteg-gondozás volt. A gümőkór-halandóság csökkenése a századfordulón megtorpant. Amikor a millenniumi közegészségügyi kongresszus felhívása nyomán egy 1898-ban kiadott belügyminiszteri rendelet kormányzati szintre emelte a tüdővész elleni küzdelmet, a főváros tanácsa is számba vette ebből eredő feladatait. A korábbihoz képest minőségileg új teendőt nem állapított meg, elsősorban az adminisztratív lakásfelügyelet megerősítését, a menhelyek és szükséglakások, valamint a népkonyhák számának szaporítását, valamint a köztisztasági szabályok szigorú betartatását, közterületen a köpködés eltiltását tartotta szükségesnek. ([4] 308–317. old.) A Szegénysorsú Tüdőbetegek Szanatórium Egyesülete által építtetett Erzsébet Szanatórium céljára telket adott a város, és a Bárczy-korszakban megkezdődött a Szent János Kórház mögött egy tüdőbeteg-kórház előkészítése. (Ez elsősorban, az előrehaladott tüdőbetegek által lefoglalt közkórházi ágyak felszabadítását szolgálta.) Az ambuláns és a megelőző gondozás terén változatlan maradt a városigazgatás passzivitása. Az első tüdőbeteg-gondozó intézetet a fővárosban 1907-ben a Belügyminisztérium az állami költségvetésből létesítette. [37]

1901 után megállt a csecsemőhalandóság gyors és többé-kevésbé egyenletes javulása is. Az ezer éveszülöttre jutó egyéves életkoron aluli halálozások száma 1901-ben 147-re, az 1870-es évek derekán tapasztalható szintnek mintegy a felére csökkent, ettől kezdve azonban folyamatosan 140-160 körül ingadozott. [32] Természetesen ezen adatoknál is szélsőséges eltérések vannak: 1910-ben a Nagykörúton belüli területen csupán 7 százalék körüli, azaz a városi átlagnak alig fele volt a csecsemőhalandóság, addig a pesti oldal külterkén 16,3 százalékot, ezen belül az V. kerületi külterken 25 százalékot ért el. ([22] 204. old.) Noha annak a polgármester környezetében megfogalmazódott programnak, amely Budapestet a modern szociálpolitikai reformok „laboratóriumává” kívánta tenni, lényeges eleme volt a hatóságilag szervezett anya- és csecsemővédelem kiépítése, ennek érdekében gyakorlati lépések alig történtek. A főváros ugyan a világháború előtti években együttműködést alakított ki az ezzel foglalkozó egyesületekkel, és 1913-ban bérelt épületben 80 ágyas szülőtthont létesített, de a csecsemőhalandóság leküzdésére alkalmas városi intézményhálózat tervei a döntési fórumok közelébe sem jutottak. ([23], [34] I. köt. 26. old.)

A tisztálkodási lehetőségek biztosítása terén a vízvezetékrendszer kiépítésén és működtetésén túlmenő teendői is lettek volna a fővárosnak. Hiába állt ugyanis rendelkezésre a kellő mennyiségű és minőségű víz, a tisztálkodási és vízhasználati szokásokat a lakás-körülmények is nagymértékben befolyásolták. Egy 954 elemi iskolai tanulóra kiterjedő adatfelvétel azt a megdöbbentő eredményt hozta, hogy közülük 303-nak (31,7%) egy hónapnál is ritkábban volt alkalma megfürödni, sőt, közülük 148 arról számolt be, hogy tényleg egyáltalán nem fürdött. A vizsgálatba bevont tanulóknak 70 százaléka szoba-konyhás vagy még rosszabbul felszerelt lakásban lakott, és minden második ilyen lakásban a családtagokon kívül rokon, albérlő vagy ágyrajáró is volt. Ezekben a lakásokban a gyermekeknek csupán ötödrésze adott számot legalább heti egyszeri fürdésről, ötödrészüket kéthetenként, ötödrészüket havonta fürdött, a fennmaradó kétötöd rész viszont ennél is ritkábban. Míg a viszonylag jómódú környéken lévő V. kerület Szent István téri iskolába járók kétharmada legalább hetenként megfürdött, az I., III., VI. és X. kerületekben mindössze 9-27 százalék ez az arány. ([27] 595–606. old.) Mivel a felmérésben nagyjából külső kerületi iskolák tanulói vettek részt, a fürdőszobás lakásban élők aránya a városi átlagnál lényegesen rosszabb volt, nem érte el az 5 százalékot, miközben a lakosságnak mintegy negyedrésze 1911-ben már fürdőszobás lakásban lakott. ([30] 600. old.) *Weinberger Miksának*, az Általános Munkás Betegsegélyező Pénztár orvosának 1905. évi számítása szerint a budapesti népfürdők (amelyek közül csak egyet tartott fenn a főváros) hetenként tízezer ember fürdését biztosíthatták, miközben több mint 600 ezren éltek fürdőszoba nélküli lakásokban. [39] A főként idegenforgalmi célú gyógyfürdők építése ezt a gondot nem oldhatta meg, olcsó népfürdők, iskolai fürdők hálózatának kiépítésére viszont nem szánt pénzt a városvezetés.

Miközben a Bárczy-féle várospolitikai néhány év alatt több, igen nagy anyagi erők mozgósítását igénylő területen – lakás- és iskolaépítés, a Népszálló felépítése – látványos eredményekkel dicsekedhetett, talán kevésbé érthető az egészségügy ilyen mértékű háttérbe szorulása a beruházási programban. Figyelembe kell azonban venni, hogy a városi adminisztráció kulcspozícióit elfoglaló társadalomreformeri elhivatottságú csoport csak a régi összetételű, vagyoni előjogokat biztosító választójog alapján összeállott közgyűlés támogatásával vagy legalább jóindulatú semlegessége mellett vihette keresztül bármely

elképzelését. A kölcsönökre alapozott beruházási politika a közgyűlés vezető rétegének azt jelentette, hogy a városigazgatás a társadalmi feszültségek csillapítását és a város közállapotainak javítását az ő további anyagi megterhelése nélkül oldja meg. Így jelentős eredmények csak azokon a területeken születhettek, amelyeket kölcsönből lehetett finanszírozni, miközben az állandó költségvetési bevételek felhasználása terén nemigen bővült a mozgástér. Ezzel magyarázható, hogy például egy mai szemmel is korszerűnek mondható iskolaorvosi hálózat kialakításának a tisztii főorvosi hivatal által kidolgozott, nem túlságosan nagy összeget igénylő terve végül még a közgyűlés elé sem került, hiszen arra csakis a rendszeres bevételek között kellett volna forrást találni. [2] A kölcsönök felhasználását pedig egyrészt a törlesztés fedezetének megteremtése (ezt elsősorban a jövedelmező közüzemek közszékesítése szolgálta), másrészt – elsősorban a „lakásfronton” – a nyílt társadalmi robbanással fenyegető válsághelyzetek enyhítésének követelménye határozta meg. [35]

A közegészségügy helyzete társadalmi robbanással nem fenyegetett, hiányosságaitól az alpinfrastruktúra kiépülése után az elitrétegek többé nem szenvedtek, így fejlesztése sem a városi háztartásnak, sem a közgyűlést uraló érdekcsoportoknak különösebb érdeke nem volt, így óhatatlanul a rövidebbet húzta.

Azt, hogy a lakosság egészségi állapotának a halandóság csökkenésében tükröződő javulásában végül is mekkora részt tulajdoníthatunk a városigazgatás erőfeszítéseinek, igen nehéz megállapítani. Az összefüggés a fertőzött víz és élelmiszer által terjesztett betegségek esetében tűnik a leginkább egyértelműnek. A tüdővész-halandóság erőteljes javulása ugyanakkor arra az időszakra esik, amikor a városigazgatás figyelme még alig terjedt ki erre a problémára.

Az utóbbi két évtized ilyen tárgyú kutatásaira igen nagy hatást gyakorolt *Th. McKeown* munkássága, aki a halálteki statisztikák felől közelítve kísérelte meg számszerűsíteni Anglia és Wales halandóságának XIX. századi csökkenésében szerepet játszó tényezők hozzájárulását. Véleménye szerint a javulás közel negyedrészen a városi közegészségügyi infrastruktúra, mindenekelőtt a vízvezeték- és csatornarendszerek kiépülésének volt köszönhető, negyedrészen biológiai okai voltak (egyes kórokozók virulenciájának megváltozása), közel felerészben pedig a jobb táplálkozásnak és a szervezet ebből eredő nagyobb ellenállóképességének tulajdonítható, míg az orvostudomány és az egészségügyi ellátás fejlődésének szerepét igen csekélynek értékelte. McKeown módszerét és következtetéseit éles bírálatok érték. Egyebek között arra is rámutattak, hogy McKeown az egészségügy fejlődésének fogalmát túlságosan a tudományos felfedezésekre és a klinikai gyakorlatra szűkítette, miközben a betegek tömegeit otthonukban felkereső háziorvosoknak és a hatósági orvosoknak a higiéniai körülmények javítására irányuló mindennapi erőfeszítéseit a kellenél jóval kevesebb figyelemre méltatta. Vagyis a szűkebb értelemben vett egészségügynek éppen azt az összetevőjét hagyta figyelmen kívül, amelyben a városigazgatásnak rendkívül fontos szerepe volt. A halandóság csökkenésének okozati mechanizmusa és ezáltal a városok szerepe a folyamatban változatlanul nyitott kérdésnek számít. [20], [40], [41] A válaszhoz minden bizonnyal a közegészségügyi viszonyok valamilyen, az egyes betegségek alakulását, egy-egy korcsoport vagy lakóközösség halálteki viszonyait részleteiben is feltáró, egyben azt a közegészségügyi reform helyi megvalósulásának részletes bemutatásával összekapcsoló vizsgálatok vihetnek közelebb.

IRODALOM

- [1] Budapest Főváros „Szent Rókus” Közkórházának Évkönyve az 1874–1882. évről. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest. 1885. 312 old.
- [2] Előterjesztés és javaslat a székesfőváros elemi iskoláiban életbeléptetendő iskolaorvosi intézmény tárgyában. Budapest. Én. (1909) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest. Gyűjtemény, Bq 371/62
- [3] *Evans, R. J.*: Death in Hamburg. Society and politics in the cholera years 1830–1910. Penguin Books Edition. London. 1990. 673 old.
- [4] *Feleki Sándor*: Budapest egészségügye érdekében alkotott rendeletek és határozatok. Budapest. 1904. 542 old.
- [5] *Gárdonyi Albert*: A főváros egyesítésére vonatkozó okmányok gyűjteménye. Székesfővárosi Házinyomda. Budapest. 1913.
- [6] *Gerlőczy Károly*: Előterjesztés a budapesti lakásviszonyok rendezése tárgyában. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest. 1893.
- [7] *Halász Géza*: A Buda-Pesten uralgott járványos betegségek történelme, különös tekintettel a choleraára. *Megjelent*: Budapest és környéke természetrajzi, orvosi és közművelődési leírása. Szerk.: *Gerlőczy Gyula – Dulácska Géza*. Budapest. 1879. II. rész. 63–64. old.
- [8] *Katus László*: Budapest népesség-növekedésének forrásai a 19. században. *Megjelent*: Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára. Szerk.: *Somogyi Éva*. Budapest. 1991. 20–33. old.
- [9] *Kearns, G. – Lee, R. W. – Rogers, J.*: Politikai és gazdasági tényezők kölcsönhatása a városi közegészségügy fejlődésében. *Megjelent*: A modern város történeti dilemmái. Szerk.: *Gyáni Gábor*. Debrecen. 1995. 127–157. old.
- [10] *Kőrösi József*: Pest város halandósága 1872 és 1873-ban és annak okai. Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 11. Ráth. Budapest. 1876. VI, 168 old.
- [11] *Kőrösi József*: Budapest halandósága 1874 és 1875-ben és annak okai. Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 14. Ráth. Budapest. 1877. 155 old.
- [12] *Kőrösi József*: A fővárosi halandóság kérdéséhez. Önvédelem és felvilágosítás. Ráth. Budapest. 1879. 24 old.
- [13] *Kőrösi József*: Budapest Főváros halandósága az 1876–1881-diki években és annak okai. Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 18. Ráth. Budapest. 1885. 330 old.
- [14] *Kőrösi József*: Budapest Főváros halandósága az 1882–1885-diki években és annak okai. Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 22. Grill. Budapest. 1888. X, 168 old.
- [15] *Kőrösi József*: A hevenyfertőző betegedések statisztikája az 1881–1891-iki évekről. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 19. Grill. Budapest. 1894. VII, 141 old.
- [16] *Kőrösi József*: Budapest Székes Főváros halandósága az 1886–1890-diki években és annak okai. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 26. Grill. Budapest. 1898. VII, 131, 208 old.
- [17] *Kőrösi József*: Budapest Székesfőváros halandósága az 1891–1895-diki években és annak okai. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 31. Grill. Budapest. 1901. VIII, 216 old.
- [18] *Kőrösi József*: Budapest Székesfőváros halandósága az 1896–1900-diki években és annak okai. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 35. Grill–Pesti könyvnyomda. Budapest. 1904. VIII, 206 old.
- [19] *Kőrösi József*: Budapest Székesfőváros halandósága az 1901–1905. években és annak okai. I–V. füzet. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 36. Grill. Budapest. 1902–1906.
- [20] *Luckin, B. – Mooney, G.*: Urban history and historical epidemiology: the case of London, 1860–1920. *Megjelent*: Urban History, Vol. 24. pt. 2. (1997.) 37–55. old.
- [21] *Mádai Lajos*: A lakosság egészségi állapota Budapesten 1873–1882. *Statisztikai Szemle*. 1973. évi 7. sz. 742–752., 8–9. sz. 880–895. old.
- [22] *Madzsar József*: A meddő Budapest. *Megjelent*: Madzsar József válogatott írásai. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1967. 187–205. old.
- [23] *Melinz, G. – Zimmermann, S.*: Gyermek- és ifjúságvédelem Budapesten és Bécsben a dualizmus korában. *Megjelent*: Gyermekorsók és gyermekvédelem Budapesten a Monarchia idején. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiállítása. Budapest. 1996. 9–28. old.
- [24] *Melly József*: A kórházkultúra fejlődése és a hospitalizáció jelentősége Budapesten. *Városi Szemle*. 1934. évi 3. sz. 324–347. és 4. sz. 549–569. old.
- [25] *Melly József*: A járványos betegségek viselkedése a székesfővárosban 1874-től 1927-ig. *Városi Szemle*. 1929. évi 15. sz. 1063–1105. old.
- [26] *Parasin József*: Budapest tuberkulózis-halandóságának magatartása. (Első közlemény) *Városi Szemle*. 1927. évi 13. sz. 765–787. old.
- [27] *Pataki Béla*: Adatok az iskolás gyermekek fürdéséhez. Társadalmi Múzeum Értesítője. 1911. évi 6. sz. 593–622. old.
- [28] *Pikler J. Gyula*: Budapest halandósága 1906-ban. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 40. Budapest. 1908. 112 old.
- [29] *Pikler J. Gyula*: Budapest halandósága 1907-ben. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 44. Budapest. 1909. 122 old.
- [30] *Pikler J. Gyula*: Az 1911. évi budapesti lakásszámlálás főbb eredményei. *Városi Szemle*. 1911. 577–609., 687–714., 849–898. old.
- [31] *Pikler J. Gyula*: A népesség. *Megjelent*: A negyven éves Budapest. A *Városi Szemle* jubiláris száma. Budapest. 1913. 33–144. old.
- [32] *Pikler J. Gyula*: Budapest halandósága 1908-ban és 1909-ben. (Az 1910–1913. évi fűzetekkel.) Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 51. Budapest. 1916. 126 old.
- [33] *Rácz Gyula*: A pénzügyek. *Megjelent*: A negyven éves Budapest. A *Városi Szemle* jubiláris száma. Budapest. 1913. 232–377. old.

- [34] *Schuler Dezső*: Hatósági és társadalmi embervédelem Budapesten. Első köt. Budapest. Én. (1936.) (Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleményei 78. k. 4. sz.); Második köt. Budapest. Én. (90. k. 1. sz.)
- [35] *Sipos András*: Várospolitika és városigazgatás Budapesten. Budapest Főváros Levéltára. Várostörténeti Tanulmányok. Budapest. 1996. 276 old.
- [36] *Sipos András*: A kolerajárvány, és ahogy a város válaszol. *Megjelent*. A város arcai. Az egyesített főváros. Szerk.: *Gyáni Gábor*. Budapest. 1998. 111–138. old.
- [37] *Tauszk Ferenc*: Tíz év a tüdővész elleni küzdelemből. Budapest. 1908. 445 old.
- [38] Budapest félszázados fejlődése 1873–1923. Szerk.: *Thirring Gusztáv*. Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleményei 53. Budapest. 1923.
- [39] *Tihanyi Mór*: Népfürdők létesítése. Budapest Székesfőváros gyógyforrásainak felhasználásáról. *Orvosi Hetilap*. 1905. 26. sz. 466–467. old.
- [40] *Vögele, J.*: Die Entwicklung der (Gross)städtischen Gesundheitsverhältnisse in der Epoche der Demographischen und Epidemiologischen Übergangs. *Megjelent*: Stadt und Gesundheit. Zum Wandel von „Volksundheit“ und kommunaler Gesundheitspolitik im 19. und frühen 20. Jahrhundert. Szerk.: *J. Reulecke* und *A. Gräfin zu Castell Rüdtenhausen*. Fritz Steiner Verlag. Stuttgart. 1991.
- [41] *Woods, R.*: Public health and public hygiene: the urban environment in the late nineteenth and early twentieth centuries. *Megjelent*: *Schofield, R. – Reher, D. – Bideau, A.*: The decline of mortality in Europe. Clarendon Press. Oxford. 1991. 233–247. old.

TÁRGYSZÓ: Halálozás. Halálok. Városigazgatás. Budapest. Történeti statisztika.

SUMMARY

The author shows the role of the complex system of urban society, economy and policy in the formation of the public health relations and in the system of institutions of the city management at the time of the unification of the Hungarian capital in 1873.

In his analysis the author relies mainly upon the contemporary mortality reports and tables prepared by the founder-director of the Municipal Statistical Office József Körösi. On the basis of the contemporary archival sources the author points out the direct contacts between statistical work and urban public administration institutions (of health and medical officer).

The author draws attention to the fact that it is difficult to determine the role of the city management in the improvement of the population's state of health reflecting in the decrease of mortality rates.

SZEMLE

AZ ADATVÉDELMI BIZTOS 1997. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSI BESZÁMOLÓJÁRÓL

Az országgyűlési biztosok ez évi országgyűlési beszámolóí között sor került az adatvédelmi biztos sorrendben második, az előzőnél alaposabb, terjedelmesebb beszámolójára. A beszámolókat a *Magyar Közlöny* is rendszeresen közzéteszi. (Az adatvédelmi biztos 1995–1996. évi országgyűlési beszámolójának ismertetését lásd a *Statisztikai Szemle* 1997. évi 12. számában az 1065–1067. oldalon.) Az átgondoltan szerkesztett, tematikusan csoportosított beszámolót melléklet (válogatás az adatvédelmi biztos ajánlásaiából és közleményeiből) és függelék (különböző fontosnak tartott tájékoztató anyagok gyűjteménye) egészíti ki.

A rövid bevezető után a beszámoló hét részre tagolódik, amelyeket a statisztikai tevékenységről szóló részt kiemelve ismertetünk.

A bevezető részt a következő megállapítással kezdi: „A 80-as évtized fordulóján a közbeszéd (és a közírás) ... nagymértékben a szabadságjogok nyelvén fejezi ki magát. A társadalom mára elfordulni látszik korábbi eszményeitől.” A szerző tehát megállapítja, hogy a rendszerváltozás éveinek eufóriás hangulata eltűnt, ugyanakkor megjegyzi, hogy bár kevesebbet beszélünk a szabadságról, de egyre többet értünk meg belőle. Figyelemre méltónak tartja, hogy lassan, de biztosan eltűnik a félelemérzet a magyar társadalomból. Ez azt is jelzi, hogy „A névtelenül vagy álnéven küldött bejelentések ügyfélforgalmunk fél százalékát sem érik el. Ha arra kérem a panaszost, hogy a vizsgálat eredményessége érdekében felfedhessem személyazonosságát a mégoly nagyhatalmú hivattal szemben is, alig-alig találkozom félelemmel. Az élethelyzetek sokszor nyomasztók, de már nem nyomasztó a félelem.”

Az első rész rövid áttekintést ad az 1997. év főbb folyamatairól, mintegy összefoglalva az adatvédelmi biztos irodájának munkáját. Megállapítja, hogy az iroda kétszer annyi vizsgálatot folytatott, mint 1996-ban, és az iratforgalom is ezt meghaladó mértékben emelkedett. Az előző beszámolóval meg-

egyezően tovább ostromozza a „hivatali csőlátást”, azaz azt, hogy a magyar közigazgatásban a legszűkebb szakmai vagy ágazati érdekek olykor ésszerűtlen cselekményeket eredményeznek (példaként hozza fel azt az esetet, amikor a drogbetegeket nyilvántartását a rendőrség a célhoz kötöttség vizsgálata nélkül „mechanikusan” átvéve használja). Már itt szól az általa „újcentralizmusnak” nevezett jelenségről, melyben a közigazgatás elkülönült érdekei jelennek meg. (Ezt a gondolatot részletesen később fejtjük ki, mivel ez az észrevétel a Központi Statisztikai Hivatalt is érinti.)

A második részben a magyar adatvédelmi jogot nemzetközi térbe helyezi, és szól a továbbfejlesztés szükségességéről. Megállapítja, hogy a magyar adatvédelmi törvény e jogi dokumentumok legmodernebb generációját képviseli. Szól az Európa Tanács adatvédelmi egyezményéről, amelyet a magyar Országgyűlés ratifikált, de még nem hirdetett ki. Szerinte a kihirdetés azért késik, mert a hazai jogalkotók az ún. szektorális adatvédelmi törvények mind teljesebb elfogadására várnak (mivel az adatvédelmi törvény ún. kerettörvény, ezért az egyes részterületek szabályozása külön törvények feladata, ilyen törvény például a statisztikai törvény). A beszámoló megállapítja, hogy Magyarországon a szektorális törvények száma – és valószínűleg színvonala is – eléri az európai átlagot, így nem indokolt a már ratifikált adatvédelmi egyezmény kihirdetésével várni. Ebben a részben szól arról is, hogy az Európai Unió elfogadott adatvédelmi irányelveit a tagországoknak 1998. október 24-ig törvénybe kell iktatniuk, így az Európai Unióban teljesen egységes lesz ennek a kérdésnek a kezelése. Az adatvédelmi biztos véleménye szerint Magyarországnak nem kell félnie a csatlakozástól, mert adatvédelmi szempontból a magyar jogi környezet teljesen „EU-harmonizált”. Itt szól azonban az egyik legfőbb hiányosságról: a magyar adatvédelmi törvény nem tesz különbséget az „adatkezelő” és „adatfeldolgozó” kö-

zött (például a közigazgatási szerv adatállományát – a hatékonyabb munka érdekében – külső szerv dolgozza fel). A jogi szabályozásnak ilyen esetben tisztázni kell az „adatkezelő”, illetve az „adatfeldolgozó” jogviszonyát. Ebben a részben a szerző javaslatot tesz az adatvédelem közigazgatási, szervezeti továbbfejlesztésére. Több lehetséges megoldás közül az adatvédelmi biztos azt tartja a legmegfelelőbbnek, hogy minden központi közigazgatási szerv nevezzen ki információs jogi ágazati felelőst, aki kis létszámú hivatalával kezelje az ágazat e témát érintő problémáit (ez a javaslat értelemszerűen a Központi Statisztikai Hivatalra is vonatkozik).

A harmadik rész az adatvédelmi biztos iroda tevékenységének főbb adatait ismerteti. Az előző beszámolóhoz hasonló szerkezetben közli az adatokat, és itt már 1995. második félévi, 1996. és 1997. évi adatok szerepelnek. Ez a rész sok színes grafikont tartalmaz, részletesen, több oldalról bemutatva az adatvédelmi biztos tevékenységét. Néhány jellegzetes adat 1997-ből: a beérkezett ügyek 62 százaléka panasz, 11 százaléka jogszabály-veleményezés, 27 százaléka egyéb ügy volt. Továbbra is jellemző, hogy kicsi az információs szabadsággal (a közérdekű adatok megkérésével) kapcsolatos ügyek aránya (9,7%) az adatvédelmet érintő ügyek 72 százalékos arányával szemben. A panaszok 29 százaléka jogos, 19 százaléka részben jogos volt. A panaszt tevők 58 százaléka természetes személy volt.

A beszámoló legerjedelmesebb része a negyedik fejezet, mely több különböző részre oszlik. Az „A” jelű alfejezet a személyes adatokkal (adatvédelemmel) kapcsolatos vizsgálatokat ismerteti. Külön tárgyalja a nagy állami (önkormányzati) adatkezelőket – a rendőrséget, a nemzetbiztonsági szolgálatot, a honvédséget, a bíróságokat, az önkormányzatokat, az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatalt (APEH), a Társadalombiztosítást és a Központi Statisztikai Hivatalt – érintő vizsgálatokat. A beszámoló több olyan vizsgálatot ismerteti, amelyeket a sajtóból is ismerhetünk. Itt a Központi Statisztikai Hivatalra vonatkozó részt teljes terjedelmében közöljük.

„Az év közepétől számos írásos panasz és telefonhívás érkezett a KSH gazdálkodó szervezeteket és személyeket érintő adatfelvételével kapcsolatban. A panaszosok kifogásolták az összeíráshoz használt kérdőív adattartalmát, az összeírók kiválasztását és a lebonyolítás módját, megkérdőjelezték a felmérés statisztikai voltát, kifejezték aggályukat a felvett adatok felhasználásával kapcsolatban.

Tekintettel arra, hogy a magyar adatvédelmi jogszabályok hatálya jogi személyekre nem terjed ki, a panaszok alapján indított vizsgálat az egyéni vállalkozók, szellemi szabadfoglalkozásúak és az adó-

számmal rendelkező magánszemélyek adataira – ezen belül az adatkezelés alkotmányosságára és célhoz kötöttségére –, vagyis arra a körre irányult, amelyben a gazdálkodói és magánemberi minőség elválaszthatatlanul összefügg, így a felvett gazdálkodási adatok egyben személyes adatok is.

A vizsgálat nagy sajtónyilvánosságot kapott, egyebek mellett azért, mert nyilvánvaló volt az összefüggés a statisztikai regiszter pontosítását, feltöltését is szolgáló felmérés és a közigazgatás adatcentrális tervei között. Ugyanis nehéz szétválasztani az egyéni vállalkozó üzleti és személyes adatait (ebben a tekintetben sokszor a két adatkör egy-egy része fedi egymást). Az adatvédelmi biztos jelzi, hogy a kérdésben ajánlást készít, azonban 1998 szeptemberéig ez az ajánlás nem készült el.

A KSH-val kapcsolatos megállapítás jelzi, hogy az adatvédelmi biztos csak a természetes személyek tekintetében illetékes, ezért némi bizonytalanság éreződik a szövegből. Ugyanis nehéz szétválasztani az egyéni vállalkozó üzleti és személyes adatait (ebben a tekintetben sokszor a két adatkör egy-egy része fedi egymást). Az adatvédelmi biztos jelzi, hogy a kérdésben ajánlást készít, azonban 1998 szeptemberéig ez az ajánlás nem készült el.

A társadalombiztosítás nyilvántartásai címszó alatt foglalkozik a biztos a Központi Adategyeztető és -Továbbító Országos Rendszer (KATOR) kérdésével. Ismerteti az e tárgyban történt többszöri levélváltás tényét államigazgatási vezetőkkel, így a KSH elnökével is. E levelekben többször leszögezte, hogy nem kívánja akadályozni a közigazgatás működését. Kiemeli, hogy a tervezett rendszer működtetésével indokolatlan a KSH-t megbízni, mivel a szóban forgó nyilvántartási feladat idegen a statisztikai tevékenységtől. Az adatvédelmi biztos nemcsak a KATOR felállítását kifogásolja, hanem például a Vámhivatal olyan számítógépes rendszerét is, amely magánszemélyek, vállalkozók és vállalkozások kérésére igazolást ad ki arról, hogy vannak-e vám-, adó- vagy társadalombiztosítási tartozásaik. Újra leszögezi, hogy megérti a köztartozások beszedése hatékonyabb módszereinek kialakítására tett erőfeszítéseket, de felhívja a figyelmet: „...a személyiségi jogok, az adatvédelmi követelmények súlyos megsértéséhez vezethetnek a különböző szervek közötti, bizonytalan jogi alapokon nyugvó együttműködési megállapodások, közös intézkedési tervek. ... Alkotmányos visszásságot, esetleg törvénytértést okozhat, ha az állami szervek szerepei összemósódnak, s a felelősség sem ragadható meg egyértelműen, ha egymás feladatainak végrehajtásában való közreműködést vállalnak. Ilyen esetekben a szervezetek tényleg tévedhetnek, hiszen az együttműködés során a szervezetek jogosítványai, feladatai összekeveredhetnek, felelősségük elsikkadhat, jogosulatlanul vagy jogszerűtlenül használhatják egymás adatálló-

mányait, és mindezekkel a polgárt méltatlan helyzetbe hozhatják.”

Az ún. szektoriális adatkezelések problémáit tárgyalja a következő részben. Viszonylag részletesen foglalkozik az egészségügyi témájú adatkezelésekkel, megállapítja, hogy még nem vált gyakorlattá a betegek hozzáféréseinek biztosítása az orvosi iratokhoz. Szól a közszolgáltató vállalatokkal (például Elektromos Művek, Budapesti Közlekedési Vállalat), a távközlési szervezetekkel, a bankokkal kapcsolatos panaszokról. A munkáltatókkal kapcsolatos adatkezelési hiányosságokról is beszámol, megállapítja például, hogy: „Az öregségi nyugdíjkorhatárt már betöltött és a nyugdíjra jogosító szolgálati idővel rendelkező dolgozók ugyanis anélkül is kérhetik nyugdíjuk megállapítását és folyósítását, hogy munkaviszonyukat (közalkalmazotti, közszolgálati jogviszonyukat) meg kellene szüntetniük. Noha az ilyen bejelentési kötelezettség törvényi előírása önmagában nem lenne alkotmányellenes, ilyen felhatalmazás hiányában jelenleg a munkáltató nem kötelezheti a dolgozókat ennek az adatnak a közlésére”.

A biztos előző beszámolójához hasonló részletességgel szól az áruküldő, direkt marketing tevékenységet végző cégekkel kapcsolatos problémákról. Megállapítja, hogy kapcsolatfelvétel céljából az érintett hozzájárulása nélkül is meg lehet ugyan szerezni a nevet és lakcímet, de minden küldeményen közölni kell azt, hogy a feladó honnan szerezte az adatokat, mire kívánják azokat felhasználni, és amennyiben az érintett kifogásolja ezt az eljárást, nevét és lakcímét törlik a listáról. Ugyanígy előzetesen fel kell kínálni a tiltakozás jogát, ha a név- és lakcímadatokat más cégeknek akarják továbbítani.

A beszámoló kitér a sajtóval való kapcsolatra is és megállapítja, hogy az adatvédelmi biztos és az újságírók kapcsolata kifejezetten jó, és a sajtó nyilvánossága segíti az országgyűlési biztos munkáját.

A beszámoló a „B” jelű alfejezetben foglalkozik a közérdekű adatok problémáival. Mint már jeleztük e kérdéskörrel kapcsolatos ügyfelforgalom rendkívül kicsi (a tíz százalékot sem éri el), ezért a beszámolóban is ez a része viszonylag kis terjedelmű. A beszámoló szól az önkormányzatnak a közérdekű adatok kezelésével kapcsolatos problémáiról, például arról, hogy mennyire nyilvánosak a választott tisztviselők javadalmazásai, a testületi ülések dokumentumai, a közszereplők személyes adatai. Felmerülnek olyan problémák, hogy a közérdekű adatok szolgáltatásának mi az ára, mennyit köteles fizetni a közérdekű adatot átadó és mennyit az adatkérő. Az adatvédelmi biztos érzékelteti a kérdés jelentőségét, mikor kifejti, hogy egyfelől a titkolózásra mindig hajlamos hivatalok az információs szabadságot

papírosjoggá silányíthatják azzal, ha szolgáltatásaiért méltánytalanul magas díjat kötnek ki, másfelől a különböző állami hivatalok, intézmények birtokában lévő információknak sokszor nagy piaci értékük van, így ingyenes átadásuk révén az adatkérő gazdasági vállalkozások indokolatlan gazdasági előnyre tesznek szert. Az adatvédelmi biztosnak is feladata, hogy e jogi dilemmát megoldja.

A beszámoló a további alfejezetekben foglalkozik a megyei vizsgálatok eredményeivel, a nemzetközi vonatkozású ügyekkel, a jogszabály-véleményezés tapasztalataival és az ún. konzultációs vizsgálatokkal, amikor az adatkezelők keresik meg az adatvédelmi biztost, és tanácsot kérnek adatvédelmi kérdésekben. Ezzel kapcsolatban az adatvédelmi biztos irodája kifejti, hogy nem zárkózik el a konkrét véleményezéstől, de konkrét panasz esetében nem garantálja, hogy korábbi álláspontját nem vizsgálja felül.

Az adatvédelmi törvény az adatvédelmi biztos feladatául szabta az adatvédelmi nyilvántartás kezelését. Ezzel foglalkozik az ötödik fejezet, amely tájékoztatást ad a nyilvántartás formai követelményeiről, tartalmáról, informatikai megvalósításáról. A beszámoló sajnos nem tartalmaz arról adatot, hogy a nyilvántartásba hányan jelentkeztek be, és akik bejelentkeztek, milyen típusú adatkezelési körbe tartoznak. Valószínű, hogy a nyilvántartás kiépítése még kezdetleges stádiumban van, pedig fontos intézményről lenne szó, mert a polgárok főleg ebből tájékozódhatnak arról, milyen adatkezelésnek lehetnek érintettjei.

A szerző a hatodik részben beszámol a személyes, illetve közérdekű adatkérést elutasító kezelések számáról és arányáról (az adatvédelmi törvény értelmében a személyes és közérdekű adatot kezelő intézményeknek jelezniük kell, hogy hány adatkérőt utasítottak el). A beszámoló megállapítja, hogy ezt a kötelezettséget az érintettek csak részben teljesítették (a KSH megküldte jelentését). Az adatot szolgáltatók jelentései alapján megállapítható, hogy az elutasított kérelmek száma és aránya alacsony.

Végül a beszámoló hetedik fejezete tájékoztatást ad az adatvédelmi iroda szervezetéről, költségvetéséről, kapcsolatairól (ez a rész valószínű példát kíván mutatni arra, hogy egy állami szervnek milyen nyíltsággal kell szólnia hivatali működéséről, költségvetéséről). Ebben a részben szó van arról is, hogy milyen volt az adatvédelmi biztos 1995-1996. évi beszámolójának parlamenti fogadtatása.

A beszámoló I. és II. számú mellékleteiben mintegy 200 oldalon válogatást találunk az adatvédelmi biztos ajánlásaiból és közleményeiből. Ez a rész rendkívül fontos azoknak a szakembereknek,

akik alaposabban kívánnak foglalkozni adatvédelmi kérdésekkel, de ajánlható azoknak a statisztikusoknak is, akik munkájuk során gyakrabban találkoznak ezzel a témával.

Összefoglalva az 1997. évi beszámoló mondanivalóját, azt lehet megállapítani, hogy az elsónél is alaposabb tájékoztatást nyújt az adatvédelmi biztos

tevékenységéről, ami azt jelzi, hogy ez a jogintézmény a magyar jog- és közigazgatási rendszer szerkesztésévé kezd válni, és hogy a közvélemény számára az információszabadság és az adatvédelem egyre fontosabb kérdés lesz.

Dr. Lakatos Miklós

MAGYAR SZAKIRODALOM

DR. KOZMA FERENC:

A KÖRÜLTEKINTŐ VÁLLALKOZÁS

Aula. Budapest. 1997. 255 old.

A körületekintő vállalkozás címmel új könyvet jelentetett meg az Aula kiadó. A szerző, *Kozma Ferenc* neve jól ismert a hazai gazdasági szakemberek körében: az elmúlt húsz évben közreadott publikációi a reformok, a rendszerváltozás új szemléletmódjának kialakításához nyújtottak segítséget, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetemen pedig generációk nőttek fel az előadásain.

A kötet címe arra utal, hogy az újonnan indult hazai vállalkozások több mint kétharmada már az első évben megszűnik, és ennek egyik legfőbb okát feltételezhetően a nem megfelelő tervezés – a körületekintés – hiánya okozza. A szerző a vállalkozás indításán dilemmázókhöz, és a kezdő vállalkozókhöz, ezen belül is elsősorban a gazdálkodásra kényszerült műszaki értelmiségiekhez szól. Többek között megpróbálja eloszlatni azt a ködöt, ami a mindennapi szóhasználatban és gondolkodásmódban a vállalkozás és a menedzser szavakat borítja. Ahogy a szerző is írja az előszóban: „el sem tudják képzelni, hogy nem értenek hozzá (a vállalkozáshoz), noha sohasem próbálták”. Az ilyen és ehhez hasonló félreismeréstől óvja meg az olvasót a mű, valamint egy általános, mindenfajta gazdasági tevékenységhez szükséges látásmódot ad.

A könyv első fejezetében a szerző meghatározza a vállalkozást mint fogalmat, és bemutatja alapvető funkcióit, valamint közvetlen környezetét. A vállalkozások életgörbéjét egy ember életéhez hasonlítja, így említ például a vállalkozás „csecsemőkori elhalálózását”. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a könyv címében található jelző e vonatkozásban a legfontosabb, hiszen az újonnan indult hazai vállalkozások kétharmada már az első évben megszűnik. Ennek legfőbb oka a nem megfelelő előkészítés – a „körületekintés” – hiánya.)

A szerző olyan fontos témákat érint, mint a vállalkozás jövedelmei, vagy a piac mint a vállalkozás

létét meghatározó környezet, vagy a vállalatok versenyképességének tényezői. Részletesen kitér a stratégiai időtávok bemutatására, ami a tervezés szempontjából a gyakorlatban is nagyon fontos. Sokszor a gyakorló vállalatvezetők sem képesek az időtávokat megfelelően szétválasztani, és ez tervezésbeli hiányosságokhoz, s emiatt később „tűzoltómunkához” vezethet.

A szerző mondanivalója mellett szórakoztatja is az olvasót. Szemléletes példái közül álljon itt egy ízelítőnek: „Aligha találunk a közgazdasági eszmemrendszerben még egy olyan fogalmat, amelyet oly sokféleképpen ítétek meg, mint a piacét... Olyan ez, mint a szellemes indiai anekdota tanulsága: egy elefánt köré állítasz néhány vak embert, engeded, hogy megtapogassák, azután mindegyiküktől megkérdezed, mi az elefánt. Az egyik azt mondja: »oszlop«, a másik: »öntözőcső«, a harmadik: »börtömlő«, a negyedik: »cseppkő«, az ötödik pedig »harangkötél«, mivel az egyik a lábát, a másik az ormányát, a harmadik a hasát, a negyedik az agyará, az ötödik meg a farkát érte el, és csakis arról volt tapasztalata. Persze a piac esetében ennél jóval bonyolultabb a helyzet...”

A második fejezetnek már a címe utal jelentőségére: „A vállalkozás gondos, stratégiai előkészítése.” Kozma Ferenc megmutatja, hogy nagyon fontos a vállalat szerkezetének – vagyis „anatómiájának” – ismerete, hiszen egy vállalat is lehet „törpe”, vagy éppen „agyaglábú óriás”.

Nagyon sok tényező van, amit ismernünk kell stratégiánk kialakításához, sőt időbeli alakulásukat, a vállalkozásra való hatásukat is előre kell becsülnünk, amennyiben nem akarjuk, hogy kellemetlen meglepetés érjen bennünket. Ilyen és ehhez hasonló gondolatokkal érvel a szerző, hogy tudatosítsa az olvasóban, milyen fontos a stratégiai gondolkodásmód, az előrelátás.

Hasznos tanácsokat ad vállalatunk profiljának kiépítéséhez, és hogy milyen stratégiát dolgozzunk ki az „életben maradáshoz”, netán bővüléshez.

Az utolsó fejezetben a kezdő vállalkozásoknál követendő taktikával ismerkedhetünk meg. A könyv

két alaptaktikát javasol a vállalkozások számára. Ezek az árral együtt úszó és az árral szemben úszó taktikák. Külön figyelmet fordít a konjunktúramenedzselésre és a válságmenedzselésre is. Érdekes koncepció, hogy a nagyvonalúságot és a toleranciát mint viselkedésmódot olyan stratégiai áldozatnak tekinti, mely a későbbi együttműködést segíti, vagyis, amely stratégiai befektetés is egyben.

Összefoglalva megállapítható, hogy a könyv gazdaságelméleti háttérrel teremt a „vállalkozási szakmában” kezdőknek, de a már gyakorló vállalkozóknak is, akik munkájuk során a már megszerzett

rutinjukra támaszkodnak. Haszonnal forgathatják egyetemi hallgatók is, főleg, mert rendszerszemléletet és stratégiai gondolkodást sugall (ami a siker elengedhetetlen kritériuma az élet más területein is), emellett leírja a gazdaság rendszerét, és néhány, a mindennapi gyakorlatban is használható tanácsot ad.

Ajánljuk a könyvet mindazoknak, akik még nem ismerik Kozma Ferenc írásait, de azoknak is, akik más írásokból már ismerik lendületes gondolatvitelét, ötletes hasonlatait, lényeglátását, élvezetes írásmódját.

Szegedi Zoltán

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaság (International Association for Research in Income and Wealth – IARIW) 1998. augusztus 24. és 28. között rendezte huszonötödik konferenciáját Cambridge-ben. A Társaság ez alkalommal ünnepelte meg fennállásának ötvenedik évfordulóját, ami a színhely megválasztásában is kifejezésre jutott, ugyanis az első konferenciát ötven évvel ezelőtt szintén Cambridge-ben tartották. A konferencia résztvevői a két hagyományos témakör: a nemzeti számlák és a jövedelemelosztás sokoldalú vizsgálataival foglalkoztak. A rendezvény főbb témái

- A társadalom- és a gazdaságstatisztika integrációja és a jólét mérése;
- Intragenerációs transferek;
- A mérés inflációs időkben;
- A nemzeti számlák szerepe a közgazdaságtan oktatásában;
- Változó viszonyok a munkaerőpiac és a családi jövedelmek eloszlása között;
- A növekedés és az elosztás mérése a fejlődő országokban;
- Társadalmi diszkrimináció és gazdasági mérés;
- Hosszú távú trendek a jövedelemelosztásban;
- A nemzeti számlák elemzése;
- Mérföldkő a közgazdasági mérésben – az IARIW 50 éve;
- A kormányzat vagyommérlege.

A jubileumi konferencián a Központi Statisztikai Hivatalt *Laczka Sándorné* és *dr. Ligeti Csák* főosztályvezetők, *dr. Szilágyi György* ny. főosztályvezető-helyettes és *dr. Pozsonyi Pál* főosztályvezető-helyettes képviselte. *Dr. Szilágyi György* felkért hozzászólója volt a negyedik szekciónak és továbbra is tagja marad a *The Review of Income and Wealth* (az IARIW folyóirata) szerkesztőbizottságának.

A Magyar Statisztikai Társaság konferenciája. 1998. október 27. és 28. között a statisztikai regiszterek, közigazgatási nyilvántartások címmel Lakiteiken rendezett konferenciát a Magyar Statisztikai Társaság. A konferenciát *dr. Szilágyi György*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Magyar Statisztikai

Társaság elnöke nyitotta meg, majd a következő előadások hangzottak el:

Dr. Mellár Tamás kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke: Statisztikai szolgálat az ezredfordulón.

Sánta József, a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsosa: A nagy nyilvántartások statisztikai kérdései.

Yngve Bergström, a Norvég Statisztikai Hivatal szakértője, vállalati igazgató: A regiszterek rendszere Norvégiában.

Niko Schlumberger, a Szlovén Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a Szlovén Informatikai Társaság elnöke: Regiszterek Szlovéniában.

Az első nap délutánján tartott munkaülést *dr. Pukli Péter*, a Magyar Statisztikai Társaság Gazdaságstatisztikai Szakosztályának elnöke elnökölt. A munkaülés előadásai a következők voltak:

Garai Péterné, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője: A hazai regiszterek statisztikai felhasználása.

Dr. Probáld Ákos, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője: Kiskereskedelmi regiszter.

Németh Ferenc, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője: Farmregiszter.

Dr. Zumbok Ferenc bíró, az Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatalának helyettes vezetője: Cégnyilvántartások.

Dr. Sass Gyula, az APEH osztályvezetője: APEH-nyilvántartások.

Kópházi József, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese: A gazdasági szervezetek regiszterének bemutatása.

Dr. Vértés András, a Gazdaságkutató Rt. elnöke: Kutatás a regiszterekben.

Dr. Kozák Ákos, a GFK Hungária Piackutató Intézet ügyvezető igazgatója: Adatbázis és piackutatás.

Dr. Csatári Bálint, az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet igazgatója: A területi kutatás, a területi statisztika igényei és lehetőségei a nyilvántartások felhasználásában.

Klonkai László, a KSH Csongrád Megyei Igazgatóságának igazgatója: Nyilvántartások felhasználása a statisztikai igazgatásban.

Dr. Lakatos Miklós, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese: A lakossági nyilvántartások (regiszterek) szerepe a népszámlálási felvételekben.

A konferencia második napján vitafórumot tartottak az adatvédelemről és az adatfelhasználás kor-

látairól. A vitát *dr. Bánszegi Katalin*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese vezette. Résztvevők *dr. Majtényi László*, a Magyar Köztársaság adatvédelmi biztosa, *dr. Zumbok Ferenc* bíró, az Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatalának helyettes vezetője, *Bognár Vilmos*, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság szakértője, valamint a Központi Statisztikai Hivatal részéről *dr. Vukovich Gabriella* főosztályvezető és *dr. Lakatos Miklós* főosztályvezető-helyettes voltak.

A konferencia dr. Szilágyi Györgynek, a Társaság elnökének zárszavával ért véget.

Kitüntetés. A magyar tudomány napja alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége a közigazgatási statisztika, a településstatisztika, a történeti demográfia és a jogi informatika terén kifejtett kiemelkedő munkássága elismeréseként Eötvös József koszorút adományozott *dr. Kovacsics Józsefnek*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem emeritus egyetemi tanárának és feljogosította a „Laureatus Academiae” cím viselésére.

Közgazdasági Nobel-díj. Az 1998. évi közgazdasági Nobel-díj idei kitüntetettje az indiai származású *Amartya Kumar Sen*, a Cambridge-i Trinity College közelmúltban megválasztott igazgatója. A Svéd Királyi Akadémia indokolása szerint a 65 éves tudós jelentősen hozzájárult a jóléti gazdaság alapvető problémáinak kutatásához. A magas kitüntetést a szegénység és az éhínség területén végzett munkásságával vívta ki. Sen professzor gazdag publikációs munkásságából több könyv és folyóiratcikk hozzáférhető a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat Könyvtárában.

Munkaügyi konferencia Belgiumban. 1998. szeptember 17. és 20. között a belgiumi Blenkenbergben rendezte soron következő, 10. konferenciáját az Európai Munkaügyi Szakemberek Egyesülete (European Association of Labour Experts – EALE). A konferencián 15 szekcióban hangzottak el előadások a munkavégzéssel kapcsolatos legfontosabb kérdésekről.

Az értekezleten a Központi Statisztikai Hivatal *dr. Lakatos Judit* főosztályvezető képviselte, aki az átalakuló országok problémáit, illetve a női foglalkoztatást tárgyaló szekció munkájában vett részt.

Jubileumi konferencia és kiadvány. Az önálló magyar közgazdaság-tudományi egyetem létrejöttének 50. évfordulója alkalmából a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem 1998. október 1. és 3.

között jubileumi tudományos ülésszakot rendezett. A plenáris ülésen, majd az azt követő párhuzamos szekcióüléseken nagyrészt az egyetemi tanszéki műhelyek mutatták be kutatási eredményeiket, ezekhez kapcsolódtak a társintézményekben, kutatóintézetekben dolgozók és a gyakorlati szakértők előadásai.

A konferenciával egyidőben jelent még az ülésszak előadásait tartalmazó jubileumi kiadvány, mely négy kötetbe foglalva tartalmazza az ülések gazdag anyagát. Az *első kötet* a következő előadásokat tartalmazza:

- A számviteli törvény az elmélet és a gyakorlat tükrében
- Munkaerőpiac és emberierőforrás-gazdálkodás a 90-es években.
- A modern gazdaság statisztikai kihívásai
- A jövő kutatás múltja és jelene
- Magyar és kelet-európai eszmétörténet
- Összehasonlító gazdaságtan, tranzíció, EU-csatlakozás
- Társadalomelmélet a multikulturális világban.

A *második kötetben* megjelent tanulmányok a következők:

- Új irányzatok, új fejlemények a közgazdaságtani fel fogásokban
- A jövő évezred sokszínűsége a stratégiai menedzsmentben
- A területi fejlődés új tényezői és elemzési módszerei
- A gazdasági szereplők szociológiája
- Gazdaságtörténet. Kutatási eredmények és problémák
- Gazdaságinformatika.

A *harmadik*, illetve a *negyedik kötetben* közölt előadások témái:

- Egyetemtörténet
- Európa a XXI. század küszöbén
- Értékteremtés és intellektuális tőke
- Paradigmaváltás a közszektorban
- Szervezetek és vezetésük az átalakuló Magyarországon
- Versenyképes vállalat – versenyképes gazdaság
- A hispán–luzitán civilizáció egyetemessége és egyedisége
- A magyar politikai és kormányzati rendszer működése és európaizálása
- A közép-kelet-európai agrárátalakulás az EU-csatlakozás tükrében
- A nemzetközi rendszer az ezredfordulón
- A racionalitás különböző megközelítései
- Innováció
- Matematikai modellek a biztosításban
- Makroökonómiai problémák kvantitatív és kvalitatív megközelítései
- Környezetgazdálkodás – EU-csatlakozás.

(Jubileumi tudományos ülésszak. 1998. október 1–3. 50 éves a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem. Budapest. 1998. 734, 1426, 2172, 3092 old.)

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

GAZDASÁGSTATISZTIKA

EU-SZEMINÁRIUM A KÜLKERESKEDELMI STATISZTIKÁRÓL

(EU-Seminar. Aussenhandelsstatistik.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1998. 4. sz. 327–334. p.

Az EUROSTAT, a Holland Központi Statisztikai Hivatallal (CBS) együttműködve, 1998. március 8–10. között szemináriumot szervezett, amelyen megvitatták az Európai Unió tagországai közötti, illetve a harmadik országokkal folytatott kereskedelemre vonatkozó statisztikák (interstat és extrastat) továbbfejlesztési irányait, és ismertették az Európai Unió kétféle adatgyűjtésére vonatkozó, eltérő elképzeléseket. A német statisztikusok koncepciói is helyet kaptak abban a kiadványban, amely a hollandiai kerkradei szeminárium előadásait teszi közzé.

H. Mai: Az EU tagországai közötti kereskedelem statisztikája 2000 után című előadásában rámutatott a kétféle külkereskedelmi statisztikai megfigyelés fontosabb jellemzőire, elsősorban azokra a statisztikai osztályozásokra, amelyek alapján az ügyletek tárgyait, az érintett országokat, a forgalomba hozott javakat stb. besorolják, azonosítják. A megfigyelt statisztikai ismérvek alig térnek el a kétféle adatgyűjtésben, ezért az érintettek (az adatszolgáltatók, a statisztikák összeállítói, valamint felhasználói) egységesen veszik számba az országhatárt átlépett áruk forgalmát. A szerző utal azokra az EU Bizottságának megbízásából folytatott sokoldalú egyeztetésekre (Simpler Legislation for Internal Market – SLIM), amelyek keretében a nemzeti statisztikai hivatalok, valamint a szakmai szövetségek szakértői megvizsgálták a korábbi forgalmi statisztikák összefüggéseit, eltéréseit, és javaslatokat tettek a lehet-

séges egyszerűsítésekre. Az ezzel járó potenciális információvesztést azonban tiltakozás fogadta, emiatt az EU tagországai közötti kereskedelem statisztikája (a továbbiakban: intrastat) várhatóan 2000 után is lényegében az eddigi elveket követ.

Az áruk osztályozása 2000 utáni változtatásának három lehetőségét vizsgálták: az egyik, hogy az intrastat árunomenklatúrája változtatás nélkül átveszi a Harmonizált Áruleíró és Kódrendszer (HS) hat számjegyű kódolását, a másik opció szerint (HS+ jelöléssel), viszonylag szűk körben megengedett lenne a HS egyes helyeinek tagolása, a kódjel 7. és 8. számjegyén, a harmadik közelítené az áruforgalom és a termék-előállítás osztályozásait, vagyis előírná a nyolc számjegyű Kombinált Nomenklatúra (KN) alkalmazását. A szerző részletes utalásokat tesz a termelési statisztika kapcsolódó (Prodcod, CPA) nemzetközi osztályozásaira, és úgy véli, hogy a KN mint az áru- és termékosztályozás egységes alkalmazása, például az adatok összevethetősége révén egyszerűbbé tenné mind a kereskedelmi, mind a termelési statisztikák összeállítását.

Nem talált egyértelmű helyeslésre az a másik egyszerűsítési javaslat sem, hogy két EU-tagország közül csak az egyik (például a kivittelt teljesítő) végessen adatgyűjtést, amelynek eredményeit a másik (például a behozatalban érintett) ország is elfogadhatná, feltéve, hogy az így átvett (nem saját, az intrastat nemzetközi adatbázisában elérhető) adatállományok minősége kielégíti mindkét fél igényeit. A javasolt egyszerűsítésekkel kapcsolatos kifogások:

– minden EU-tagország függő helyzetbe kerülne az összes többi partnertől, például a statisztikai közlések késedelmé vagy lényeges hiányai esetén,

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszakos kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

- elveszne a tükörstatisztikák alapján jelenleg végzett ellenőrzés lehetősége,
- nem egyezik az egyes EU tagországokban adatközlésre kötelezettek köre, illetve az erre vonatkozó jelentési határ, és ez jelentős információvesztésekre vezethet a partnerországok (átvételre javasolt) statisztikáiban,
- az intrastat adatbázisában országosan összesített forgalmi adatok szerepelnek, ezen túlmenően külön megfigyeléseket igényelne a regionális mutatók meghatározása.

Az egyszerűsítési javaslatok egy része a megfigyelt mutatók körre vonatkozott, de itt is körültekintően kell előkészíteni a döntést, például a származási országokat, a nettó tömeget és a kiegészítő mértékegységeket, a jelentett statisztikai értéket, az igénybe vett fuvarszekőzt, az ügyletek típusát stb. A cikk összefoglalja a német statisztikusok álláspontját a felvetett egyszerűsítési javaslatokról és külön említi a klíring és bartel ügyletek kezelésének sajátos viszonyait. A szerző utal azokra az információkra, amelyek a nemzeti számlákhoz szükségesek, és amelyek a javasolt egyszerűsítések esetén nem lennének elérhetők az intrastat adatai alapján.

K. Müller: A nem EU-tagországokkal folytatott külkereskedelem statisztikája című előadásában elmondta, hogy az EU tagországi teljes nemzetközi áruforgalmuk közel 60 százalékát egymás között valószínűsítják meg, a harmadik országokkal kapcsolatos összes behozatal és kivitel aránya mintegy 40 százalék, és az előbbi a jövőben várhatóan nőni fog az utóbbi rovására. A szerző ezzel összefüggésben említi az EU folyamatban levő közép-kelet-európai bővítésének külkereskedelmi hatásait, és azt is továbbgondolásra ajánlja, hogy a külkereskedelmi statisztikák az egyes tagországokra, vagy az EU egészére készüljenek-e a jövőben.

Időszerű annak a felmérése, hogy a világméretűvé váló (globális) áru- és szolgáltatás piacokra vonatkozó statisztikai információk miként igazodhatnak a gyorsan bővülő igényekhez. A szerző az országhatárokat átlépő szolgáltatások statisztikájának fejlesztése mellett érvel, annak ellenére, hogy a hivatalos statisztikának nagy nehézségeket kell még itt leküzdenie. A cikk kiemeli az adatfeldolgozás és a nemzetközi adathálózatok szabványai (EDIFACT) fejlesztésének jelentőségét, például az egységes vámkörmányok információi kapcsán. Az új, rugalmas eszközök megkönnyítik a teljesség, a pontosság, a valószínűség ellenőrzési eljárásait.

A nem EU-tagországokkal folytatott külkereskedelem statisztikáihoz számos olyan ismerv is tartozik, amelyek nem szerepelnek az intrastat előírásaiban és amelyek jövőbeni indokoltsága – a szerző nézete szerint – erősen kétséges. Így

- a szállítótartályok (konténerek) jellemzői,
- a fuvarszekők nemzeti hovatartozásának adatai,

- a vámkezeléseket végző kirendeltségek,
- a határtól belföldön igénybe vett fuvarozási módok,
- a vámkezelést érintő kontingensek, kedvezmények,
- a kiegészítő kódhelyek (amelyek az intrastatban nem szerepelnek).

A tanulmány több vonatkozásban érinti a nyolc számjegyű áruosztályozások egyszerűsítési lehetőségét (jelenleg 10 500féle vámtarifaszámot alkalmaznak), és mottóként arra hivatkozik, hogy „Jobb, ha jól csináljuk azt, ami valóban lényeges, mintha sokat akarva silány az eredmény.” (A magyar közmondás talán jobban adja vissza ezt: „Aki sokat marokol, az keveset fog!”)

P. Schmidt Regiszter-feladatok az EU-tagországok közötti kereskedelmi statisztikához című tanulmányában arról ír, hogy az intrastat rendszert 1993-tól alkalmazzák az EU-tagországok közötti kereskedelem statisztikájaként, azóta fokozatosan bővíti a regisztert a piaci szereplők fontosabb adataival, alapvetően az EU keretében harmonizált adórendszer ellenőrzési igényei szerint. A cikk áttekintést ad az eltelt öt év tapasztalatairól, a regiszter fejlesztési feladatairól, különösen a teljes vagy részleges adathiányok, a késedelmes adatközlések kezelése kapcsán.

Előírás szerint a tárgyhót követő 10. napig rendelkezésre állnak az intrastat előírt adatai, azonban három eltérés adódhat a teljes körtől:

- vannak többnapos/hetes késések,
- vannak sürgetással megszerzett kiegészítő jelentések,
- ahol az előbbi két adatpótlás az ellenőrzések lezárásának időpontjáig elmarad, ott adathiány mutatkozik.

A cikk kifejti a regiszteren alapuló, középtávon megoldandó hatásos ellenőrzések fejlesztési feladatait, például a minőség elemzését, az elkerülhetetlen becsléseket (hiányzó adatszolgáltatás esetén), az időszakonként végzett adategyeztetéseket, a speciális célú adatfelvételeket.

A német külkereskedelmi statisztikai regiszterben félmillió megfigyelési egység szerepel, ebből körülbelül 300 ezer német gazdasági szervezet érintett az intrastat felvételeiben. Az értékhatárt (200 ezer márka) meghaladó külkereskedelmi forgalom esetén írnak elő jelentéstételi kötelezettséget, amely az előbbi szervezeti körnek egyharmadát érinti. Két forrást alkalmaznak a regiszter karbantartásához: az adóigazgatás havonta átadja adatállományait és figyelembe veszik a havi intrastat jelentéseket is.

A szerző kifejti, hogy az EU adójogszabályai miként alapozzák meg az intrastat rendszert, és felvázolja a különféle adatszolgáltatási utakat:

- vannak olyan gyűjtőszervezetek, amelyek mint ügyviteli központok összevont bizonylatot készítenek több jogilag

önálló statisztikai egység nevében; ez az adatszolgáltatás hátrányos lehet, ha a központ nem kapja meg a képviselt statisztikai egységektől az áruügyletek bizonyos információit,

– elterjedt formája az intrastat okmányai készítésének, hogy a gyártó (annak üzeme) állítja össze a bizonylatokat, itt is lehet egy gazdasági szervezetnek több különböző jelentő egysége,

– megbízhatnak szakvállalatokat mint harmadik felet, az okmányok összeállításával, többnyire adó- és vámszakértőt, erre szakosodott szolgáltatót, vagy a szállítmányozás szakvállalatát.

Bármelyik adatszolgáltatási formát választják, az intrastat regiszteradatait adatbankban helyezik el, amelyet Németországban összekapcsoltak az adóigazgatás adatbankjával. A cikk ismerteti a jelentő egység regisztrálása kapcsán megfigyelt adatkörök tartalmát, például a jelentési kötelezettség terjedelmére, az érintett gazdasági szervezet adóazonosítójára, az áruforgalom viszonylatára és irányára, a szervezet és a felelős munkatársak azonosítására vonatkozóan.

A német adat-kiegészítési gyakorlatban fontos szerepet kap ez a regiszter, például a jelentősebb forgalmat lebonolyító adatszolgáltatókat a határidő lejártá után (2 napon belül) telefaxon felszólítják az észlelt hiányok pótlására. A szerző utal arra, hogy a „szigorúan felügyelt” szervezeti kör a havi forgalom értékében mintegy 48 százalékos arányú. Fontos szabály, hogy a sürgetés mindenkor a jelentésért felelőshöz (és nem a jelentésben érintett szervezethez) jusson el, kilátásba helyezve a szabálysértés jogkövetkezményeit.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

HARTELL, J. G. – SWINNEN, J. F. M.:

A MEZŐGAZDASÁGI ÁRAK ÉS A KERESKEDELEM-POLITIKA ESZKÖZRENDSZERE

(Trends in agricultural price and trade policy instruments since 1990 in Central European countries.) – *The World Economy*. 1998. 2. sz. 261–279. p.

Az átmenet első éveiben a közép-európai országok felszámolták a legtöbb mezőgazdasági termelői és fogyasztói ártámogatást, valamint a nem vámjellegű kereskedelmi korlátokat. A piac liberalizálása a mezőgazdaság vonatkozásában a ráfordítások és az élelmiszerek árellenőrzésének kiiktatását jelentette. 1990-ben megindult az állami beavatkozással mesterségesen alacsonyan tartott fogyasztói árak emelkedése. Mindezzel a piac megtisztulását kívánták elérni a torzulásoktól.

Ugyanakkor a kormányok fenntartották néhány politikai szempontból érzékeny élelmiszer (például

kenyér, liszt, tej és tejtermék, olaj, cukor, burgonya és néhány húsféleség), illetve más fogyasztási cikkek feletti árellenőrzést. Ez általában a maximált árak megállapítását jelentette. Az érintett termékek köre két év alatt fokozatosan leszűkült, majd gyakorlatilag megszűnt az árellenőrzés.

A legtöbb közép-európai országban 1990-ben megkezdődött a mezőgazdasági termelőknek nyújtott állami támogatások visszafogása; így a közvetlen pénzbeli támogatás, a termékekre adott támogatás és a ráfordításoknál adott árkedvezmény. A folyamat 1991-re teljessé vált. Kivétel volt Románia, ahol jórészt megmaradtak a támogatások és a termelők hiteltartozásait is leírhatták.

A kereskedelmi korlátok felszámolása különböző ütemben haladt az egyes országokban. A legtöbb Csehország és Lengyelország ment el. Ezekben az országokban 1991 végére gyakorlatilag automatikusan megadták az export- és importengedélyeket és pusztán nyilvántartást vezettek róluk. A mennyiségi korlátokat megszüntették, kivéve olyan esetekben, ahol kétoldalú megállapodások vagy önkéntes exportkorlátozás volt érvényben. Más országok a fontosabb mezőgazdasági termékeiknél fenntartották a nem vámjellegű kereskedelmi korlátokat. Ilyen volt Magyarország is, valamint Románia és Bulgária.

Az árak és a kereskedelem liberalizálása a cse-rearányok lényeges romlását eredményezte. A fogyasztói árak felszabadítása a belföldi kereslet visszaeséséhez vezetett az élelmiszerek és általában a mezőgazdasági termékek területén. A termelői támogatások mérséklése vagy felszámolása megingatta a mezőgazdasági termelők jövedelmi helyzetét. A hazai termékek gyakran nem bírták a versenyt az importárúval szemben árban, minőségben és a csomagolást tekintve. A hazai termelés visszaesésével egyidőben erősödött a termelők részéről a nyomás az állami beavatkozás felújítására.

Mindezek hatására a legtöbb közép-európai ország kormánya számos nem vámjellegű kereskedelmi korlát visszaállítására kényszerült: importengedélyezés, importilleték kiszabása, kvótarendszer bevezetése, az importárak alsó határának előírása, valamint árlefölözés. Az intézkedések által érintett termékek köre általában a legfontosabb mezőgazdasági nyerstermékekre terjedt ki. Emellett emelték a vámkokat. Az import korlátozásának időtartama és mértéke gyakran változott a hazai termelés alakulásától és a belföldi piaci hiánytól függően. Utóbbi a mezőgazdasági termékek (búza, kukorica) exportjának időleges korlátozását vagy tilalmát is maga után vonta. Ez alól Magyarország sem volt kivétel.

Az országoként változó intézkedések ellenére néhány közös agrárpolitikai eszköz is megfigyelhető

a közép-európai országokban. Megindult a piacszabályozás intézményeinek kialakítása. A termelők támogatását célzó programok általánosan a minimális vagy a garantált árak rendszerét alkalmazták, ami rendszerint a fontosabb termékeknel érvényesült (búza, tej, marhahús). Az exporttámogatás lényeges részét alkotta az érintett országok belső piacszabályozásának és a piaci egyensúly fenntartásának. A pénzügyi piacok liberalizálása, a bankrendszer reformja, a magas infláció, a bizonytalan tulajdonviszonyok minimálisra csökkentették a mezőgazdasági termelők hitelhez jutási lehetőségét (magas kamatláb, biztosítékok hiánya). Ugyanakkor kezdett kialakulni az állami hitelgarancia vállalásrendszere. Ezen a téren a magyar gyakorlat közepesen elterjedtnek mondható és a mezőgazdasági GDP 1–2 százaléka körül mozgott. Ez az érték 1995-ben Csehországban 4, Lengyelországban 7 százalék volt.

A közép-európai országok agrárpolitikáját befolyásolta a regionális, két- és többoldalú kereskedelmi megállapodásokhoz való csatlakozás. Ilyen a Közép-Európai Szabadkereskedelmi Társulás (Central European Free Trade Agreement – CEFTA), amelynek immár hét ország a tagja, valamint a GATT/WTO (General Agreement on Tariffs and Trade/World Trade Organization), amelynek jelenleg négy közép-európai tagja van, köztük Magyarország. Az Uruguayi Fordulón elfogadott megállapodások jelentős mértékben szűkítik az egyes országok kormányainak mozgásterét, többek között az agrárpolitika eszközeinek megválasztásánál. A WTO következő fordulója várhatóan tovább csökkenti az adható exporttámogatás mértékét és így a kormányok lehetőségét a mezőgazdaság támogatására. Az EU-csatlakozás előkészületeinek hatása még nem számottevő, de a jövőben ezzel is számolni kell.

(Ism.: *Szász Kálmán*)

BOSKIN, M. J. – DULBERGER, E. R. – GORDON, R. J.:

FOGYASZTÓI ÁRAK, FOGYASZTÓI ÁRINDEX
ÉS A MEGÉLHETÉSI KÖLTSÉG

(Consumer Prices, the Consumer Price Index, and the Cost of Living.) – *Journal of Economic Perspectives*. 1998. 1. sz. 3–26. p.

A gazdaság szinte minden területén központi kérdés az árak és azok változásának, az inflációnak pontos mérése. Szinte semmilyen más mutató nincs, amelyet ennyi területen felhasználnának, mint

- a termelői árak és a termelékenység,
- a központi adók és a kiadási programok,
- a költségvetési deficit és az adósságok,

- a monetáris politika,
- a reálbérek, az átlagjövedelmek, a megtakarítások, a létminimum,
- a gazdaság összehasonlító teljesítményének

mérése.

1995 közepén az Egyesült Államokban a Szenátus Pénzügyi Bizottsága kijelölt egy szakértői bizottságot, melynek jelen tanulmány szerzői is tagjai (a továbbiakban Boskin-bizottság) a fogyasztói árindex tanulmányozására. A bizottság arra a következtetésre jutott, hogy a fogyasztói árindex változása évente átlagosan 1,1 százalékkal haladja meg a megélhetési költség-indexet (0,8 és 1,6 százalékos intervallumon belül). Tehát ha az infláció, amelyet a fogyasztói árindex változásával mérünk 3 százalék, a megélhetési költség valós változása 2 százalék körüli. Ez az eltérés csekélynek tűnhet, ám 12 év alatt az összesített nemzeti adósság 1 trillió dollárral nőhet a költségvetés helytelen indexálása miatt. Az elmúlt negyed évszázad során többek között az átlagos reálkeresetek nőtték, nem csökkentek, az átlagos reáljövedelmek szintén emelkedtek és nem stagnáltak. Mivel a fogyasztói árindex felhasználásra került a nemzeti számlák összeállításánál, a túlértékelt indexek a GDP növekedésének alulértékelését okozták.

A Boskin-bizottság volt az első, amely csaknem négy évre visszamenően végezte vizsgálatait. Az előző bizottság munkája ezen a területen 1961-ben (*Stigler*) számos eltérést mutat. Míg az magába foglalta a termelői és mezőgazdasági árindexeket és adott költségvetéssel rendelkeztek, addig a Boskin-bizottság csak a fogyasztói árindex területén végezte vizsgálatait és semmiféle költségvetése nem volt. A Stigler-riport nem tartalmazott számszerű becslést az eltérésre, holott a szakértők egyetértettek abban, hogy az index felülértékelt. Munkája során a bizottság sokat merített az elmúlt 35 év alatt készült ilyen jellegű munkákból, leginkább abból, hogy a Stigler-bizottság javaslatának köszönhetően a fogyasztói árindexszel foglalkozó hivatal (Bureau of Labour Statistics – BLS) felállított egy osztályt, amely a vizsgált terület kutatásával foglalkozik. A bizottság munkájának lezárása után számos szakértői értekezleten, kongresszusi meghallgatáson és egyéb fórumon megvitatták és bírálták a bizottság munkáját és javaslatát. A cikk célja, hogy áttekinthető összefoglalót nyújtson e vizsgálatról.

A modern piacgazdaságban a különböző termékek és szolgáltatások árai gyakran változnak technológiai és egyéb tényezők hatására, amelyek befolyásolják a költségek és a minőség alakulását és ezen keresztül a fogyasztók vásárlási szokásait. Éppen ezért a Boskin-bizottság első megállapítása, hogy az inflációt természeténél fogva nehéz mérni egy dina-

mikus gazdaságban. Véleményük szerint a legtöbb probléma – a gazdaság gyors változásának köszönhetően – a statisztikai rendszerre gyakorolt nagy nyomás következménye. Fontos kérdés, hogy melyek azok a termékek és szolgáltatások, amelyeknek árai megfigyelésre kerülnek, továbbá, hogy az adatokat hogyan, mikor és hol gyűjtsék össze, valamint hogyan készüljön az összegyűjtött adatokból egyetlen átfogó mutatószám.

A BLS 71 ezer termék és szolgáltatás árát gyűjti körülbelül 22 ezer üzletben havonta, illetve kéthavonta. A számítások legvégső eredménye a valamennyi terméket és szolgáltatást magába foglaló fogyasztói árindex. A főcsoportokba tartoznak például: az élelmiszerek, a ruházkodás, a közlekedés, az egészségügy, a szolgáltatások és az egyéb. Ezen kategóriák mindegyike több alegységre van bontva és így tovább. Azon a legalsó szinten, ahol az index számításra kerül, 207 csoport található, ezek alatt pedig a legalsó szintű sorok, ahonnan kiválasztásra kerülnek a beárazandó termékek.

Ötévenként kiválasztják és cserélik az üzleteket egy külön e célból kialakított felmérés alapján, melynek során a fogyasztókat megkérdezik, hogy hol vásárolnak leggyakrabban. Az arányok számtani átlagolásával alakul ki az alsó szintű index és ezekből fix súlyozással a magasabb szintű indexek. A fix súlyozásból következően nincs lehetőség a termékhelyettesítések kezelésére, holott az egyes termékek közötti helyettesítést nem helyes nullának tekinteni. A fogyasztói árindex kiszámításánál Laspeyres-típusú indexet használnak. A módszer lényege: a termékek és szolgáltatások kosarából a háztartási költségvetési felvétel alapján meghatározzák, hogy a fogyasztók jövedelmük milyen hányadát költik az egyes csoportokra. Az index azt jelzi, hogy adott súlyú termékek megvásárlása mennyi kiadással jár a jelen időszakban az előzőhöz viszonyítva. A fix súlyok használata kizárja a termékek közötti helyettesítések érvényesítését, 1987-től az 1992–1994. év fogyasztási szerkezetét tükröző súlyok voltak használatban és az 1998-as revízióánál kerül sor váltásra, ám még ekkor is csak az 1993–1995. évi kiadási szerkezet határozza meg az egyes termék- és szolgáltatáscsoportok arányát.

A megélhetésiköltség-index kiszámítására két módszer használatos: 1. a keresleti görbék rendszere, 2. indexszámok kialakítása matematikai képletek segítségével. Az első módszert alkalmazva a keresleti oldalon pontos összehasonlítást végeznek, figyelembe véve a helyettesítési hatást. A módszer hátránya, hogy csak magas aggregátsági fokon működik megbízhatóan, minél alacsonyabb szintre érünk, az adatok tömegének növekedésével lehetetlenné válik a

módszer teljesítése. A második módszer esetében a leggyakrabban használt indexformula az említett Laspeyres-típusú. Ez általában felülértékeli a valódi megélhetésiköltség-indexet. A Paasche-index ezzel ellentétesen, a jelen időszak fogyasztási szerkezetét használva súlyszámként alulértékeli a megélhetésiköltség-indexet. Bizonyos feltételek között két árindexformula közelíti meg legjobban a valós megélhetésiköltség-indexet, ezek a Fisher- és a Törnqvist-indexek. Az első a Laspeyres- és a Paasche-index geometriai átlagolásával készül, így egyensúlyozva előnyeiket és hátrányaikat. Az utóbbi pedig a súlyozott, logaritimizált arányokat hatványozza a jelen és a bázisidőszak kiadási szerkezetéből származó súlyok átlagával.

Amikor a BLS árszakembere szembekerül egy új termékkel vagy szolgáltatással, alapvető akadály áll az útjában. Ha az új termék beleillik egy már meglévő csoportba, akkor rotációval, egy kis késéssel, bekerülhet a csoportba. Ha azonban egy teljesen új, egyedülálló termékről van szó, amely nem illeszthető a már meglévő csoportok egyikébe se, hosszú éveknek kell eltelniük, mire bekerülhet a fogyasztói árindex rendszerébe. Ez volt a helyzet a videomagnóval, a mikrohullámú sütővel és a személyi számítógéppel. Jelenleg a mobil telefon és az ehhez kapcsolódó szolgáltatás van kirekesztve a megfigyelésből.

A fogyasztói árindexet havonta közzéteszik és nincs felülvizsgálat, egyes esetekben azonban törtenhet előzetes becslés. Kísérleti indexek is készülhetnek, ezek általában valamilyen módszertani vagy egyéb fejlesztés bevezetésekor az eredeti index mellett, azzal egyidejűleg kerülnek számításra és közlésre, majd egy átmeneti időszak után átveszik annak szerepét.

Évtizedek elméleti és gyakorlati kutatásai alapján egyértelműen megállapítható, hogy a Laspeyres-típusú indexszel számított inflációs mutatószám felülértékeli a megélhetésiköltség-indexet azáltal, hogy a fix bázisidőszaki súlyok használatával nem képes kezelni a termékek közötti helyettesítés hatását. Hiszen nyilvánvaló, hogy a fogyasztók például csirkével helyettesítik a marhahúst, amikor az utóbbi ára emelkedik (magasabb szintű helyettesítési hiba), vagy jonatán almát vásárolnak a starring helyett (alacsonyabb szintű helyettesítési hiba) bizonyos körülmények között.

A Boskin-bizottság megállapította, hogy együttesen a termékek helyettesítési hibája következtében évente 0,4 százalékkal magasabb a fogyasztói árindex. Emellett az elmúlt években alapvető változás következett be az üzletek körében is, hiszen világszerte elterjedtek a bevásárlóközpontok és diszkont-

áruház-láncok. Amióta az áradatokat üzletekben írják össze, nem okozott árcsökkenést az, hogy a vásárlások nagymértékben eltolódtak a diszkontok felé. Az alacsonyabb ár ugyanis több, mint a fogyasztók kárpótlása a termékhez kapcsolódó személyes szolgáltatások elvesztéséért. Éppen ezért, a termékek helyettesítése mellett számolnunk kell az üzletek helyettesítési hibájával is, amely a Boskin-bizottság becslése szerint az Egyesült Államokban további 0,1 százalékos felülértékelést von maga után.

A mit és hol kérdése mellett felvetődik egy további is: a mikor. Az áradatok gyűjtése 99 százalékban a hétköznapokon történik, míg a vásárlások egyre növekvő hányada hétvégén és ünnepnapokon bizonyulódik.

A helyettesítésből származó hiba tehát összességében körülbelül 0,5 százalékos eltérést okoz, míg a 0,6 százalékos fennmaradó rész a minőségi kiigazítás és az új termékek és szolgáltatások nem megfelelő kezelésével magyarázható. Az Amerikai Egyesült Államokban a mobiltelefon az 1998-as felülvizsgálatig nem kerülhetett be a fogyasztói árindexbe, pedig 47 millió előfizetője van jelenleg és évente jóval több mint 100 millió hívás érkezik a telefon-előfizetőkhoz, amelyet mobiltelefonról kezdeményeztek. Egy becslés szerint a mobiltelefon-szolgáltatás minőségileg kiigazított ára 90 százalékkal csökkent 1989. évi bevezetése óta, és mindez a csökkenés nem jelenik meg a fogyasztói árindexben.

A Boskin-bizottság számos javaslatot tett a statisztikai hivatalnak, hogyan javítsák számításaik minőségét.

A bizottság első számú előterjesztése, hogy a BLS hozzon létre egy megélhetésköltség-indexet. Ennek keretében két index publikálását javasolják, egy havi és egy éves indexet. A havi index szolgáltatná az alapot, kiszolgálná az azonnali felhasználókat, míg az éves indexet évente felülvizsgálnák és visszamenőlegesen helyesbítének az új információk és kutatási eredmények alapján.

A javaslatok három időhorizontra oszthatók. A rövid távon megvalósíthatók közé a kis többletráfordítást igényelők tartoznak. Ennek középpontjában a fogyasztói árindex jelenlegi számítási módjának pontosítása, valamint az éves index összeállítása áll. Középtávon helyezkednek el azon javaslatok, amelyek kivitelezéséhez új adatfelvétel, szerkezeti átalakítás és az egyes csoportindexek változtatása szükséges. Végül a hosszú távú elképzelések közé további kutatást igénylő területek tartoznak.

A havonta megjelenő index továbbra is fogyasztói árindexként szerepelne néhány módosítás után. A Laspeyres-típusú indexről át kellene térni valamelyik magasabb szintű indexformulára, valamint az alapadatok árváltozását geometriai átlagolással kellene elvégezni a számtani helyett. A kiadási szerkezet adatainak csúszása miatt át kellene térni a súlyszámok éves felülvizsgálatára és továbbra is a két-három elmúlt év fogyasztási szerkezetének átlagából kialakítani az adott évben használandó súlyarányokat. Ezenkívül a BLS áttérhetne az évtizedenként egyszeri felülvizsgálatról az állandó fejlesztésre. Emellett lehetőség nyílna egy éves index kidolgozására, amelyet állandóan felülvizsgálnának és visszatekintve módosítanának az új módszerek és rendelkezésre álló újabb és újabb információk alapján. Ez körülbelül egy-két éves csúszással jelenne meg és nem lenne szükség egyetlen szám véglegesítésére sem, hanem az éppen aktuális információk szerint mindig javítható lenne.

Ezenkívül a bizottság számos javaslatot a kongresszushoz is beterjesztett, miszerint további erőforrások szükségesek a háztartási költségvetési felvétel javításához, az üzletek kiválasztásához és a gazdasági élet egyéb szereplőitől származó adatok, információk megszerzéséhez. Továbbá előterjesztés született egy állandó bizottság felállítására, cserélődő szakembergárdával.

(Ism.: *Mináry Borbála*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

BRUGGER, P.:

HIVATALOS ADATOK AZ OKTATÁSRÓL,
A TUDOMÁNYRÓL ÉS A KULTÚRÁRÓL

(Öffentliche Ausgaben für Bildung, Wissenschaft und Kultur 1992 bis 1995.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1998. 3. sz. 249–258. p.

Németország 1995-ben az oktatásra, a tudományokra és a kultúrára 170,9 milliárd márkát költött.

Ez az állami kiadások 16,1 százalékát, a GDP 4,9 százalékát jelentette. Bár e területek jelentősége nem vitatható, az államháztartás helyzete, a politikai struktúra nagymértékben határt szab a pénzügyi ráfordításoknak. A szerző tanulmányában különböző közforrások oktatási, kulturális kiadásait, illetve azok struktúráját kísérlete meg bemutatni az 1992–1995 közötti időszakban.

A kiindulást – az egyes területek elhatárolását – a számbavételi rendszer jelentette, amely szakfelada-

tok szerint részletezi a ráfordításokat. Egy tevékenység csak egy szakfeladatba sorolható, ezért esetenként a megfelelő jogcímen kívül máshová is kerülhet ilyen típusú kiadás (például a mezőgazdasági anyagvizsgáló laboratóriumok annak ellenére, hogy ott kutatómunka folyik, a mezőgazdaságba és nem a tudományos kutatásba vannak sorolva).

A pénzügyi számbavételnél két koncepció lehetséges, a nettó kiadás és az anyagráfordítás alapú. Az elszámolás különösen akkor érdemel figyelmet, amikor a különböző helyi (tartományi) kiadásokat hasonlítják össze. A szerző cikkében a második koncepciót alkalmazta, s ennek megfelelően állította össze a cikk gazdag számanyagát.

Az oktatás, a tudomány és a kultúra területén a legnagyobb arányt 55,6 százalékkal a személyi kiadások képviselték 1995-ben. A folyó dologi kiadások aránya 20,8, az új építésé 6,9, a fenntartásé 2,4 százalék volt. A maradék a más területeknek történő pénzátadás volt. Ez utóbbi és az új építés aránya nőtt a legdinamikusabban 1992–1995 között.

Az egyes részterületek költségstruktúrája eltérő. A közoktatást például kiemelkedően magas személyi kiadási hányad (73,5 %) jellemzi, míg az átlagosnál magasabb az új építés aránya (9,7 %) az iskola-előkészítés esetében. A felsőoktatásban ugyanakkor a személyi kiadások csak 58,6 százalékot képviselnek, viszont a folyó dologi kiadások 28,2 százalékot tesznek ki. A nem a felsőfokú oktatás keretében folyó kutatás esetében a folyó dologi kiadások 47,4 százalék, a más területeknek történő pénzátadás 35,6 százalék, a személyi kiadások aránya viszont mindössze 13,2 százalék volt, ami ráadásul az utóbbi években csökkent. A kulturális terület felhasználási oldalról a legkiegyenlítettebb: 32,2 százalékos személyi, 23,8 százalékos folyó dologi kiadási és 31,4 százalékos más területeknek történő pénzátadással.

A vizsgált területek közül 1995-ben a költségvetés a legtöbbet, az összes költségvetési kiadás 49,2 százalékát a közoktatásra fordította. Ezt követte 18,5 százalékkal (31,6 milliárd márka) a felsőfokú oktatás, majd 9,5 százalékkal a tudományos kutatás. A vizsgált időszakban a költségvetés ráfordítási arányai módosultak. A nyertesek között volt például az felsőoktatás, míg vesztesként ki kell emelni a kultúra olyan területeit, mint a könyvtárak, múzeumok, gyűjtemények.

Az oktatás, a tudomány és a kultúra kiadásainak 21,6 százalékát a helyi közösségek, további 10,8 százalékot a tartományi igazgatás fedezte 1995-ben. A hármasszoros finanszírozás természetesen nem minden terület esetén érvényesül. Az iskola-előkészítés és a közoktatás finanszírozása a helyi közösségek és a központi igazgatás között oszlik meg. Az iskola-előkészítés esetében az előbbi, a közoktatásnál az utóbbi vállalja a nagyobb részt. A felsőoktatás finanszírozásában ugyanakkor a helyi közösségek nem vesznek részt.

A finanszírozási arányok nemcsak területenként, hanem tartományonként is eltérők. Az oktatásra, a tudományra és a kultúrára arányaiban Brandenburg fordítja a legtöbbet, s különösen igaz ez a megállapítás a felsőoktatásra. A ráfordítási arányok 1992–1995 között ugyanakkor Schleswig-Holstein-ben nőttek legjobban, az egy lakosra jutó ilyen típusú kiadás viszont Thüringiában a legmagasabb. A bruttó hazai termék viszonylatában az oktatási, a tudományos és kulturális kiadások az új tartományokban kiemelkedők.

A szerző tanulmányát az egyes tartományokban az oktatás, a tudomány és a kultúra különböző területeire történő fajlagos ráfordítás összegeket összefoglalásával zárja.

(Ism.: *Lakatos Judit*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Anuarul statistic al României = Romanian statistical yearbook / Comisia Nationala Pentru Statistica. - Bucuresti: CNPS, [1998]. - 1001 p.

Románia statisztikai évkönyve, 1997.

I-044-C-0002/1997

Årsbok för Sveriges kommuner = Statistical yearbook of administrative districts of Sweden. - Stockholm: SCB, 1998. - 187 p.

Svédország területi statisztikai évkönyve, 1998.

I-041-C-0230/1998

Asia-Pacific in figures / Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - New York: UN, 1998. - XI, 56 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség számokban, 1997.

I-072-B-0603/1997

EUROSTAT yearbook: A statistical eye on Europe. - EUROSTAT, Luxembourg: 1997. - 512 p.

Az Európai Községek statisztikai évkönyve, 1997.

I-038-B-0229/1997

Regional trends / Central Statistical Office. - London: HMSO, 1998. - 243 p.

Nagy-Britannia területi statisztikája, 1998.

I-036-B-0232/1998

Statistical yearbook for Asia and the Pacific = Annuaire statistique pour l'Asie et le Pacifique / Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - Bangkok: UN ESCAP, 1998. - XXII, 620 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség statisztikai évkönyve, 1997.

I-058-B-0008/1997

Statistical yearbook of the Netherlands / Netherlands Central Bureau of Statistics. - The Hague: CBS, 1998. - 585 p. *Hollandia statisztikai évkönyve, 1998.*

I-037-B-0001/1998

Statisticheski godishnik na Narodna Republika Bahlgarija = Statistical yearbook / Komitet za socialna informacija. - Sofija: KSI, 1998. - XXIV, 548 p., [8] t.

Bulgária statisztikai évkönyve, 1997.

I-045-B-0058/1997

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Agricultural policies, markets and trade. Monitoring and evaluation: Monitoring and outlook / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1998. - 102 p.

Mezőgazdasági politika, piac és kereskedelem az OECD-országokban. Monitoring és kiállítások, 1998.

I-033-C-0231/1998/[1]

Agricultural statistics / United States Department of Agriculture. - Washington: USDA, 1998. - IX, [528] ism. p.

Az Egyesült Államok mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1998.

I-072-C-0208/1998

Agriculture, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1998. - 81 p.

Ausztrália mezőgazdasága, 1995-1996.

I-091-B-0081/1995-1996

Annual bulletin of housing and building statistics for Europe = Bulletin annuel de statistiques du logement et de la construction pour l'Europe = Ezhegodnyij bjulleten' evropejskojj zhilishnoj i stroitel'noj statistiki / Economic Commission for Europe. - New York: UN, 1998. - VII, 89 p.

Európa és Észak-Amerika lakás- és építőipari statisztikájának éves jelentése, 1998.

I-031-B-0112/1998

Annual bulletin of trade in chemical products = Bulletin annuel du commerce des produits chimiques = Ezhegodnyij bjulleten' evropejskojj trgovli himicheskimi produktami / Economic Commission for Europe. - New York: UN, 1998. - XL, 429 p.

A vegyipari termékek világereskedelme.

I-072-B-0342/1996

Annual bulletin of transport statistics for Europe = Bulletin annuel de statistiques des transports pour l'Europe = Ezhegodnyij bjulleten' evropejskojj statistiki transporta / Economic Commission for Europe. - Vol. 36(1984)-. - New York: UN, 1997. - 221 p.

Európa és Észak-Amerika szállítási statisztikája, 1997.

I-031-B-0094/1997

Aussenhandel. Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel) / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 596 p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. Külkereskedelem országok és termékcsoportok szerint, 1997.

I-004-B-0095/1997

Bautätigkeit und Wohnungen. Bautätigkeit / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 171 p.

A Német Szövetségi Köztársaság építőipari és lakás-statisztikája. Építkezések, 1996.

I-004-B-0072/1996

Boss, A.: Untersuchungen zur Bemessungsgrundlage und zum kassenmäßigen Aufkommen der Steuern vom Umsatz. - Kiel: Inst. für Weltwirtschaft, 1997. - IV, 81 p.: ill.

A német adóbevételek és a makroökómia.

529957

Bostads- och byggnadsstatistik årsbok = Yearbook of housing and building statistics. - Stockholm: SCB, 1998. - 233 p.

Svédország lakás- és építőipari statisztikai évkönyve.

I-041-C-0232/1998

Comptes et indicateurs économiques: Rapport sur les comptes de la Nation. - [Paris]: INSEE, 1998. - 413 p.

Jelentés Franciaország nemzetgazdasági elszámolásairól, 1997.

I-033-B-0409/1997

Comptes nationaux. Agrégats annuels et trimestriels / Institut des comptes nationaux, Banque Nationale de Belgique. - Bruxelles: ICN: BNB, 1998. - 40 p.

Belgium nemzetgazdasági elszámolásai, 1997.

I-038-B-0231/1997/1

Economic and social survey of Asia and the Pacific / United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - Bangkok: UN ESCAP, 1998. - XIV, 154 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség gazdasági és társadalmi felmérése, 1998.

I-072-B-0116/1998

Energy balances of OECD countries: IEA statistics = Bilans énergétiques des pays de l'OCDE / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1998. - IX, 73, 346 p.

Az OECD-országok energiamérlegei, 1995/1996.

I-033-B-0299/1995-1996

Energy statistics of OECD countries = Statistiques de l'énergie des pays de l'OCDE / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1998. - IX, 71, 324 p., [3] fol.

Az OECD-országok energiastatisztikája, 1995/1996.

I-033-B-0143/1995-1996

Foreign trade according to the Standard International Trade Classification (SITC-Rev.II): Special trade / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 423 p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme a SITC-módosítások szerint, 1996.

I-004-B-0096/1996

Foreign trade statistics for Africa. Ser. C, Summary tables = Statistiques africaines du commerce extérieur. Sér. C, Tableaux récapitulatifs / Economic Commission for Africa. - New York: UN, [1996]. - XXVII, 230 p.

Afrika külkereskedelmi statisztikája, 1994.

I-069-B-0012/13

Icelandic foreign trade. - Reykjavík: Hagstofa Íslands, 1998. - 203 p.

Izland külkereskedelme, 1997.

I-039-C-0062/1997

Industri. Branschdata fördelade enligt näringsgrensindelningen SNI 92 = Manufacturing. - Stockholm: SCB, 1998. - 117 p.

Svédország iparstatisztikája, 1996.

I-041-C-0059/1996

- Insurance statistics yearbook = Annuaire des statistiques d'assurance / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1998. - 318 p.
Az OECD-országok biztosítástatisztikai évkönyve, 1989/1996.
 I-033-B-0482/1989-1996
- International tourism overview: A special report from the World Tourism Organization. - Madrid: WTO, [1998]. - 29 p.
A nemzetközi idegenforgalom áttekintése, 1997.
 I-034-B-0179/1997
- Jordbruksstatistik årsbok = Yearbook of agricultural statistics. - Stockholm: SCB, 1998. - 216 p.
Svédország mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1998.
 I-041-C-0208/1998
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Landwirtschaftliche Bodennutzung und pflanzliche Erzeugung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 141 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Földhasználat és növénytermesztés, 1997.
 I-004-B-0228/1997
- Normes comptables, entreprises et statistiques: 8 octobre 1997 / [dir. de la publ. Paul Champsaur]. - Paris: INSEE, 1998. - 207 p.
A francia számviteli előírások, vállalatok és a statisztika.
 I-033-B-0420/74-75
- Nuclear energy data = Données sur l'énergie nucléaire / Nuclear Energy Agency. - Paris: OECD, 1998. - 47 p.
Az OECD-országok nukleáris energia adatai, 1998.
 I-033-C-0216/1998
- OECD employment outlook / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1998. - X, 218 p.
Az OECD-országok foglalkoztatottsági helyzete, 1998.
 I-033-B-0399/1998
- Poland. - Paris: OECD, 1998. - 158 p., [1] fol.
Lengyelország gazdasági áttekintése, 1997/1998.
 I-033-C-0237/1997-1998
- Preise. Preisindizes für die Land- und Forstwirtschaft / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 61 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. A mezőgazdaság és erdőgazdálkodás árindexei, 1997.
 I-004-B-0074/II/1997
- Produzierendes Gewerbe. Betriebe, Beschäftigte und Umsatz im Bergbau und im Verarbeitenden Gewerbe nach ... / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 96 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászat és a feldolgozóipar vállalatai, foglalkoztatottsága és forgalma a foglalkoztatottak nagyságrendje szerint, 1995.
 I-004-B-0236/1995
- Produzierendes Gewerbe. Produktion im Produzierenden Gewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 357 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az iparvállalatok termelése, 1997.
 I-004-B-0054/1997
- Produzierendes Gewerbe. Beschäftigte, Umsatz und Investitionen der Unternehmen und Betriebe des Verarbeitenden Gewerbes ... / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 137 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászati és feldolgozóipari üzemek és vállalatok foglalkoztatottsága, forgalma és beruházásai, 1996.
 I-004-B-0198/1996
- Produzierendes Gewerbe. Kostenstruktur der Unternehmen im Baugewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 118 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari vállalatok költségszerkezete, 1996.
 I-004-B-0209/1996
- Die schweizerische Zahlungsbilanz im Jahre 1996 / Schweizerische Nationalbank. - [Zürich]: SNB, [1996]. - 36 p.
Svájc fizetési mérlege, 1996.
 I-031-B-0295/1996
- Skogsstatistik årsbok = Statistical yearbook of forestry / Skogsstyrelsen. - Jönköping: Skogsstyrelsen, 1998. - 347 p.
Svédország erdőgazdálkodási statisztikai évkönyve, 1998.
 I-041-C-0163/1998
- Tavaroiden tuotanto = Varuproduktion = Products manufactured. - Helsinki: Tilastokeskus, 1998. - 280 p.
Finnország ipari termékszállítására vízi úton, 1996.
 I-043-B-0244/1996
- Teollisuuden ja rakentamisen rakennetilasto = Strukturstatistik över industrin och byggandet = Statistics on the structure of industry and construction. - Helsinki: Tilastokeskus, 1998. - 253 p.
Finnország ipar- és építőipar-szerkezeti statisztikája, 1996.
 I-043-B-0246/1996
- The transmission of monetary policy in emerging market economies. - Basle: BIS, 1998. - 246 p.: ill.
A monetáris politika elterjedése a fejlődő piacgazdaságokban.
 529959
- Transport i svjaz' Rossijskoj Federacii: Kratkij statisticheskij sbornik / Goskomstat Rossii. - Moskva: Goskomstat, 1996. - 271 p.
Oroszország közlekedési és szállítási statisztikai zsebkönyve, 1996.
 I-042-C-0463/1996
- Tulo- ja varallisuustilasto = Inkomst- och förmögenhetsstatistik = Statistics of income and property. - Helsinki: Tilastokeskus, 1998. - 86 p.
Finnország jövedelem- és vagyonszámvetésének statisztikája, 1996.
 I-043-B-0084/1996
- Tulonjakotilasto = Inkomstfördelningsstatistik = Income distribution statistics. - Helsinki: Tilastokeskus, 1998. - 87 p.
Finnország jövedelemeloszlási statisztikája, 1996.
 I-043-B-0166/1996
- Ulkomaankauppa = Utrikeshandel = Foreign trade / Tullihallitus. - 1984-. - Helsinki: Tullihallitus, 1998. - XXVIII, 819 p.
Finnország külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1996.
 I-043-B-0009/1996/1
- Umweltschutz. Investitionen für Umweltschutz im Produzierenden Gewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1998. - 138 p.
Környezetvédelem a Német Szövetségi Köztársaságban. A feldolgozóipar környezetvédelmi beruházásai, 1995.
 I-004-B-0295/1995
- United Kingdom. - Paris: OECD, 1998. - 186 p., [1] fol.
Nagy-Britannia gazdasági áttekintése, 1997/1998.
 I-033-C-0118/1997-1998
- Utánrikisverslun eftir tollskrámm = External trade by HS-numbers. - Reykjavik: Hagstofa Íslands, 1998. - 450 p.
Izland külkereskedelme, 1997.
 I-039-C-0055/1997

TÁRSADALOMSTATISZTIKA -
EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA

- Australian social trends / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1998. - VII, 195 p.
Ausztrália társadalmának jelzőszámai, 1998.
I-091-B-0071/1998
- Bildung und Kultur. Personal an Hochschulen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart: Metzler-Poeschel, 1998. - 238 p.
A Német Szövetségi Köztársaság oktatás- és művelődésügye. A főiskolák személyzete, 1996.
I-004-B-0317/1996
- Expenditure on education, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1998. - 32 p.
Ausztrália oktatásgazdaságtana, 1996-1997.
I-091-B-0073/1996-1997
- Gesundheitswesen. Kostennachweis der Krankenhäuser / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart: Metzler-Poeschel, 1996. - 74 p.
A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye, 1996.
I-004-B-0327/1996
- Jugendwohlfahrt. - Wien: ÖStZ, 1998. - 133 p., 2 fol.
Ausztria ifjúsági szociális gondozási statisztikája, 1996.
I-002-B-0216/1996
- Oikeustilastollinen vuosikirja = Rättsstatistisk årsbok = Yearbook of justice statistics. - Helsinki: Tilastokeskus, 1998. - 371 p.
Finnország igazságügyi statisztikai évkönyve, 1997.
I-043-B-0228/1997
- Social insurance expenditure in Sweden, 1995-1998: Who gets the money and how is the insurance financed? / National Social Insurance Board. - Stockholm: RFV, [1997]. - 37 p.: ill.
Társadalombiztosítási kiadások Svédországban, 1995-1998.
I-041-B-0215/1995-1998
- Statistics of road traffic accidents in Europe = Statistiques des accidents de la circulation routière en Europe = Statistika dorozhno-transportnykh proisshestvij v Evropie / Economic Commission for Europe. - New York: UN, 1998. - 139 p.
Európa és Észak-Amerika közötti közlekedési baleseti statisztikája, 1998.
I-031-B-0097/1998
- Sveitarstjórnarkosningar = Local government elections. - Reykjavík: Hagstofa Íslands, 1998. - 117 p.
Izland önkormányzati választásai, 1994.
I-039-C-0058/1994
- DEMOGRÁFIA
- Annual demographic statistics = Statistiques démographiques annuelles / Statistics Canada. - Ottawa: Stat. Canada, 1997. - XIV, 353 p.
Kanada éves népesedési statisztikája, 1996.
I-071-B-0184/1996
- Annual report on the internal migration in Japan: Derived from the basic resident registers / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1998. - 37, 154 p.
Jelentés Japán belső vándor mozgalmáról, 1997.
I-051-C-0066/1997
- Befolkningens bevaegelser = Vital statistics / Danmarks Statistik. - København: Danmarks Stat., 1998. - 239 p.
Dánia népmozgalmi statisztikája, 1996.
I-039-C-0045/1996
- Demographic trends / Department of Statistics. - Wellington: Dept. of Stat., 1997. - 165 p.
Új-Zéland demográfiai trendjei, 1997.
I-095-B-0047/1997
- Estados Unidos Mexicanos. Censo de población y vivienda 1995: Resultados definitivos: Tabulados básicos / Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Informática. - México: INEGI, cop. 1997. - X, 569, [27] p.: ill.
Mexikó 1995. évi népszámlálása és lakásösszeírása.
I-073-B-0105
- Holzer, J. Z.: Fertility and family surveys in countries of the ECE region: Standard country report. Poland / United Nations Economic Commission for Europe, United Nations Population Fund. - New York [etc.]: UN, 1997. - XII, 99 p.
Termékenység és a családi helyzet vizsgálata az ECE országokban. Lengyelország.
I-072-B-0684
- International health data reference guide / US Department of Health and Human Service. - Hyattsville, Md.: DHHS, 1998. - V, 155 p.
Tájékoztatósi segédlet a nemzetközi egészségügyi adatokhoz, 1997.
472496/1997
- Mortality statistics: Cause: Review of the Registrar General on deaths by cause, sex and age in England and Wales. - London: HMSO, 1997. - XVIII, 198 p.
Anglia és Wales halandósági statisztikája halálokok szerint, 1995.
I-036-B-0263/1995
- Oppilaitoluokitus ja -luettelo: Oppilaitostyyppiluokitus 31. 12. 1997. = Läroanstaltsklassificering och -förteckning. - Helsinki: Tilastokeskus, 1998. - 181 p.
Finnország oktatási intézményeinek statisztikai osztályozása és típusok szerinti felsorolása, 1997. december.
I-043-B-0239/1997
- Popis na naselenieto, domajkinstvata, stanovite i zemjohodlaskite stopanstva vo Republika Makedonija, 1994 godina. Zavod za statistika. - Skopje: ZZS, 1997. - 71 p.
Macedónia 1994. évi népszámlálása, háztartás-, lakás- és földterület-összeírása.
I-046-B-0157/05
- Recensement de la population 1. mars 1991. Population active: Principaux résultats par commune de travail / Institut national de statistique. - Bruxelles: INS, 1997. - 277 p.
Belgium 1991. évi népszámlálása és lakásösszeírása.
I-038-B-0219/08/C
- Trausch, G.: La mortalité au Luxembourg, 1901-1995. - Luxembourg: Statec, 1997. - 238 p.: ill.
Luxemburg halálozási statisztikája, 1901-1995.
I-030-B-0317/1901-1995
- Väestörakenne = Befolkningens sammansättning = Structure of population. - Helsinki [etc.]: Tilastokeskus, 1998. - 164 p.
Finnország népességstruktúrája, 1997.
I-043-B-0221/1997
- Vital statistics Japan / Statistics and Information Department Ministry of Health and Welfare. - [Tokyo]: MHW, [1998]. - 486 p.
Japán népmozgalmi statisztikája, 1996.
I-051-C-0024/1996/1